

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA**

JURGITA BEKERYTĖ

**KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ĮVERTINIMAS
LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS PAVYZDŽIU**

Magistro baigiamasis darbas

**Vadovas
prof. habil. dr. V. K. Paulikas**

VILNIUS, 2009

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA**

**KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ĮVERTINIMAS
LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS PAVYZDŽIU**

**Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62603S203**

Vadovas

**.....prof. habil. dr. V. K. Paulikas
(parašas)
2009 11**

Recenzentas

**.....
(parašas)
2009 12**

Atliko ESAm8-01 gr. stud.

**..... J. Bekerytė
(parašas)
2009 11**

VILNIUS, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	8
1. KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ANALIZĖ TEORINIŲ ASPEKTU.....	11
1.1. Infliacija	12
1.1.1. Infliacijos rūšys	14
1.1.2. Infliacijos priežastys.....	14
1.1.3. Infliacijos pasekmės	17
1.2. Biudžeto deficitas.....	18
1.2.1. Biudžeto deficito atsiradimo priežastys	19
1.2.2. Biudžeto deficito pasekmės.....	20
1.2.3. Biudžeto finansavimo būdai.....	21
1.3. Valstybės skola ir jos įtaka ekonomikai.....	22
1.3.1. Valstybės skolinimosi tikslai ir būdai	24
1.3.2. Vyriausybės skolinimosi poreikis	25
1.3.3. Valstybės įsiskolinimo poveikis šalies ekonomikos vystymuisi.....	25
1.3.4. ES kriterijai valstybės skolos atžvilgiu	27
1.4. Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų norma	28
1.4.1. Palūkanų normą įtakojoantys makroekonominiai veiksniai	31
1.4.2. Palūkanų normą įtakojoantys mikroekonominiai veiksniai	32
2. LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS EKONOMINIŲ RODIKLIŲ ATITIKIMO KONVERGENCIJOS KRITERIJAMS ANALIZĖS METODOLOGIJA IR JOS PAGRINDIMAS.....	34
2.1. Konvergencijos kriterijų įvertinimas kiekybiniais metodais.....	34
2.2. Konvergencijos kriterijų įvertinimas kokybiniais metodais	37
2.3. Lietuvos ir Slovėnijos ekonominių rodiklių atitikimo konvergencijos kriterijams vertinimo metodika.....	38
3. KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ĮVERTINIMAS LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS PAVYZDŽIU	41
3.1. Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos pokyčių analizė 2000-2008 m.....	42
3.1.1. Lietuvos ir Slovėnijos nedarbo lygio, kaip vieno iš infliaciją..... įtakojančių veiksnių, analizė 2000-2008 m.....	44
3.1.2. Lietuvos ir Slovėnijos palūkanų normos, kaip vieno iš infliaciją įtakojančių veiksnių, analizė 2000-2008 m.	46
3.1.3. Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos atitikimo konvergencijos kriterijams įvertinimas	47

3.2. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio biudžeto.....	49
deficito analizė 2000-2008 m.....	49
3.3. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus skolos analizė 2000-2008 m.....	53
3.4. Lietuvos ir Slovėnijos ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos analizė 2000-2008 m.....	55
3.5. Lietuvos ir Slovėnijos nacionalinių valiutų stabilumo.....	58
įvertinimas 2000-2008 m.....	58
3.6. Lietuvos perspektyvų tapti euro zonos nare ir Slovėnijos naudos joje įvertinimas.....	61
IŠVADOS.....	65
LITERATŪRA.....	68
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	73
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	75
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	77
PRIEDAI.....	79
1 Priedas.Infliacijos ir nedarbo lygio dinamika euro zonos šalyse 2000-2008 m.....	80
2 Priedas.Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus finansų rodiklių dinamika 2000-2008 m.....	81
3 Priedas.Lietuvos ir Slovėnijos ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normų dinamika 2000-2008 m.....	83

LENTELĖS

1. <i>KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ANALIZĖ TEORINIŲ ASPEKTU</i>	10
1.1 lentelė. Teigiamos ir neigiamos infliacijos sukeltos pasekmės.....	16
1.2 lentelė. Palūkanų normų tipai.....	29
3. <i>KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ĮVERTINIMAS LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS PAVYZDŽIU</i>	40
3.1 lentelė. Lietuvos ir Slovėnijos bei euro zonos infliacijos dydžių 2000-2008 m. skirtumai, proc. punktais.....	42
3.2 lentelė. Euro zonos infliacijos standartinio nuokrypio ir variacijos koeficientų 2000 ir 2008 m. rezultatai.....	42
3.3 lentelė. Euro zonos nedarbo lygio rodiklio standartinio nuokrypio ir variacijos koeficientų 2000 ir 2008 m. rezultatai.....	44
3.4 lentelė. Lietuvos ir Slovėnijos ilgalaikių paskolų nominaliųjų ir realiųjų palūkanų normų bei infliacijos dinamika 2004-2006 m.	45
3.5 lentelė. Lietuvos ir Slovėnijos nacionalinių valiutų kursų stabilumas.....	58
3.6 lentelė. Valiutų kurso spaudimo Lietuvos litui ir Slovėnijos tolarui pagrindiniai rodikliai.....	58

ILIUSTRACIJOS

<i>1. KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ANALIZĖ TEORINIŲ ASPEKTU</i>	10
1.1 paveikslas. Konvergencijos kriterijai šalims, norinčioms įstoti į euro zoną.....	10
1.2 paveikslas. Infliacijos priežastys.....	14
1.3 paveikslas. Infliacijos modelis.....	14
1.4 paveikslas. Valstybės skolos klasifikacija.....	22
1.5 paveikslas. Palūkanų normą įtakojantys mikroekonominiai ir makroekonominiai veiksniai.	29
<i>2. LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS EKONOMINIŲ RODIKLIŲ ATITIKIMO KONVERGENCIJOS KRITERIJAMS ANALIZĖS METODOLOGIJA IR JOS PAGRINDIMAS</i>	
2.1 paveikslas. Konvergencijos kriterijų įvertinimo modelis.....	38
<i>3. KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ĮVERTINIMAS LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS PAVYZDŽIU</i>	40
3.1 paveikslas. Infliacijos lygio dinamika Lietuvoje, Slovėnijoje ir euro zonoje 2000–2008 m.	41
3.2 paveikslas. Nedarbo lygio dinamika Lietuvoje, Slovėnijoje ir euro zonoje 2000-2008 m.	43
3.3 paveikslas. Infliacijos Lietuvoje ir kontrolinių konvergencijos kriterijų dydžių kitimo dinamika 2006 m. kovo mėn. – 2007 m. kovo mėn.	46
3.4 paveikslas. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dalies nuo BVP (proc.punktais) dinamika 2000-2008 m.	49
3.5 paveikslas. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektorių pajamų ir išlaidų dalies nuo BVP (proc.) dinamika 2000-2008 m.	50
3.6 paveikslas. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektorių bendrosios skolos dalies nuo BVP (proc. punktais) dinamika 2000-2008 m.	52
3.7 paveikslas. Ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normų dinamika Lietuvoje, Slovėnijoje ir euro zonoje 2000-2008 m.	54

IVADAS

Sparčios politinės ir ekonominės reformos per du dešimtmečius Lietuvos ir Slovėnijos nepriklausomybės metų reikšmingai pakeitė šalių ūkį ir tapo naujos, gyvybingos ir konkurencingos ekonomikos kūrimo pagrindu. Ekonomikos liberalizavimas, finansų sektoriaus reforma ir patikimos nacionalinės valiutos įvedimas labai prisidėjo prie stabilios makroekonominės aplinkos ir sparčių ekonomikos plėtros tempų užtikrinimo. Ypač didelį perversmą šių valstybių ekonomikoje padarė įstojimas į Europos Sąjungą (ES).

2004 m. gegužės 1 d. Lietuva ir Slovėnija (kaip ir kitos Europos šalys – Latvija, Estija, Lenkija, Slovakija, Čekija, Vengrija, Kipras, Malta) tapusios visateisėmis Europos Sąjungos (ES) narėmis, įsipareigojo ateityje įsivesti eurą – ES bendrąją valiutą. Tačiau norėdamos įstoti į euro zoną, šalys privalo atitikti konvergencijos kriterijus, kurie yra numatyti Maastrichto sutartyje.

Problemų ištyrimo lygis. 2006 m. kovo 2 d. Slovėnijai ir 2006 m. kovo 16 d. Lietuvai pateikus prašymus dėl abiejų šalių įvertinimo, 2006 m. gegužės mėnesį Europos Centrinis Bankas (ECB), vykdydamas Europos Bendrijos steigimo sutarties 122 straipsnio 2 dalies ir 121 straipsnio 1 dalies reikalavimus parengė dviejų dalių pranešimą apie šių šalių konvergenciją. Pirmojoje analitinio darbo dalyje pateikiami esminiai ekonominės konvergencijos analizės aspektai ir rezultatai. Antrojoje nagrinėjama, kaip Lietuvos ir Slovėnijos nacionaliniai teisės aktai (žinoma, ir jų nacionalinių Centrinų Bankų įstatymai) atitinka Sutarties 108 ir 109 straipsnius bei Europos Centrinų Bankų sistemos ir Europos Centrinio Banko statutą. Šio pranešimo pagrindinis tikslas buvo ištyrėti, ar Lietuva ir Slovėnija pasiekė tvarios ekonominės konvergencijos aukštą lygį, užtikrinti nacionalinių teisės aktų ir Sutarties suderinamumą ir nustatyti, kaip jos laikosi teisės aktų reikalavimų, kuriuos turi įvykdyti nacionaliniai Centriniai Bankai, siekdami tapti neatskiriama euro sistemos dalimi.

Remdamasi šių tyrimų rezultatais, 2006 m. gegužės mėn. Europos Komisija nerekomendavo Lietuvai įsivesti euro nuo 2007 m. sausio 1 d., nes ji neatitiko visų Maastrichto kriterijų – Lietuvos infliacija reikalaujamą rodiklį viršijo 0,1 proc. punkto (nustatytas infliacijos lygis buvo 2,6 proc. punkto). Taigi Europos Komisija padarė išvadą, kad šiuo metu Lietuvos, kaip ES valstybės narės, kuriai taikoma išimtis laikinai naudoti nacionalinę valiutą, statusas neturėtų būti keičiamas. Tuo tarpu Slovėnija nuo 2007 m. sausio 1 d. buvo priimta į euro zoną ir tapo pirmąja jos nare iš dešimties 2004 m. gegužės 1 d. į ES įstojusių valstybių.

Išnagrinėjus įvairius Lietuvos ir užsienio autorių mokslinius tiriamojo pobūdžio literatūros šaltinius nagrinėjama tema nustatyta, kad daugumoje jų analizuojami tik didesnę ar mažesnę šalių konvergencijos lygį lemiantys ekonominiai ir teisiniai veiksniai, beveik visiškai nesigilinant į socialinę,

demografinę, kultūrinę šalių situaciją. Be to, *Slovėnijos atitikimas konvergencijos kriterijams Lietuvos autorių mokslinio tiriamojo ir aprašomojo pobūdžio moksliniuose veikaluose visiškai nėra nagrinėtas.*

Tyrimo aktualumas. Siekiant išsiaiškinti, ar Lietuvai nebuvo leista įsivesti euro nuo 2007 m. sausio 1 d. tik dėl infliacijos rodiklio perviršio 0,1 proc. punkto bei kas lėmė sėkmingą Slovėnijos ekonomikos augimą, ypač aktualu atlikti išsamią abiejų šalių infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio konvergencijos proceso analizę euro zonos atžvilgiu 2000-2008 m.

Šio **mokslinio darbo problema** išreiškiama klausimais:

- Kokie veiksniai Lietuvoje lėmė infliacijos dydžio perviršį, dėl kurio Lietuvai nuo 2007 m. sausio 1 d. nebuvo leista įvesti euro?

- Kas įtakojo Slovėnijos palankų ekonomikos augimą, kurio dėka šiai šaliai pirmajai iš dešimties 2004 m. gegužės 1 d. prie ES prisijungusių valstybių pavyko įstoti į euro zoną?

Darbe keliami **hipotezė**, jog mūsų šalis į euro zoną nepriimta ne vien tik dėl 0,1 proc. punkto didesnės vidutinės metinės infliacijos nei neleistina konvergencijos norma, bet ir dėl kitų ekonominių, socialinių, kultūrinių, demografinių veiksnių.

Tyrimo objektas - Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio konvergencijos procesas euro zonos atžvilgiu 2000-2008 m.

Tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio atitikimą konvergencijos kriterijams 2000-2008 m.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti konvergencijos procesą ir jos kriterijus teoriniu aspektu bei pagrįsti jų svarbą Europos Sąjungos šalims, norinčioms įstoti į euro zoną.

2. Ištirti Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos ir nacionalinės valiutos stabilumo lygio dinamiką 2000-2008 m. ir įvertinti šių makroekonominių rodiklių atitikimo lygį konvergencijos kriterijams.

3. Identifikuoti priežastis bei veiksnius, nulėmusius infliacijos dydžio Lietuvoje perviršį, dėl kurio Lietuvai nuo 2007 m. sausio 1 d. nebuvo leista įvesti euro.

4. Nustatyti, kas įtakojo Slovėnijos palankų ekonomikos augimą, kurio dėka šiai šaliai pirmajai iš dešimties 2004 m. gegužės 1 d. prie ES prisijungusių valstybių pavyko įstoti į euro zoną.

5. Išanalizuoti Lietuvos perspektyvas ateityje įsivesti bendrąją ES valiutą – eurą ir aptarti narystės euro zonoje naudą Slovėnijai.

Konkretūs tyrimo rezultatai. Atlikta Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos ir nacionalinės valiutos stabilumo lygio dinamikos analizė 2000-2008 m.; abiejų šalių Europos Centrinio banko, Europos Komisijos, Europos Tarybos, nacionalinių institucijų dokumentų analizė bei ilgalaikis socialinės ir ekonominės aplinkos stebėjimas.

Darbe naudojami tokie **kiekybiniai tyrimo metodai**: dinamikos eilučių analizė (augimo tempai, priaugio tempai, vidutinis eilutės lygis), aprašomosios statistikos metodai (dažnių analizė, grafinė analizė), skaičiuojamas standartinis nuokrypis, variacijos bei koreliacijos koeficientai. **Kokybiniai tyrimo metodai**: dokumentų analizė, mokslinis stebėjimas.

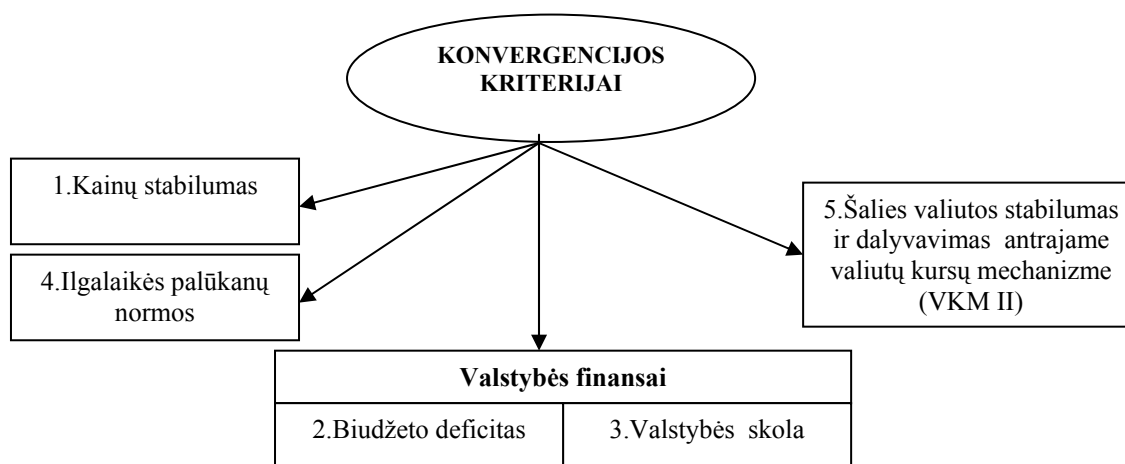
Studijų darbo pagrindas ir literatūros apžvalga. Analizuojant Europos Bendrijos steigimo sutartyje apibrėžtų konvergencijos kriterijų makroekonominę sampratą, atsiradimo priežastis, jas lemiančius veiksnius bei sprendimų būdus, naudotasi lietuvių ir užsienio autorių moksliniais veikalais, Europos Centrinio Banko, Lietuvos ir Slovėnijos Centrinų Bankų, Lietuvos Statistikos departamento prie LR Vyriausybės, Slovėnijos Statistikos biuro, EUROSTAT ir EBSCO duomenų bazėmis bei leidiniais, remtasi LR Valstybės skolos, LR Lito patikimumo įstatymais.

1. KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ANALIZĖ TEORINIU ASPEKTU

Konvergencija (lot. *convergens* – susieinantis, suartėjantis) - tai supanašėjimas, suartėjimas (Tarptautinių žodžių žodynas, 2001). Teisine prasme konvergencija – tai teisinis nacionalinės teisės ir EB sutarties, Europos centrinių bankų sistemos (ECBS) ir ECB statuto nuostatų atitikimas. Oksfordo ekonomikos žodyne nurodoma, jog konvergencija – tai dviejų ar daugiau ekonomikų tapimo panašesnėmis tendencija (Black, 2002). Ji gali būti suprantama ir kaip konvergencija keleto ekonominių rodiklių atžvilgiu, tačiau kalbant apie bendrą pinigų politiką, tikslinga siekti visos ekonomikos konvergencijos. Konvergencija ekonomine prasme gali būti apibrėžiama ir kaip valstybės narės, norinčios įvesti eurą, įvertinimas, ar ji įvykdė konvergencijos kriterijus, nustatytus Europos Bendrijos (EB) sutarties 121 straipsnio 1 dalyje ir Protokole dėl perviršinio deficito procedūros.

Remiantis EEB teisine sutartimi galime teigti, jog Europos Sąjungos (ES) narės privalo derinti savo ekonominę, valiutų kurso politiką, vykdyti tinkamą fiskalinę politiką ir įstoti į euro zoną, kai įvykdo Europos Bendrijos sutartyje nustatytas bendrosios valiutos įvedimo sąlygas – konvergencijos kriterijus (Lietuvos bankas, 2009).

Konvergencijos kriterijai, dar žinomi kaip Maastrichto kriterijai, yra kriterijai, pagal kuriuos nustatoma, kada ES šalys narės gali pereiti į trečiąją Europos Ekonominės ir pinigų sąjungos (EPS) etapą bei įvesti eurą. 1.1 paveiksle pateikiami pagrindiniai kriterijai, kuriuos nustato Europos Sąjungos sutarties 121(1) straipsnis:

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos banko duomenimis

1.1 pav. Konvergencijos kriterijai šalims, norinčioms įstoti į euro zoną

1. **kainų stabilumas:** infliacija negali daugiau kaip 1,5 procentinio punkto viršyti trijų ES valstybių narių, kuriose infliacijos lygis yra žemiausias, infliacijos vidurkio (būtent dėl šios priežasties Lietuvai ir nebuvo leista įvesti euro nuo 2007 m. sausio 1 d.);

2. **Biudžeto deficitas** paprastai turi būti mažesnis nei 3 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP) arba jis turi sparčiai ir nuosekliai artėti prie šio lygio. Biudžeto deficitas didina vyriausybės išlaidas, o tai lemia ekonomikos perkaitimo grėsmę.

3. **Valstybės skola** neturi viršyti 60 proc. BVP arba ji turi sparčiai ir nuosekliai mažėti. Už valstybės skolą mokamos palūkanos, ir jei skola nemažinama, palūkanoms mokėti skiriama vis didesnė BVP dalis.

4. **Ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos** negali būti didesnės už trijų ES valstybių narių, kuriose infliacijos lygis yra žemiausias, praėjusių metų ilgalaikių palūkanų normų vidurkį daugiau kaip 2 procentiniais punktais;

5. Paskutinytis konvergencijos kriterijus nurodo, jog norinti tapti euro zonos nare **šalis turi būti dalyvavusi Valiutų keitimo kursų mechanizme (VKM II)** Europos pinigų sistemoje **dvejus paskutinius metus ir per šį laikotarpį nedevalvavusi nacionalinės valiutos**. Antrasis valiutų kurso mechanizmas (VKM II) yra euro zonos šalių ir Europos Sąjungos (ES) valstybių narių, neįvedusių euro, valiutų kurso politikos sistema, dar vadinama euro zonos „laukiamuoju“ Pagrindinis šios sistemos bruožas – nustatomas valstybės, neįvedusios euro, nacionalinės valiutos ir euro pagrindinis kursas bei leistinos kurso svyravimo ribos, ne didesnės kaip ± 15 proc. pagrindinio kurso. Valstybės, dalyvaujančios VKM II, pagrindinis valiutos kursas turi atitikti jos ekonomikos pagrindus ir garantuoti konkurencingumą (Wikipedia, 2009).

Išnagrinėję mokslinę literatūrą konvergencijos kriterijų klausimais galime pastebėti, jog vieni autoriai antrąjį ir trečiąjį (t.y. metinio biudžeto deficito ir valstybės skolos) kriterijus apjungia į vieną valstybės finansų kriterijų, kiti – pateikia kaip du atskirus, tačiau tai tėra tik skirtingos mokslininkų nuomonės šiuo klausimu, neteikiančios pirmenybės vienos ar kitos iš klasifikacijų atžvilgiu. Visi šie aukščiau įvardintieji konvergencijos kriterijai yra be galo svarbūs ir reikšmingi šalių ekonominiam vystymuisi ir stabilumui palaikyti, taigi kiekvieną iš jų panagrinėsime išsamiau.

1.1. Infliacija

Infliacija – tai „pinigų nuvertėjimas, kuris pasireiškia prekių ir paslaugų kainų kilimu (O’Sullivan, Sheffrin, Perez, 2008); procesas, kurio metu bendras vartojimo reikmenų kainų lygis kyla sparčiau nei didėja šalies gyventojų nominalusis darbo užmokestis bei pajamos, ir dėl to sumažėja pinigų perkamasis pajėgumas (Dzikevičius, 2006).

Pasak Lipsey (2001), infliacija yra su pinigais susijęs reiškinys, kuriam daugiausia įtakos turi visuotinai pripažinta pinigų, kaip apyvartos priemonės, funkcija. Dėl šios priežasties vienokią ar kitokią infliacijos dydį lemia pinigų apyvartoje vykstantys procesai. Būtent remiantis šiais principais Vakaruose buvo pradėtos formuoti infliacijos teorijos. Remiantis šiuo pagrindu amerikiečių ekonomistas I. Fišeris sukūrė kiekybinę pinigų teoriją, kuri išreiškiama mainų lygtimi.

$$M*V=P*Q \quad (1.1)$$

čia: M - pinigų kiekis apyvartoje; V - pinigų apyvartos greitis; P - vidutinis prekybinio sandorio kainos lygis; Q - prekybinių sandorių kiekis.

Fišerio mainų lygtis yra paprasčiausias kiekybinės pinigų teorijos variantas, tačiau šiai lygčiai taikomos kelios griežtos ribojančios sąlygos pavertė ją darnių priežasties - pasekmės ryšių atspindžiu (Balck, 2005). Ne mažiau svarus ir anglų ekonomisto Dž. M. Keinso indėlis į infliacijos teorinį konceptą. Pagrindinės šio mokslininko idėjos buvo dvi:

1) *rinkos ekonomika neturi nuolat funkcionuojančio savireguliacijos mechanizmo*, todėl tam tikromis sąlygomis šią ekonomiką gali ištikti stagnacija, iš kurios vien rinkos stichinės jėgos ekonomikos išvesti negali. Taip jis pagrindė ekonomikos valstybinio reguliavimo būtinybę;

2) *ekonomikos valstybinis reguliavimas turi būti vykdomas paklausos stimuliavimo būdu*. Tai galima atlikti didinant valstybės išlaidas (įskaitant ir deficitinį biudžeto finansavimą) bei liberalizuojant kredito - pinigų politiką (Barron, Ewing, Lynch, 2006).

Remiantis antrąja koncepcija palaipsniui susiformavo tiek teorine, tiek praktine prasme naujas požiūris į infliaciją. Pasak Keinso, infliacijos būklę apibūdina procentinės palūkanų normos didėjimas, kurios teorija šio mokslininko infliacijos modelyje yra be galo svarbi. Mokslininkas teigia, jog palūkanų norma yra ne investicijų ir santaupų tarpusavio sąveikos rezultatas, o autonomiškas veiksnys, kurį reguliuoja pinigų kiekis ir likvidumo funkcija. Procentinės palūkanų normos mažėjimas skatina verslininkus investuoti, o investicijos didina BNP. Savo modelyje Keinsas pažymėjo, kad tarp infliacijos ir nedarbo yra tam tikras ryšys. Jis teigė, kad ekonomikoje galima išsivaduoti arba nuo nedarbo, arba nuo infliacijos, tačiau ne nuo abiejų kartu.

Remdamasis Keinso pasiūlyta visuminės pasiūlos kreivės forma, Naujosios Zelandijos kilmės ekonomistas A. W. Filipas tiesiogiai išvedė ryšį tarp nedarbo ir infliacijos. Nagrinėdamas realius duomenis jis pastebėjo, kad kuo daugiau padidėja visuminė paklausa, tuo didesnė infliacija ir tuo lėčiau didėja reali gamybos apimtis, o tuo pačiu ir mažėja nedarbas. Taigi Filipas padarė išvadą, jog nedarbas ir infliacija yra susieti atvirkštine priklausomybe.

Be aptartųjų Fišerio, Keinso ir Filipo infliacijos teorijų ne mažiau svarbios yra ir monetaristinė doktrina (žymiausias teoretikas - M. Frydmanas), skelbianti, kad šalies turtas priklauso nuo šalyje sukaupto pinigų kiekio ir grindžiamas kiekybine pinigų teorija (Baumol, Blinder, 1994), natūralaus

lygio hipotezės teorija, „pasiūlos ekonomikos“ teorija ir kt.

Ypač didelę reikšmę infliacijos teorijų kontekste turi jos rūšių analizė ir ribų tarp vienos ar kitos infliacijos rūšies, nustatymas, taigi toliau ir aptarsime pagrindines infliacijos rūšis.

1.1.1. Infliacijos rūšys

Pagal mastą yra skiriamos trys infliacijos rūšys – *šliaužiančioji*, *šuoliuojančioji* ir *hiperinfliacija*. **Šliaužiančioji infliacija** - tai ilgai trunkanti, neaukštų ir gana pastovių tempų infliacija. Ją nesunku numatyti ekstrapoliacijos būdu, prie jos yra nesunkiai prisitaikoma. Paprastai šliaužianti infliacija reiškia, kad šalies monetarinė sistema funkcionuoja gerai, žmonės pasitiki pinigais, nebijo jų taupyti ir investuoti. Vis dėlto, labai svarbus ir vidutinis šios rūšies infliacijos lygis (kuo jis žemesnis, tuo geriau ekonomikai) (Drilingas, 1997).

Šuoliuojanti infliacija - tai bendro kainų lygio kilimas dideliais tempais, kurie rodo tendenciją toliau didėti. Esant tokiai infliacijai stipriai iškraipomi ekonominiai santykiai. Daugelio kontraktų sumos yra indeksuojamos vartojimo kainų indeksu, kiti kontraktai yra sudaromi užsienio valiuta. Pasak Balck (2005), žmonės bijo taupyti, investuoja į ilgalaikį turtą (tame tarpe ir į nekilnojamąjį turtą), skolina lėšas labai nenoriai ir tik už labai aukštą palūkaną. Ši infliacijos rūšis ekonomikai yra gana pavojinga.

Hiperinfliacija - tai infliacija, kai bendras kainų lygis kyla milžiniškais tempais, prekės brangsta beveik kasdien, kyla ūkio suirutė. Paprastai hiperinfliacija būna karų, revoliucijų, kai kurių radikalių reformų rezultatas. Tokia infliacija stipriai pasireiškė Vokietijoje po Pirmojo pasaulinio karo (Barron, Ewing, Lynch, 2006).

Paprastai ekonomistai susilaiko nuo griežto kiekybinio šių infliacijos rūšių atskyrimo, nes daug ką lemia bendras nagrinėjamos situacijos kontekstas. Tačiau, vis dėlto, egzistuoja sąlyginės skiriamosios infliacijos ribos. Yra laikoma, kad pasireiškia šliaužiančioji infliacija, jei jos metinį tempą galima išreikšti vienaženkliais skaičiumi. Šuoliuojančiąja infliacija laikoma tokia, kurios metinį tempą galima išreikšti dviženkliais ar triženkliais skaičiumi. Hiperinfliacija yra laikomas dar didesnis tempas. Paprastai apatine hiperinfliacijos riba yra laikoma 50% mėnesinė infliacija (Dornbusch, Fischer, Startz, 1998).

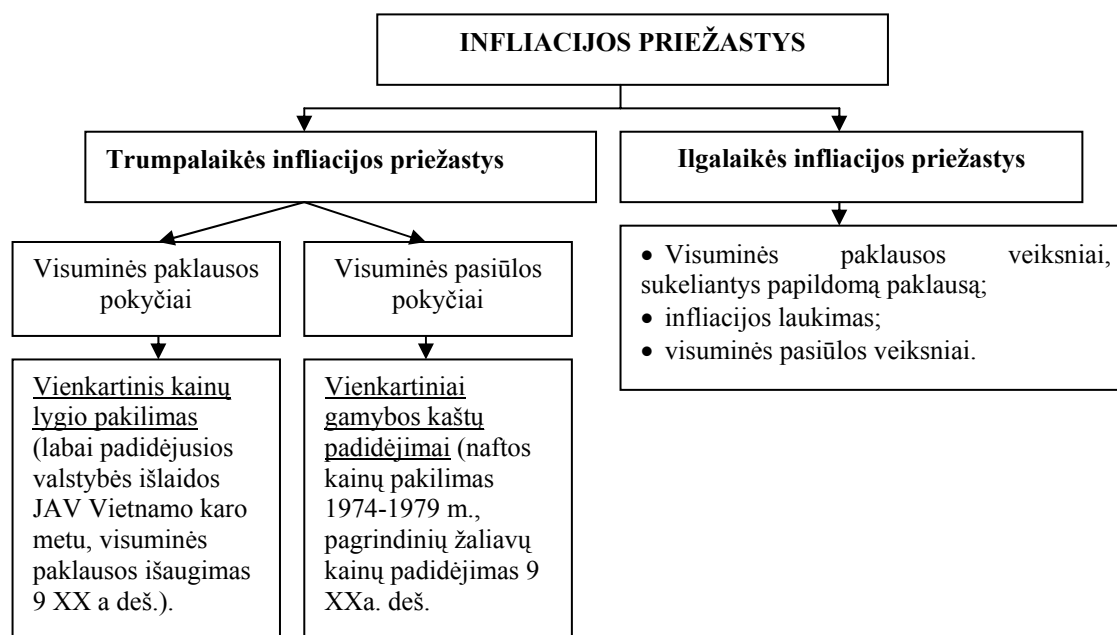
Vienas iš veiksnių, pagal kuriuos ir nustatoma infliacijos rūšis, yra jos pasireiškimo priežastys, kurios lemia vienokį ar kitokį jos dydį.

1.1.2. Infliacijos priežastys

Anot Miles ir Scott (2002), infliacija yra sudėtingo politikos ir ekonomikos sąveikos visuomenėje proceso pasekmė, nes už kainų lygio kilimo slepiasi nesuskaičiuojamų firmų ir atskirų asmenų priimami įkainojimų sprendimai. Tam tikra prasme šie sprendimai ir yra tiesioginė infliacijos priežastis. Tačiau

kainų keitimo sprendimai yra paremti rinkos signalais ir politine situacija šalyje, o šie, savo ruožtu, yra kitų priežasčių grandinės pasekmė.

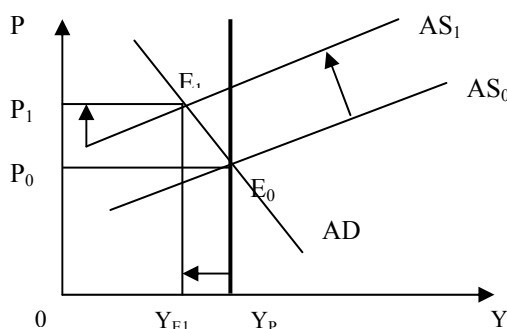
Kiekviena priežastis iškelia dar vieną ar daugiau gilesnių priežasčių, sukeliančių galutinę pasekmę. Dalis tokių priežasčių grandinių įsiskaido į ciklą, ir pasekmė viename lygyje tampa priežastimi kitame (McConnell, Brue, 2008). Todėl sukurti užbaigtą tokių ekonominių sąveikų modelį yra neįmanoma, o esant būtinumui, tenka nuspręsti, ties kuriais ryšiais tarp kintamųjų koncentruotis ir kiek giliai juos nagrinėti, nes vienas iš infliacijos pavojingumo ekonomikai laipsniščių lemiančių veiksnių yra laikas, pagal kurio trukmę infliacijos priežastys skirstomos į trumpalaikes ir ilgalaikes, kurios su pasaulyje vykusiais realiais pavyzdžiais pateikiamos 1.2 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Sikdar, 2006.

1.2 pav. **Infliacijos priežastys**

Iš pateiktos schemos matome, kad vienkartinį kainų lygio pakilimą gali sąlygoti tiek visuminės pasiūlos, tiek ir visuminės paklausos pokyčiai. Norint pagrįsti aukščiau įvardytąsias infliacijos priežastis, pateiksime paprasčiausią pasiūlos infliacijos modelį (1.3 pav.). Šio modelio atspirties tašku yra imamas ilgo laikotarpio ekonomikos pusiausvyros taškas E_0 , kurį atitinka kainų lygis P_0 ir potenciali nacionalinio produkto gamybos apimtis $Q_{pot.}$.

Šaltinis: Snieška V., 2005.

1.3 pav. Infliacijos modelis

Įvykus vienkartiniam gamybos kaštų padidėjimui, visuminės pasiūlos kreivė pasislenka į kairę (iš padėties AS_0 į AS_1) ir sąlygoja kainų lygio padidėjimą nuo P_0 iki P_1 . Jei visuminė paklausa išliktų nepakitusi, tai pusiausvyra persikeltų į tašką E_1 , o tai reikštų nacionalinio produkto gamybos sumažėjimą (recesinio tarpsnio susidarymą). Tokiu atveju gamybos sumažėjimas padidintų spaudimą darbo užmokesčiui bei kitų veiksnių kaštams ir jie turėtų imti mažėti, o tai gražintų visuminės pasiūlos kreivę į pradinę padėtį AS_0 ir atstatytų pradinę pusiausvyrą taške E_0 (Snieška, 2005).

Tačiau šiandieninėje ekonomikoje tokia situacija nebesaireiškia, nes į visuminės paklausos sumažėjimą ir nedarbo išaugimo grėsmę iškart yra atsakoma monetarinės politikos priemonėmis (paprastai padidinama pinigų pasiūla), padidinančiomis visuminę paklausą nuo AD_0 iki AD_1 . Tai sąlygoja nacionalinio produkto gamybos padidėjimą iki potencialios apimties, tačiau kainų lygis taip pat pakyla ir apsisotja ties P_2 . Taigi visuminės paklausos skatinimas monetarinės politikos priemonėmis panaikina recesinį tarpsnį, bet dar labiau padidina kainų lygį.

Anot Sheffrin (1988), minėtoji situacija tikrovėje nebesaireiškia dėl to, mažinti darbo užmokesčio profesinės sąjungos tikrai neleistų. Jos turi rinkos galią darbo jėgos rinkoje, todėl gali išsikovoti netgi darbo užmokesčio padidinimą. Tačiau su šiuo pokyčiu lengvai sutiktų rinkos galią prekių ir paslaugų rinkoje turinčios stambios firmos, nes joms daug paprasčiau darbo užmokesčio padidėjimą įtraukti į kainų sistemą (dėl šios priežasties kainų padidėjimo našta pajustų vartotojai per netiesioginius mokesčius). Tuo tarpu smulkesnės firmos būtų priverstos didinti darbo užmokesčių samdomiems darbininkams (Skominas, 2006). Tokiu atveju „užsisuktų“ vadinamoji darbo užmokesčio - kainų spiralė. Tuomet kiekvienas kainų lygio kilimas sukeltų profesinių sąjungų išreikalautą darbo užmokesčio padidinimą, dėl kurio visuminės pasiūlos kreivė pasislinktų į kairę, nacionalinio produkto gamyba dar labiau sumažėtų, o kainos dar labiau pakiltų.

Reaguodamas į nedarbo padidėjimą, į šią darbo užmokesčio - kainų spiralę gali įsikišti ir Centrinis Bankas. Monetarinės politikos priemonių pagalba jis gali padidinti visuminę paklausą. Profesinės sąjungos dėl to gali išsikovoti darbo užmokesčio padidinimą, o tai reikštų kaštų padidėjimą ir visuminės pasiūlos sumažėjimą. Dėl šios priežasties pakiltų kainų lygis ir sumažėtų nacionalinio produkto gamybos apimtis. Vengdamas gamybos smukimo ir nedarbo augimo, Centrinis Bankas vėl gali skatinti visuminę paklausą. Viso to pasekmė būtų svyruojanti gamybos apimtis ir vis augantis kainų lygis. Šis procesas gali tęstis tol, kol profesinės sąjungos norėtų ir sugebėtų siekti darbo užmokesčio padidinimo, o Centrinis bankas vis derintų monetarinės paklausos skatinimo priemones prie nedarbo augimo.

Visokavičienė (1998) teigia, jog ilgai trunkantis kainų lygio kilimas yra daug sudėtingesnis reiškinys nei vienkartiniai kainų lygio pakilimai dėl visuminės paklausos ir pasiūlos pokyčių. Tačiau

nepertraukiama infliacija taip pat yra visuminės paklausos ir pasiūlos pokyčių rezultatas. Pagrindiniai visuminės pasiūlos veiksniai yra identifikuojami kaip nominalaus darbo užmokesčio augimas ir žaliavų bei energijos kainų augimas, nors prie jų galima būtų prijungti našumą ir įvairias teises normas (mokesčius, subsidijas, valstybinį reguliavimą ir pan.).

Vis dėlto, tiek ilgalaikė, tiek ir trumpalaikė infliacija sukelia begalę tiek teigiamų, tiek ir neigiamų pasekmių, kurias ir panagrinėsime sekančiame poskyryje.

1.1.3. Infliacijos pasekmės

Ekonomikos praktikoje rinkos subjektams svarbu ne tik visapusiškai ir teisingai išmatuoti infliaciją, bet ir atitinkamai įvertinti jos pasekmės. Vieni tvirtina, kad jos padaryta žala minimali, kiti vertina ją kaip socialinę katastrofą.

Anot Schiller (2006), vakarų šalyse infliacija tapo neatskiriama rinkos sistemos dalimi. Daugelio ekonomistų nuomone, nedideli infliacijos tempai (2-3 proc. per metus) stimuliuoja gamybą, pagyvina investicinę veiklą, sumažina nedarbą. Nustatyta, kad kritinis infliacijos lygis svyruoja nuo 1,1 iki 4,7 proc. Peržengus didesnę ribą, ekonomikos kilimo tempai mažėja. Be to, dideli infliacijos tempai paprastai stiprina infliacijos poveikį ekonomikai.

Esant didesniam ar mažesniam infliacijos lygiui galima aiškiai pastebėti didelius pokyčius rinkoje – prekių ir paslaugų kainų kilimą, o tuo pačiu ir perkamosios galios smukimą. Dėl šios priežasties tiek teigiamas tiek neigiamas (dažniausiai) pasekmes patiria visi rinkos dalyviai – tiek gamintojai, tiek ir vartotojai. Įvairiuose teoriniuose šaltiniuose nurodomos *teigiamos ir neigiamos infliacijos sukeliamos pasekmės* pateiktos 1.1 lentelėje.

1.1 lentelė. Teigiamos ir neigiamos infliacijos sukeliamos pasekmės

TEIGIAMOS NEDIDELĖS INFLIACIJOS SUKELIAMOS PASEKMĖS	NEIGIAMOS INFLIACIJOS SUKELIAMOS PASEKMĖS
<ul style="list-style-type: none"> • Esant infliacijai, gyventojai iš dalies atsisako pinigų kaupimo ir juos investuoja, išleidžia ar padeda į banką. • Kai kuriais atvejais tampa lengviau grąžinti paskolas (ypač jei paskolos perskaičiavimas nenumatytas sutartyje). • Nuvertėjant nacionalinei valiutai, šalies ūkis darosi konkurencingesnis su kitų valstybių ūkiais. 	<ul style="list-style-type: none"> • Perkamosios galios kritimas – mažėjant perkamajai galiai, tampa sunkiau parduoti prekes. Sumažėjęs prekių pirkimas smukdo šalies ūkį. • Nuvertėja indėliai – esant didesnei infliacijai gyventojai nėra linkę taupyti pinigų, o juos greičiau išleisti ar iškeisti į kitos šalies valiutą, atsisako jų kaupimo ir taip apsunkina ilgalaikių paskolų išdavimą, be to, žlugdomas prabangos prekių pirkimas išsimokėtinai. Šie veiksmai dar labiau didina infliacijos lygį. • Pardavėjai, tikintys, jog pirkėjai neturi tikslių žinių apie kalbamojo laikotarpio kainų lygį, kainas padidina daugiau, nei esamas infliacijos padidėjimas. Tokiu atveju krenta pragyvenimo lygis dar labiau smunka. • Ateities neapibrėžtumas – individai neturi reikiamos informacijos apie padėtį ateityje, todėl gali nepagrįstai nutraukti savo ūkinę veiklą. • Esant hiperinfliacijai ar tiesiog didelei infliacijai, gyventojai gali atsisakyti savo nacionalinės valiutos ir nepagrįstai ignoruoti savo šalies pinigus (t.y. teikti pirmenybę kitų valstybių piniginiams vienetams). Tokiu atveju valstybė negalėtų vykdyti dalies savo pinigų politikos.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Schiller, Sikdar, Mankiw, 2006

Kitos infliacijos pasekmės nėra tokios aiškios ir išoriškai matomos, todėl labai svarbu išskirti numatytą ir netikėtą infliaciją.

Numatytos infliacijos pasekmės. Kai infliacija yra numatoma ir ūkio subjektai turi pakankamai laiko jai pasiruošti bei prie jos prisitaikyti, tuomet atsiranda galimybė nuostolius minimizuoti (Paliulytė, 2005). Tarkime, jog visuomenė žino, kad infliacija ateinančiais metais sieks 4 proc., nors šiuo metu ji lygi nuliui. Institucijos į šį laukiamą pokytį atsižvelgs sudarydamos ekonomines sutartis, bus pakoreguotas darbo užmokestis, palūkanų norma, nekilnojamojo turto nuomos mokestis.

Pasak Salvatore ir Diulio (2000), infliacijos prognozės ne visada būna tikslios, todėl net ir numatyta infliacija yra susijusi su tam tikrais kaštais. *Viena* iš jų - tai mokestis, kuriam nebuvo pritarta ir kuris nėra įteisintas įstatymais. *Antra*, dėl numatomos infliacijos padidėja palūkanų norma ir alternatyvieji pinigų laikymo kaštai. *Trečia*, atsižvelgiant į infliaciją, kainos atitinkamai koreguojamos. *Ketvirta*, infliacija veikia mokesčių sistemą (pvz., pajamų mokesčio normas). Kylant nominaliosioms pajamoms, žmonės patenka į didesnes pajamas gaunančių asmenų grupę, kur ir mokesčių sistema yra didesnė. Dėl to prarandama dalis grynujų pajamų.

Netikėtos infliacijos pasekmės. Netikėta infliacija reiškia, jog faktiškasis infliacijos tempas skiriasi nuo numatytojo dažniausiai jį viršydamas (Wonnacott, 1994). Pasak Barron, Ewing, Lynch (2006), jos egzistavimas dažniausiai susijęs su smarkiai svyruojančiu kainų lygiu, todėl pasekmės gali būti skausmingos ir sunkiai prognozuojamos. Iš šio tipo infliacijos infliacijos naudą gali gauti verslininkai bei valstybė (subjektai, kurie dirbantiesiems moka pastovų atlyginimą), o nukentėti fiksuotas pajamas gaunantys gyventojai, studentai, pensininkai. Netikėta infliacija gali pakeisti firmų ir namų ūkio sprendimus paklausus ir pasiūlos atžvilgiu (pvz., firmos gali padidinti savo produkcijos pasiūlą dėl to, jog buvo tikimasi mažesnės infliacijos, o tai sukeltų kainų lygio kilimą).

Taigi galima teigti, jog infliacija gali netgi sumažinti mokesčių našta, nes mokesčiai apskaičiuojami anksčiau, o sumokami po tam tikro laiko. Įmanoma ir tokia situacija - didėjant biudžeto deficitui, kyla infliacijos lygis, tai mažina mokesčių įplaukas, o mažesnės mokesčių įplaukos savo ruožtu dar labiau didina biudžeto deficitą ir t.t.

1.2. Biudžeto deficitas

Biudžeto deficitas – tai biudžeto išlaidos, viršijančios jo pajamas (Buckiūnienė, 2006), tai finansinių metų valstybės išlaidų, palygintų su įplaukomis, perteklius (Buškevičiūtė, 2006). Mokslinėje literatūroje pateikiama nemažai biudžeto deficito įvertinimo rūšių, viena nuo kitos besiskiriančių savo apskaičiavimo metodika: *konvencinis fiskalinis (absolutusis), einamasis, likvidumo, pirminis balansas, operacinis (veiklos), struktūrinis arba cikliška neutralus biudžeto balansas*. Be nurodytųjų biudžeto deficito vertinimo būdų taip pat gali būti apskaičiuojamas virtualusis deficitas (kuomet infliacija lygi

nuliui), visiško užimtumo deficitas (esant visiškam užimtumui ir nedidėjant infliacijai), arba prie konvencinio deficito pridėjus vyriausybės skolintų lėšų pakitimą ir kapitalo išlaidas ir atėmus gražintas skolas (Buckiūnienė, 2006).

Didžiąją valstybės įplaukų dalį sudaro tiesioginiai (fizinių asmenų pajamų ir juridinių asmenų pelno bei turto). Naraškevičiūtė ir Lakštutienė (2007) teigia, jog biudžeto deficitas nėra pageidaujamas, nes jis yra vienas iš infliacijos šaltinių. Jei valstybės išlaidos nėra padengiamos realiomis prekėmis ir paslaugomis, kainos neišvengiamai kyla.

Vis dėlto, deficitinis biudžetas pateisinamas, jeigu ekonomika išgyvena nuosmukį. Šiuo atveju kainos pernelyg nepakils, o didėjanti visuminė paklausa, didėjant vyriausybės išlaidoms, gali padėti ekonomikai augti ir vystytis. Pasak Smalensko (2005), deficitinis biudžetas negali būti priimtas, jei gamyba yra visiško arba beveik visiško užimtumo lygio, nes jis gali sukelti pernelyg didelę infliaciją. Taigi kitame poskyryje išsiaiškinsime priežastis, dažniausiai sukeliančias skaudžiausius padarinius šalies ekonomikai.

1.2.1. Biudžeto deficito atsiradimo priežastys

Štuopytė (2004) teigia, jog biudžeto deficitas gali susidaryti nebūtinai dėl Vyriausybės neefektyviai vykdomos ekonominės veiklos. Tai dažniausiai lemia vienokie ar kitokie šalies politinių institucijų valdymo ypatumai. Visgi negalima paneigti, jog Vyriausybės institucinė struktūra turi žymią įtaką biudžeto deficito dydžiui. Praktikoje biudžeto kontrolės mechanizmai gali būti silpni ir įvairūs išlaidų subjektai gali būti linkę vartoti daugiau nei galima, skolintis, o ne skatinti taupyti ir kaupti nepatvirtintus įsipareigojimus. Tyrimai rodo, kad kuo didesnis skaidrumas, tuo lengvesnis biudžeto kontrolės procesas. Mokslinėje literatūroje pateikiamos tokios *pagrindinės biudžeto deficito atsiradimo priežastys*:

- 1) *stambios valstybinės investicijos į šalies ekonomikos plėtrą*, siekiant užtikrinti racionalesnius visuomeninės veiklos struktūrinius poslinkius;
- 2) *ypatingos, neprognozuojamos aplinkybės* (karai, teroristiniai išpuoliai, stichinės nelaimės ir pan.);
- 3) *kriziniai reiškiniai valstybės ekonomikoje* (ekonomikos recesija ar sąstingis, aukšta infliacija, finansinių – kreditinių santykių neefektyvumas, mokestinių pajamų nesurinkimo problemos, palyginti didelės valstybės išlaidos, silpna valstybės piniginių išteklių naudojimo kontrolė ir kt.).

Visos šios aukščiau paminėtos priežastys gali sukelti tiek trumpalaikes, tiek ir ilgalaikes pasekmes, kurias toliau ir analizuosime.

1.2.2. Biudžeto deficito pasekmės

Biudžeto deficitas - tai makroekonomikos įrankis, leidžiantis išlyginti vartojimą ir nenukrypti nuo ekonomikos augimo tendų (Kancerevyčius, 2004). Būtent tai ir yra viena iš esminių priežasčių, kodėl biudžeto deficito dydžiui reikia teikti didžiulę reikšmę. Biudžeto deficitas leidžia Vyriausybei išlyginti vartojimą ciklo metu arba reaguoti į laikinus ekonominius šokus. Taigi jei ciklo žemiausiuose taškuose deficitus pakeičia perviršis ciklo aukščiausiuose taškuose, biudžeto deficitu galima pasinaudoti kaip automatiniu stabilizavimo įrankiu (Krugman, Wells, 2006).

Butautas (2006) teigia, jog fiskalinio impulso dydis valstybės išlaidoms taip pat priklauso nuo to, ar priklausomai nuo biudžeto deficito keičiasi vartotojų elgesys. Jei vartotojai mažina dabartinį savo vartojimą tikėdamiesi, kad ateityje reikės didesnių mokesčių deficitui padengti, tuomet deficito poveikis privačioms išlaidoms bus iš dalies kompensuojamas. Kaip pasikeis privataus sektoriaus elgesys, priklauso nuo visuomenei teikiamos informacijos kokybės ir nuo to, kaip formuojami privataus sektoriaus lūkesčiai.

Fiskalinio deficito poveikis gamybos veiksnių kainoms paprastai didina pajamų nelygybę, keičia gamybos veiksnių kainą. Dėl kapitalo kainos didėjimo mažėja kapitalo atsargos. Dėl to mažėja darbo užmokestis ir kapitalo didinimo grąža. t.y pasireiškia regresyvinis perskirstymas, kadangi dauguma individų savo vartojimą finansuoja iš darbo užmokesčio (Mankiw, 2004).

Burda ir Wyplosz (1993) teigia, jog didelis biudžeto deficitas kelia grėsmę makroekonominiam stabilumui ir, tuo pačiu, ekonominiam augimui bei plėtrai, mažina nacionalines santaupas. Joms mažėjant, mažėja ir paskolų pasiūla. Tai, savo ruožtu, didina palūkanų normas ir skatina gyventojus bei įmones mažinti investicijas. Aukštesnės palūkanų normos didina šalies valiutos poreikį, o tai, esant laisvai svyruojančiam valiutos kursui, didina valiutos kursą. Esant fiksuotam valiutos kursui, didesnės palūkanų normos šalies viduje pritraukia kapitalą. Tai gali prisidėti prie einamosios sąskaitos deficito didėjimo ir nepakeliamos užsienio skolos kaupimo. Ilgainiui dėl aukštesnių palūkanų normų formuojant šalies kapitalą ir dėl to, kad užsienio šalys gauna vis daugiau pelno iš valstybei priklausančio turto, nacionalinės pajamos gali pasidaryti mažesnės nei galėtų būti.

Be šių įvardintųjų nesubalansuoto biudžeto pasekmių ekonomistai išskiria dar keletą, kuomet fiskalinis deficitas (ar perviršis) gali pakeisti valstybės skolos dydį, kuri yra antroji iš valstybės finansų dedamųjų dalių. Valstybės skolos santykis su BNP didėja, jei pirminis deficitas yra didelis arba jei BNP auga mažiau nei realioji valstybės skolos palūkanų norma. Esant tokioms aplinkybėms, skolos dinamika tampa nestabili - tam tikrame taške visuomenė gali nebepirkti valstybės vertybinių popierių ir tuomet deficitas sumažėtų. Ir atvirkščiai - jei ekonominis augimas greitas, o valstybės skolos reali efektyvi

palūkanų norma žema dėl lengvatinio skolinimosi galimybių, Vyriausybė gali išlaikyti pirminį biudžeto deficitą, nedidindama skolos ir nacionalinių pajamų santykio (Buckiūnienė, 2006).

Dėl augančios valstybės skolos atsiranda baimė, kad nebus išpirktos šalies obligacijos. Jei investitorių ketinimai staigiai pasikeičia ir jie daugiau nebenori įsigyti šalies turto, jo kaina staigiai krinta. Didelės palūkanų normos dar pablogina deficitą. Vartojimas mažėja, infliacija auga, nes vis daugiau pajamų yra finansuojama spausdinant ir leidžiant pinigus, kurie nuvertėja. Tokiomis aplinkybėmis gali įvykti bendra finansinė krizė, kuri apima ir bankus, ir įmones, kurių tektų spręsti vienu iš biudžeto finansavimo būdų, kurie ir bus aptariami sekančiame poskyryje.

1.2.3. Biudžeto finansavimo būdai

Mokslinėje literatūroje aptariami tokie praktiškai taikomi šie pagrindiniai biudžeto deficito padengimo ar jo sumažinimo būdai:

- **Papildoma pinigų emisija.** Esant nedidelei infliacijai, pasaulio šalyse fiskaliniam deficitui padengti taikoma papildoma pinigų emisija. Kaip pavyzdį galima pateikti buvusiose SSRS respublikose nuolatos vykdytą Centrinio Banko pinigų emisiją. Rinkos sąlygomis nesaikinga pinigų emisija sparčiai didina infliaciją, kurios metu silpsta verslininkų optimizmas, stengiamasi vartoti kuo daugiau (net įsigyti nereikalingų daiktų), o kaupti mažiau. Be to, dėl krentančio nacionalinės valiutos kurso kainos vidaus rinkoje didėja sparčiau nei kitose šalyse, o tai didina šalies mokėjimų balanso deficitą

- **Vidaus ir užsienio paskolos bei kiti laikinai laisvų piniginių lėšų iš gyventojų pritraukimo būdai.** Fiskaliniam biudžetui padengti gali būti taikomi neemisiniai metodai, nesukeliantys tiesioginio infliacijos augimo. Tai gali būti paskolos, vyriausybės vertybiniai popieriai, platinami finansų rinkoje.

- **Oficialių užsienio rezervų naudojimas.** Fiskalinį deficitą galima finansuoti ir iš oficialių užsienio valiutos rezervų. Tuo pasinaudojo ir Lietuva. Mūsų šalyje oficialūs rezervai nuo 1998 vidurio iki 1999 m. vidurio sumažėjo ir 1999 m. viduryje galėjo dengti tik dviejų mėnesių reikalavimus. Rezervai buvo naudojami gyventojų santaupoms atkurti. Taigi šis biudžeto deficito padengimas yra ribotas. Be to, jeigu oficialių rezervų dydis, atsižvelgiant į importo reikalavimus ar skolos grąžinimo įsipareigojimus yra žemas, ši situacija gali paskatinti investuotojus palikti šalį, o tai padidintų šalies mokėjimų balanso deficitą (Vaškelaitis, 2006).

- **Mokesčių didinimas, valstybės funkcijų siaurinimas bei valstybės asignavimų mažinimas.** Kai kurių šalių praktika rodo, jog biudžeto deficitas gali būti finansuojamas ir didinant valstybės mokesťines pajamas bei mažinant valstybės išlaidas. Pvz., Italijoje pagal 1993 m. Vyriausybės dekretą buvo didinami beveik visi mokesčiai (ir tiesioginiai, ir netiesioginiai), taip pat įvedami papildomi mokesčiai turtingesniems žmonėms (mokesčiai už gyvenamuosius namus, banko indėlius ir pan.). JAV Vyriausybės programoje buvo numatyta iki 1996 m. perpus sumažinti fiskalinį deficitą didinant

mokesčius pasiturintiems bei turtingiausiems valstijų gyventojams ir korporacijoms. Kartu buvo mažinamos karinės išlaidos, subsidijos fermeriams ir kt., o didinamos sveikatos apsaugos, švietimo ir ūkinės infrastruktūros išlaidos (O'Sullivan, Sheffrin, Perez, 2008).

Užsienio šalyse biudžeto deficitui mažinti plačiai naudojamas kitų valstybių kapitalas. Taip vienu metu išsprendžiami ne tik fiskaliniai, bet ir ekonominiai uždaviniai, mažėja biudžeto išlaidos, skirtos finansuoti kapitaliniams įdėjimams, išplečiama prekių ir paslaugų gamybos bazė, atsiranda nauji mokesčių mokėtojai ir dėl to didėja biudžeto pajamos, gerėja mokėjimo balanso būklė. Dėl to dauguma pasaulio valstybių stengiasi skatinti kapitalo importą, ką aktyviau reikėtų daryti ir Lietuvoje.

Išanalizavus biudžeto deficito priežastis, pasekmes bei finansavimo būdus galima padaryti išvadą, jog biudžeto deficitas reiškia valstybės skolos didinimą, kuri apibrėžiama kaip visų šalies nepadengtų metinių biudžetų deficitų suma. Lėšos, reikalingos biudžeto deficitui padengti, gali būti gaunamos skolinantis iš šalies Centrinio Banko, privataus ekonomikos sektoriaus arba naudojant užsienio paskolas ir kreditus.

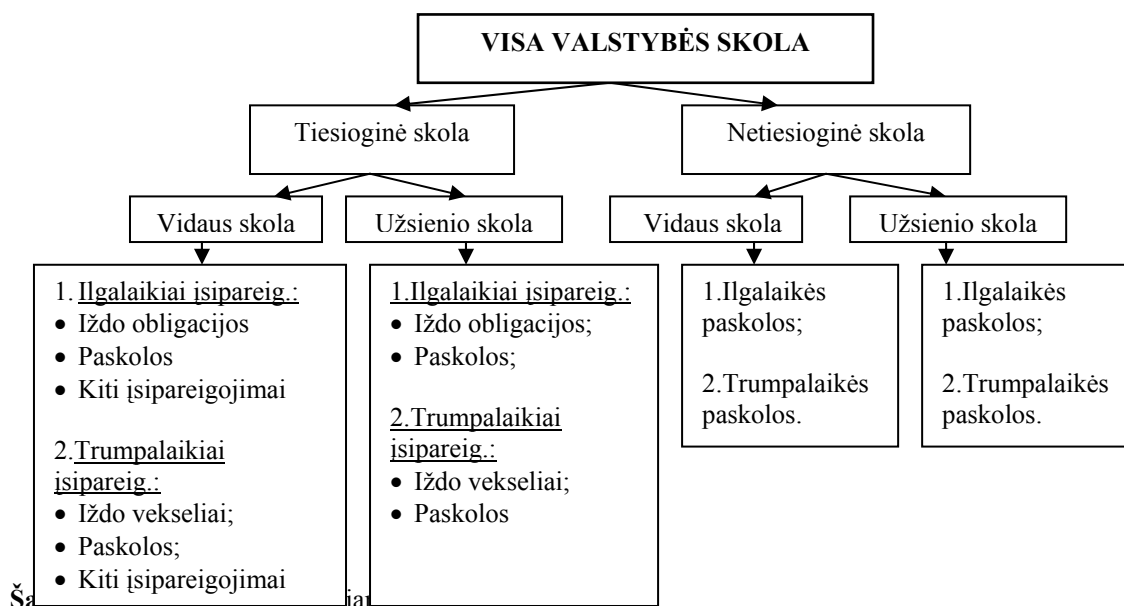
Šiuo metu Lietuvoje veikiantis Valiutų valdybos modelis ir Lito patikimumo įstatymas apriboja Lietuvos banko pinigų emisijos galimybę ir juo draudžiama skolinti Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Ši nuostata atitinka Europos Sąjungos reikalavimus nacionaliniams Centriniais Bankams. Užsienio skolos atveju palūkanos už skolą mokamos kitai šaliai, o pati skola gali tapti didele našta ateities kartoms, jei ji naudojama neproduktyviai. Taigi sekančiame skyriuje smulkiau analizuosime valdžios sektoriaus skolos sampratą ir jos įtaką ekonomikai.

1.3.Valstybės skola ir jos įtaka ekonomikai

Valstybės skola – tai visų išleistų ir dar nepadengtų valstybės paskolų suma kartu su priskaičiuotomis už jas palūkanomis, kurios turi būti išmokėtos nustatytu laiku arba iki nustatyto termino (Levišauskaitė, 2003).

Pasak Štuopytės (2004), valstybės skolinimasis – tai atsakinga ir sudėtinga valstybės veikla, lemianti valstybės ekonomiką, politinius pokyčius, tarptautinę reputaciją bei daugelį kitų veiksnių. Tai taip pat yra svarbus iš dalies pakeičiantis mokesčius ir padengiantis valstybės fiskalinio deficito biudžetą pajamų šaltinis. Pereinamosios ekonomikos šalyse ekonomikai restruktūrizuoti ir jai perorientuoti nuosavų šalies išteklių neužtenka, todėl, siekiant suaktyvinti ekonominį augimą, valstybės taiko skolinimosi politiką. Tai gerokai padidina ne tik valstybės skolą, bet ir jos našta, nes skolinimosi kaina dėl bendros valstybės rizikos būna didesnė (Štuopytė, 2004).

1.4 pav. pateikiamas valstybės skolos modelis pagal skolos priemonių tipą, apimantis pagrindines skolos rūšis ir klasifikacijas.

1.4 pav. Valstybės skolos klasifikacija

Pagal LR Valstybės skolos įstatymą *vidaus skola* – tai LR turiniai įsipareigojimai *vidaus valiuta* pagal paskolos sutartis, sutartis su valstybės garantija arba kitus skolos įsipareigojamuosius dokumentus, pagal kuriuos lėšos, materialinės vertybės arba paslaugos gautos, bet dar negražintos. *Užsienio skola* – LR turiniai įsipareigojimai *užsienio valiuta* pagal paskolos sutartis, sutartis su valstybės garantija arba kitus skolos įsipareigojamuosius dokumentus, pagal kuriuos lėšos, materialinės vertybės arba paslaugos gautos, bet dar negražintos (LR Valstybės skolos įstatymas, 2005). Išnagrinėjus vidaus ir užsienio skolos apibrėžimus galima padaryti išvadą, jog jos viena nuo kitos skiriasi tuo, kad pirmoji apima įsipareigojimus vidaus, o antroji – užsienio valiuta.

Anot Štuopytės (2004), valstybei skolinantis vidaus rinkoje rezidentai gauna palūkanas ir moka mokesčius mūsų šaliai. Skolinantis užsienio rinkoje pajamos iš palūkanų mokamos užsieniui, o tai nespirtina šalies ekonomikos vystymosi. Taigi valstybės skolinimasis vidaus rinkoje prisideda prie šalies finansų rinkos plėtotės ir yra reikšmingas tiek valstybės kapitalo, tiek pinigų rinkoms.

Iš 1.4 pav. matome, jog bendrąją valstybės skolą sudaro *trumpalaikės* ir *ilgalaikės* paskolos, už kurias mokamos palūkanos. Ilgalaikės paskolos yra šiek tiek brangesnės negu trumpalaikės. Todėl galima teigti, kad tai riboja išdo galimybes skolintis ilgesniam laikui.

Valstybės skola dar gali būti skirstoma į tiesioginę ir netiesioginę. *Tiesioginė skola* – tai įsipareigojimai, prisiimti valstybės vardu. Šiuo atveju pati valstybė yra skolininkas. Valstybė tokius įsipareigojimus prisiima, leisdama vertybinius popierius, skolindamasi iš bankų. *Netiesioginė skola* – tai valstybės suteiktos garantijos dėl paskolų. Valstybė šiuo atveju yra garantas, vykdamas skolininko įsipareigojimus, kai šis turi finansinių sunkumų (Levišauskaitė, 2003).

Toliau pamėginsime išsiaiškinti pagrindinius valstybės skolinimosi tikslus ir dažniausiai šiems tikslams pasiekti naudojamus būdus.

1.3.1. Valstybės skolinimosi tikslai ir būdai

Ekonomikos teorijoje teigiama, jog valstybinio sektoriaus skolinimasis gali paskatinti ekonomikos augimą. Vis dėlto yra nemaža rizika, kad dėl per didelio naudojimosi kreditais (ypač užsienio) gali atsirasti tokių skolos tvarkymo poreikių, kurie būtų nepakeliami šalies biudžetui ir tai apsunkintų ekonomikos vystymąsi.

Bendruoju atveju *valstybės skolos valdymo tikslai - išnaudoti ir subalansuoti skolinimosi teikiamus privalumus ir stengtis išvengti skolos tvarkymo ir mokėjimų balanso problemų*. Valdant valstybės, kaip ir bet kurią kitą skolą, visada reikia balansuoti tarp rizikos (pvz., palūkanų normos, valiutų kurso kitimo, refinansavimo), kurią norima prisiimti ir skolinimosi išlaidų. Šaliai, turinčiai didelį valstybės biudžeto deficitą, būtina užsitikrinti patikimą jo finansavimo šaltinį. Valdant valstybės įsipareigojimus būtina įvertinti įvairias rizikas, kurioms reiškiantis gali kilti finansinių sunkumų, tokių kaip valiutos kurso kitimo, palūkanų normos kitimo, refinansavimo rizika (Dzikevičius, 2006).

Valstybės biudžeto deficitą galima finansuoti dviem būdais: vyriausybei skolinantis arba Centriniam šalies bankui išleidžiant į apyvartą papildomą pinigų kiekį. Kadangi antrasis būdas sukelia infliaciją, kai kuriose valstybėse ir yra įstatymų apribotas, Vyriausybė dažniausiai finansuoja valstybės biudžeto deficitą skolintomis lėšomis (Štuopytė, 2004).

Mokslinėje literatūroje skiriamos tokios *pagrindinės valstybinio kredito formos*:

- Valstybės skolinimasis;
- Valstybės paskolų teikimas iš biudžeto lėšų arba kitų valstybinių kreditinių fondų;
- Valstybės garantija (turtinis įsipareigojimas gražinti visą skolą arba jos dalį ir apmokėti kitas su skola susijusias išlaidas vidaus arba užsienio kreditoriui už skolininką, kurio įsipareigojimų įvykdymą garantuoja valstybė, jeigu šis neįvykdo arba įvykdo ne visus paskolos sutartyje arba kituose įsipareigojamuose skolos dokumentuose numatytus įsipareigojimus) (Levišauskaitė, 2003).

Pasak Štuopytės (2004), klasikinis valstybės skolinimosi būdas – Vyriausybės skolos vertybinių popierių išleidimas. Jie atskirose šalyse sudaro labai žymią visos skolos dalį. Taip pat valstybė gali skolintis tiesiogiai iš bankų, pasirašydama paskolos sutartis. Šiuolaikinių valstybių Vyriausybės išleidžia į apyvartą trumpalaikius vekselius, vidutinio galiojimo termino ir ilgalaikes išdo obligacijas. Palūkanų normos dydis už skolintas lėšas dažniausiai tampa atskaitos tašku pageidaujama pelningumui investuojant į rizikingesnes ekonomikos sritis ir pasitarnauja prognozuojamam infliacijos lygiui nustatyti.

Mokslinėje literatūroje valstybės skolos ypatumus nagrinėjantys autoriai pateikia išsamų jos instrumentarijų, kuriame išskiriami instrumentai pagal teisę išleisti skolos vertybinių popierių emisiją,

paskolų šaltinių susidarymo vietą, jų išplatavimo būdą, padengimo terminus ir Vyriausybės skolinimosi poreikį, kurio sudėtį ir lemiančius veiksnius toliau ir analizuosime.

1.3.2. Vyriausybės skolinimosi poreikis

Vyriausybės skolinimosi poreikis - tai per biudžetinius metus susidariusi Vyriausybės išlaidų suma, kurią numatoma finansuoti skolintomis lėšomis. Tokį poreikio dydį lemia trys veiksniai - *biudžeto deficitas (perteklius), Vyriausybės skolintų lėšų perskolinimas valstybės valdymo institucijoms ir valstybės valdomoms įmonėms, refinansuojamos skolos* (Burda, Wyplosz, 1993).

Anot McConnel ir Brue (2008), biudžeto deficito dydis yra pagrindinis veiksnys, kuris lemia, kiek Vyriausybei reikia pasiskolinti. Tačiau Vyriausybė dažnai skolinasi lėšas savo vardu vidaus arba užsienio rinkose ir jas vėliau perskolina (t.y. teikia paskolas) kitiems valstybės valdymo subjektams. Tai daroma dėl kelių priežasčių, pvz., norint įgyvendinti projektus, kurių finansavimas nenumatytas valstybės biudžete, tačiau jie yra labai svarbūs šalies ūkiui (šalies infrastruktūros, energetikos, gamtosaugos plėtros projektai, kuriems reikia didelių finansinių investicijų). Be to, Vyriausybė, turėdama išskirtinę padėtį finansinėse rinkose (geresnį kredito reitingą), gali pasiskolinti lėšų žymiai pigiau ir žymiai ilgesniam laikui negu kiti valstybės valdymo bei ūkio subjektai.

Anksčiau susidariusios skolos refinansavimas taip pat gali veikti Vyriausybės skolinimosi poreikį. Jeigu Vyriausybė gražina valstybės vardu paimtą paskolą, kuri buvo perskolinta įmonei ir įmonė šią paskolą gražino nustatytu laiku, tai šiuo atveju Vyriausybės skolinimosi poreikis nedidėja. Jis nepadidės ir tada, kai valstybės biudžetas bus perteklinis ir dalį perteklinių lėšų Vyriausybė skirs paskoloms gražinti. Tačiau jeigu Vyriausybė turės skolą refinansuoti, t.y. imti kitą paskolą, kad gražintų seną, tai jos skolinimosi poreikis augs (McConnell, Brue, 2008).

Išanalizavus Vyriausybės skolinimosi poreikį ir jį apimančius elementus galima teigti, jog už tai, kas yra pasiskolinta šiandien, ateityje dėl negražintų praeities skolų reikės sumokėti didžiules palūkanas, o atėjus laikui ir gražinti šias skolas. Vyriausybė privalės sumokėti palūkanas ir gražinti paskolas tais pinigais, kuriuos surinks iš gyventojų ir ūkio subjektų mokesčių pavidalu. Taigi mokesčiai turės būti didesni, negu būtų tuo atveju, jeigu Vyriausybė skolų neturėtų. Taigi akivaizdu, kad mokesčių našta ateinančioms kartoms bus ženkliai didesnė.

1.3.3. Valstybės įsiskolinimo poveikis šalies ekonomikos vystymuisi

Įsiskolinimas yra vienas iš ypatingų šiandieninės pasaulinės ekonomikos bruožų. Pasaulyje turbūt nėra valstybės, neturinčios vidaus arba užsienio skolų. Taigi labai svarbu įvertinti įsiskolinimo teigiamą ir neigiamą poveikį šalies ekonomikos vystymuisi. Prognozuojant skolinimosi įtaką šalies ekonomikos vystymuisi, be galo svarbu atkreipti dėmesį į šiuos žemiau pateikiamus faktorius:

1. **Šalyje palaikomą monetarinę politiką.** Šalims, turinčioms didelę valstybės skolą, kyla didelės palūkanų normos problema. Tokiu atveju Vyriausybė, siekdama sumažinti palūkanų normą, privalo vykdyti ekspansinę politiką. Ši strategija trumpuoju laikotarpiu sumažintų palūkanų normą. Tačiau ilguoju laikotarpiu realus palūkanų lygis pasikeistų nežymiai, o infliacija ir nominali palūkanų norma išaugtų. Be to, šalis, turinti didelę valstybės skolą, dažnai papildomai skolinasi deficitui finansuoti, todėl padidėja mokesčių normos.

2. **Palūkanų, skirtų aptarnauti valstybės skolą, dydis.** Augančią valstybės skolą dažniausiai lydi didėjančios išlaidos jai aptarnauti. Šalių Vyriausybės palūkanų mokėjimams kiekvienais metais išleidžia nemažai pinigų. Palūkanų mokėjimai yra didelis ir sunkiai valdomas biudžeto komponentas, kuris priverčia Vyriausybę sumažinti kitas išlaidas arba kiekvienais metais finansuoti vis didesnę biudžeto deficitą. Tai varžo Vyriausybės galimybes subalansuoti biudžetą arba finansuoti kitų visuomeninių sektorių veiklas bei taip stabdo ekonomikos vystymąsi.

3. **Skolinimosi politikos įtaka sprendimams, lemiantiems fiskalinę politiką.** Vyriausybės galimybė skolintis neskatina jos efektyviau planuoti šalies biudžeto. Pasak Wicksell, jeigu nauda, gaunama iš bet kurių Vyriausybės išlaidų viršija kaštus, tai šios išlaidos gali būti finansuojamos gaunant paramą iš rinkėjų. Feldstein teigė, kad tik griežtas požiūris siekiant subalansuoti biudžetą, gali priversti politikus nuspręsti, ar išlaidų nauda realiai pateisina patirtus kaštus. Šių autorių nuomone, kai nereikia suderinti papildomų Vyriausybės išlaidų su papildomomis mokestinėmis pajamomis, politikai ir visuomenė žymiai mažiau rūpinasi, ar šios išlaidos tikslingos. Taip vis didėja skolintų lėšų poreikis. Todėl galima teigti, kad neefektyviai naudojamos skolintos lėšos stabdo ekonomikos vystymąsi, nes vis daugiau lėšų reikia skirti skolai aptarnauti (Miles, Scott, 2002).

4. **Skolinimosi kredito reitingas.** Kredito reitingas, kurio dydis gali svyruoti nuo AAA (aukščiausias) iki C (žemiausias) rodo valstybės galimybes ateityje grąžinti savo skolas. Remiantis 2009 m. rugsėjo mėn. duomenimis, Lietuvos kredito reitingas ilgalaikėms paskoloms užsienio valiuta yra *Baa1/neig.*, nacionaline valiuta *Baa1*, o trumpalaikėms paskolos užsienio, valiuta - *P-2*. Lyginant su 2006 m. rugsėjo mėn., kuomet Lietuva buvo vertinama kaip potenciali kandidatė nuo 2007 m. sausio 1 d. tapti euro zonos nare, duomenimis, minėti rodikliai ženkliai suprastėjo (Lietuvos kredito reitingas ilgalaikėms paskoloms užsienio valiuta – *A2/neutral.*, nacionaline valiuta – *A2*, trumpalaikėms paskolos užsienio, valiuta - *P-1*). Tuometiniai aukšti mūsų šalies kreditavimo reitingai ypač teigiamai paveikė užsienio finansines rinkas ir tai ženkliai sumažino Lietuvos skolinimosi išlaidas užsienyje. Be to, valstybės reitingo nustatymas suteikė galimybę ir kitiems Lietuvos ūkio subjektams (vietiniams bankams, didelėms energetikos, telekomunikacijų ir kt. bendrovėms) jį gauti. Pastariesiems susidarė palankesnės galimybės išleisti savo obligacijas užsienyje. Taigi šalies Vyriausybė gali skolintis už

mažesnes palūkanas, o tai teigiamai veikia ekonomiką, nes pinigai, skirti palūkanoms mokėti gali būti skiriami ekonomikos vystymuisi (LR Finansų ministerija, 2009).

5. *Auganti valstybės skola didina pavojų prarasti politinę nepriklausomybę.* Ši problema iškyla, kai valstybė gauna daug kapitalo iš užsienio. Tarptautinis valiutos fondas (TVF), Europos rekonstrukcijos ir plėtros bankas (ERPB), Europos Sąjunga (ES) daro stiprią įtaką Lietuvos monetarinei ir fiskalinei politikai. Šių organizacijų paskolos Lietuvai valstybės vardu sudaro didžiausią dalį. Visgi galima teigti, kad dažnai šis spaudimas teigiamai veikia ekonomiką (jei kalbama apie valstybinį išsiskolinimą), nes šio spaudimo rezultatas – priverstinis skolinimosi politikos griežtinimas (Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 2006).

6. *Skolos įtaka kapitalui (ar išsiskolinimas daro įtaką kapitalui išstumti).* Kaip teigia Baumol ir Blinder (1994), kapitalo išstūmimo efektas yra vienas iš fiskalinės politikos rezultatų, turintis nemažą reikšmę makroekonominėje politikoje. Autorių nuomone, Vyriausybės padidėjęs išlaidos gali būti iš dalies arba net visiškai kompensuojamos sumažėjusios privataus sektoriaus išlaidomis. Kapitalo išstūmimas yra gana rimta ekonomikos augimo kliūtis, sumažinanti privačias investicijas į naujus įrengimus, technologijas, varžanti galimybes plėsti gamybos apimtį.

7. *Valstybės skolos augimo įtaka asmeninėms santaupoms.* Asmeninės santaupos padidėtų, jei dalis namų ūkių taupytojų sumažėjusiais mokesčiais, kad vėliau galėtų daugiau vartoti. Taigi mažėjant asmeninėms santaupoms, mažėja kapitalas ir tai neigiamai veikia ekonomikos vystymąsi (Štuopytė, 2004).

Išanalizavus valstybės išsiskolinimo poveikį šalies ekonominiam vystymuisi galima padaryti išvadą, jog tikintis pažangos ekonomikoje, svarbiausia skolintus pinigus panaudoti kuo efektyviau, kad po kelerių metų būtų gauta reali nauda. Skolintomis lėšomis finansuojant tik vartojimo reikmes ar trumpalaikius projektus šalis neuždirbs naujų pajamų, reikalingų šalies ekonomikai, o ateityje tikrai patirs sunkumų, grąžinant ir aptarnaujant skolą. Todėl labai svarbu tinkamai prognozuoti skolintų lėšų poreikį bei jų panaudojimo efektyvumą.

1.3.4. ES kriterijai valstybės skolos atžvilgiu

Siekdamos sukurti kuo efektyvesnę vieningą pinigų sistemą, Europos Sąjungos (ES) valstybės rūpinasi bendrijos finansų sistemos stabilumu. Valstybių skolos – tai tik viena iš bendrijos makroekonomikos problemų.

1992 m. pasirašytoje Maastrichto sutartyje ES nustatė finansinius rodiklius, kurių turi laikytis šalys, ketinančios sudaryti Europos pinigų sąjungą (EPS) ir įsivesti bendrąją ES valiutą – eurą. Šios sutarties kriterijai buvo nustatyti įvertinus potencialių EPS narių ekonominę situaciją.

Svarbu akcentuoti tai, kad Lietuvos biudžeto sandaros tvarka skiriasi nuo Europos Sąjungos taikomų reikalavimų. Valstybės lėšos Lietuvoje išskaidytos į savivaldybių biudžetus ir nebiudžetinius fondus. Savo atskirą biudžetą turi „Sodra“. Atliekant valstybės finansų analizę, būtina nagrinėti ne tik plačiai taikomus valstybės, savivaldybių ir nacionalinio biudžeto rodiklius, bet ir konsoliduotus šalies finansinius duomenis. Pastebėta, jog pastarieji išsamiau parodo realią šalies finansinę padėtį, leidžia tiksliau prognozuoti bendrą šalies fiskalinį deficitą ir apibūdina vyriausybės vykdomą fiskalinę politiką, jos patikimumą ir stabilumą (Štuopytė, 2004).

Pagal Europos Sąjungos reikalavimus valstybės vidaus ir užsienio skola prognozuojama bei skaičiuojama atsižvelgiant į įsipareigojimų valiutą, t.y. jeigu paskola buvo suteikta litais, ji bus vidaus skola, o jeigu paskola buvo suteikta užsienio valiuta, ji bus užsienio skola. Remiantis Pasaulio banko rekomenduojama klasifikacija, vidaus ir užsienio skolą siūloma skirstyti pagal rezidentus ir nereziduotus, t.y. valstybės skoliniai įsipareigojimai rezidentams būtų priskiriami vidaus skolai, o nerezidentams – užsienio skolai (Karazijienė, Sabonienė, 2009).

Valstybės skolos skirstymas į vidaus ir užsienio skolas yra svarbus, nes skolinimosi užsienyje įtaka reikšmingesnė šalies tarptautinės ekonomikos požiūriu, o skolinimasis vidaus rinkoje labiau išryškėja kaip šalies finansų rinkos stimulatorius. Dideli įsiskolinimai užsieniui labiau pažeidžia ekonomiką ir išores, ji tampa priklausoma nuo skolintojų ne tik ekonomiškai, bet ir politiškai.

Išanalizavus valstybės skolos sampratą, skolinimosi tikslus ir būdus, poreikį bei poveikį šalies ekonomikos vystymuisi galima padaryti išvadą, jog valstybės skola šiuolaikinėje ekonomikoje yra neatsiejama šalies ekonominės sistemos dalis, todėl ji daro didelę įtaką šalies ekonomikai. Ekonomiškai silpnose ir ekonominę krizę išgyvenančiose šalyse valstybės skolinimasis yra racionalus dalykas, nes skolintas lėšas valstybė gali naudoti ekonominio augimo, visuomenės stabilumo ir ūkio disproporcijų šalinimo tikslams.

1.4. Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų norma

Palūkanos – tai mokestis už naudojimąsi svetimais pinigais (Davulis, 2003); pajamos, gaunamos leidžiant kitam naudotis paskolintu kapitalu (Lileikienė, 1999); pinigų skolinimo kaina arba mokestis už sutikimą atidėti vartojimą; skolinamojo kapitalo kaina, kurios dydis esant laisvai pinigų ir kapitalo rinkai susiformuoja veikiant pasiūlos ir paklausos mechanizmui. Teisine prasme skiriamos sutartimi ir įstatymais nustatomos palūkanos. Palūkanų norma yra pagrindinė pinigų ir finansų analizės kategorija. Palūkanos yra pajamų šaltinis ir dėl to sudaro nacionalinių pajamų dalį (Buckiūnienė, Meidūnas, Puzinauskas, 2003). Jos gali būti vertinamos kaip procentais per metus išreikšta kaina, kuri susieja

dabartinę vertę su būsimąja, taigi galima teigti, jog palūkanų normos yra kainų signalai lėšų taupytojams, skolintojams, besiskolinantiems ir investuotojams.

Kreditiniame sandoryje dalyvauja du subjektai: *kreditorius (skolintojas)* ir *skolininkas*. Šie abu subjektai turi skirtingų ekonominių interesų - skolintojas suteikia skolininkui kreditą, turėdamas tikslą gauti naudą – palūkanas. Palūkanų dydis priklauso nuo skolininko patikimumo, jo finansinės būklės, mokumo lygio, skolinamos pinigų sumos, ekonominės padėties valstybėje ir kitų sąlygų (Aleksnevičienė, 2005). Skolininko pagrindinis tikslas – pagerinti savo ar kito asmens, kurio ekonominiams poreikiams tenkinti imama paskola ar investuoti į vieną ar kitą objektą, ateityje nešiantį ekonominį pelną.

Mokslininkai, tyrinėjantys *palūkanų* normas, išskiria tokias jų atliekamas *ekonomines funkcijas*: padeda užtikrinti santaupų vartimą investicijomis, kurios skatina ekonomikos vystymąsi; formuoja kreditų pasiūlą, skolinamas lėšas paprastai paskirstant investiciniams projektams su didžiausiais planuojamais pelningumais; subalansuoja šalies pinigų pasiūlą ir paklausą; yra svarbi Vyriausybės politikos priemonė, veikianti per taupymo ir investicijų apimtį (Kancerevyčius, 2004).

Norėdamos pasiskolinti pinigų, Vyriausybės išleidžia ilgalaikes obligacijas, už kurias mokamos palūkanos. Jeigu investuotojai menkai pasitiki ekonomikos perspektyvomis arba infliacija yra didelė, jie reikalauja didesnių palūkanų normų – rizikos premijos. Todėl ilgalaikių vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų norma yra vienas iš šalies ekonomikos patikimumo rodiklių, o naujųjų ES valstybių narių atveju – pažangos, siekiant realiosios konvergencijos, rodiklių. VVP ilgalaikių palūkanų normos negali būti didesnės už trijų ES valstybių narių, kuriose žemiausias infliacijos lygis, ilgalaikių VVP palūkanų normų vidurkį daugiau kaip 2 procentiniais punktais (Lietuvos bankas, 2009).

Mokslinėje literatūroje, atsižvelgiant į vienokius ar kitokius kriterijus, išskiriami keli palūkanų normų tipai (žr. 1.2 lent.).

1.2 lentelė. Palūkanų normų tipai

Pagal bazinės sumos apskaičiavimo būdą	Pagal apskaičiavimo laikotarpį	Pagal infliacijos atspindėjimą	Pagal apskaičiavimui naudojamą laiko bazę
Paprastosios	Diskretinės	Nominaliosios	Tiksliosios
Sudėtinės	Tolydinės	Realiosios	Apytikslės

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Mayer, Deussenberry, Aliber, 1995

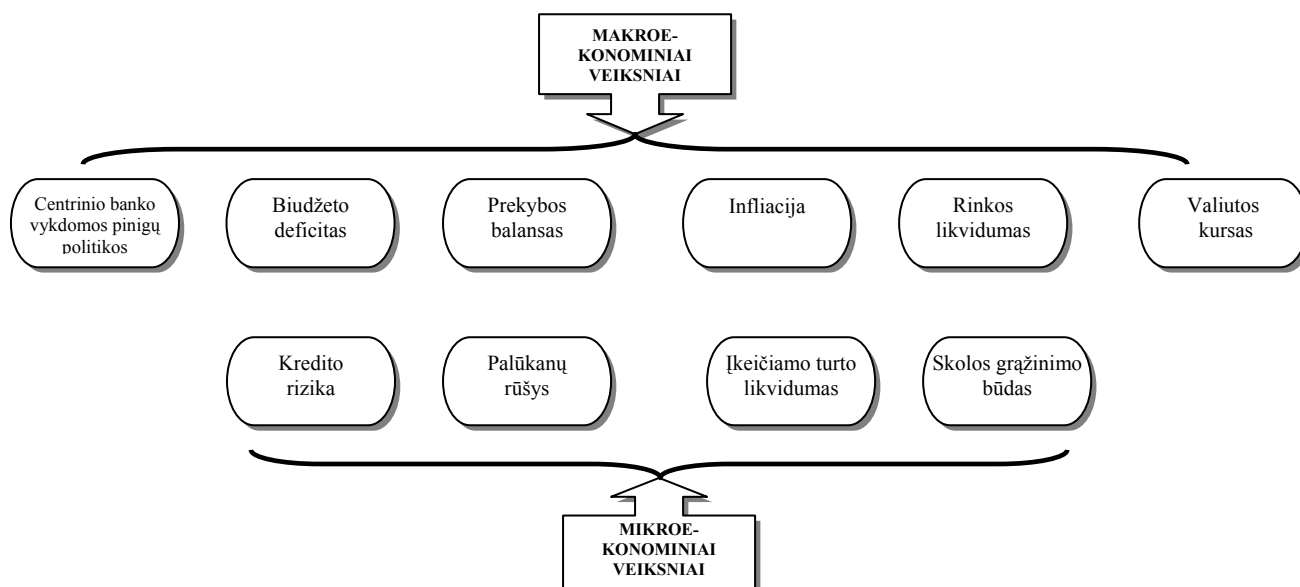
1.2 lentelėje nurodyta, jog *pagal bazinės sumos apskaičiavimo būdą* palūkanos gali būti *paprastosios ir sudėtinės*. Paprastosios palūkanos – tai kaina, kurią tenka mokėti už vieno piniginio vieneto naudojimą vienerius metus. Tai palūkanos, mokamos ar gaunamos už nominalo sumą. Sudėtinės palūkanos yra mokėjimai ne tik už nominalą, bet ir už neatsiimtas palūkanas, t.y. daroma prielaida, jog palūkanos bus gaunamos periodiškai ir galės būti reinvestuotos ta pačia suma, tokiu būdu per investicijos laikotarpį uždirbdamos papildomas pajamas.

Pagal apskaičiavimo laikotarpį palūkanos skirstomos į *diskretines ir tolydines*. Diskretinės palūkanos skaičiuojamos už fiksuotus vienodus laiko intervalus (metus, ketvirtį, mėnesį). Skaičiuojant šias palūkanas, laikas naudojamas kaip nutrūkstamas kintamasis. Tolydinės palūkanos skaičiuojamos už nenutrūkstamus (tolydžius) laiko intervalus. Teoriškai naudotinos ir diskretinės, ir tolydinės palūkanos, tačiau praktikoje dažniausiai skaičiuojamos diskretinės palūkanos.

Pagal apskaičiavimui naudojamą laiko bazę gali būti *tiksliosios ir apytikslės* palūkanos. Skaičiuojant palūkanas būtina apibrėžti apskaičiavimui naudojamą laiko bazę. Dažniausiai nustatoma metinė palūkanų norma, todėl ir apskaitos vienetu pasirenkamas vienerių metų laikotarpis. Kai metinis dienų skaičius prilyginamas 360 dienų, palūkanos vadinamos apytikslėmis, kai 365 arba 366 dienos - tiksliosiomis (Aleksnevičienė, 2005).

Pagal infliacijos atspindėjimo būdą galima išskirti *nominaliąsias ir realiąsias* palūkanų normas. Realioji palūkanų norma yra tokia, už kurią būtų skolinama, jei nebūtų infliacijos ir rizikos. Tiesiogiai realią palūkanų normą apskaičiuoti sunku. Jos lygis visose šalyse yra apie 3-3,5 proc., tačiau tam tikrais laikotarpiais gali būti ir neigiamas. Nominalioji palūkanų norma - tai bet kokio skolos vertybinio popieriaus patvirtinta palūkanų norma. Ji susideda iš nerizikingos palūkanų normos ir keletu rūšių rizikos priemonių, atspindinčių prognozuojamą infliacijos tempą, išsipareigojimų neįvykdymo rizikos, skolos mokėjimo terminų rizikos ir vertybinio popieriaus prekingumo (arba likvidumo) rizikos. Ryšys tarp nominaliosios palūkanų normos ir laukiamo infliacijos tempo vadinamas Fišerio efektu, kuris leidžia prognozuoti palūkanų normų pokyčių kryptį. Taigi priklausomai nuo pasirinktų palūkanų skaičiavimų būdų bei rūšių ir priklauso palūkanų normos dydis (Kancerevyčius G., 2004).

Identifikuojama nemažai palūkanos normas įtakančių veiksnių, todėl remiantis įvairiuose literatūros šaltiniuose pateikiamomis autorių nuomonėmis toliau bus analizuojami šeši palūkanų normų dydį lemiantys makroekonominiai veiksniai bei keturi mikroekonomikai veiksniai, kurie iš dalies gali būti valdomi finansinio sandorio dalyvių. Palūkanų normą įtakančiąs mikroekonominiai ir makroekonominiai veiksniai pateikiami 1.4 pav.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Aleknevičiene, 2005

1.5 pav. **Palūkanų normą įtakojantys mikroekonominiai ir makroekonominiai veiksniai**

1.5 pav. pateikti palūkanų normą įtakojantys mikroekonominiai ir makroekonominiai veiksniai plačiau aptariami tolimesniuose poskyriuose.

1.4.1. Palūkanų normą įtakojantys makroekonominiai veiksniai

1. Centrinio banko vykdomos pinigų politikos priemonės. Žinoma, jog pinigų masė daro didelį poveikį ne tik verslo aktyvumui, bet ir infliacijos tempams. Norėdami išsiaiškinti Centriinių bankų naudojamų monetarinės politikos priemonių naudą ekonomikai, panagrinėkime JAV pavyzdį. Tarkime, kad Federalinė rezervų sistema (FRS) mano, jog reikia stimuliuoti ekonominę veiklą ir padidina pinigų apimtį. Pirminė šio žingsnio pasekmė yra palūkanų normų sumažėjimas, tačiau tai gali sąlygoti ir infliacijos lūkesčių augimą. Tai, savo ruožtu, sukelia palūkanų normų augimą. Jeigu FRS sumažina pinigų apimtį, susidaro atvirkštinė situacija.

2. Biudžeto deficitas. Jeigu valstybės biudžeto išlaidos viršija pajamas iš mokesčių, jis patiria deficitą, kuris turi būti padengtas iš paskolų arba vykdant pinigų emisiją. Jeigu valstybė ima skolą, ši papildoma kapitalo paklausa sukelia palūkanų normų išaugimą, jei spausdina pinigus - išauga būsimos infliacijos lūkesčiai, o tai taip pat sąlygoja palūkanų normų augimą. Taigi *ceteris paribus*, kuo didesnis valstybės biudžeto deficitas, tuo didesnis ir palūkanų normų lygis.

3. Prekybos balansas. Įmonės ir privatūs asmenys nuolat prekiauja su užsienio šalimis. Jei importuojama daugiau nei eksportuojama, susiformuoja prekybos balanso deficitas, taigi jį būtina padengti, o pagrindinis padengimo finansavimo šaltinis yra skolinimasis. Kuo didesnis prekybos deficitas, tuo daugiau turime skolintis, o įsipareigojimų augimas „išpučia“ palūkanų normas (Burda, Wyplosz, 1993).

4. Infliacija. Infliacija daro reikšmingą įtaką palūkanų normai, nes ji paveikia pinigų perkamąją galią ir sumažina realią investicijų pelno normą. Numatomos infliacijos procento pokyčiai ženkliai veikia palūkanų normų struktūrą ir palūkanų normų lygį (Sheffrin, 1988). Dėl infliacijos procento kinta vartotojų padėtis, t.y. ji keičia palūkanų pajamų perkamąją galią ir finansinio turto realiąją vertę.

5. Rinkos likvidumas. Kiekvieno vertybinio popieriaus palūkanų normos gali skirtis dėl išorinių veiksnių. Vienas iš jų yra rinka. Svarbiausias rinkų bruožas yra likvidumas. Likvidumas yra galimybė vertybinį popierių parduoti. Tą apibrėžia tam tikros pardavimų apimties parduodamų vertybinių popierių kaina (Mayer, Deussenberry, Aliber, 1995).

6. Valiutos kurso pokyčiai. Kai kurių vertybinių popierių palūkanos gali būti mokamos ir pagrindinė suma grąžinama užsienio valiuta. Tada ypatingai svarbu atkreipti dėmesį į tos valiutos kurso

svyravimus, kuria išreikštas vertybinis popierius. Tokiu atveju, jei yra tikimasi, kad ta valiuta nuvertės, palyginti su nacionaline valiuta, investuotojai reikalauja didesnės palūkanų normos, kad jiems būtų kompensuoti galimi nuostoliai. Taigi galima padaryti išvadą, jog kuo spartesnis numatomas užsienio valiutos, kuria išreikšti vertybiniai popieriai, nuvertėjimas, tuo didesnė palūkanų norma.

1.4.2. Palūkanų normą įtakojančios mikroekonominiai veiksniai

Šiame poskyryje aptarsime palūkanų normas įtakojančius mikroekonominiai veiksniai - kredito riziką, įkeičiamo turto likvidumą, skolos grąžinimo būdus.

1. Kredito rizika. Rizika, jog skolininkas nesugebės grąžinti kredito, t.y. nesugrąžins ne tik kredito, bet ir pagrindinės skolos, tai pat turi įtakos palūkanų normai. Vertybinių popierių, kurie yra jautresni įsipareigojimų nevykdymui, palūkanos yra didesnės negu tų, kurie laikomi šiai rizikai mažiau jautriais (kuo didesnis jautrumas įsipareigojimų nevykdymui, tuo didesnė tų vertybinių popierių palūkanų norma). Taigi kuo didesnė kredito rizika, tuo didesnės palūkanų normos (Maye, Deusenberry, Aliber, 1995).

2. Skolos grąžinimo būdai (palūkanų normų laiko struktūra). Vertybiniai popieriai skiriasi ir pagal skolos grąžinimo laikotarpio sąlygas (t.y. kada skolininkas turi grąžinti skolą). Palūkanos mokamos nuo negrąžintos skolos dalies. Priklausomai nuo skolos grąžinimo būdo skiriasi palūkanų suma, o kartu ir vidutinė palūkanų norma. Galimi vienkartinio įnašo (kuomet visa skolos suma grąžinama pasibaigus skolos terminui), vienodo dydžio įnašų (palūkanos mokamos nuo negrąžintos skolos dalies), skirtingo dydžio (periodinių) įnašų (dalis skolos skirtingomis sumomis fiksuotais laiko intervalais grąžinama per visą sutarties galiojimo laikotarpį), amortizacinis (fiksuotais laiko intervalais mokamos vienodos įmokos, kurias sudaro grąžintinos skolos ir mokėtinų palūkanų suma) skolos grąžinimo būdai. Jie priklauso nuo skolininko planuojamų pinigų srautų (Aleksnevičienė, 2005).

4. Įkeičiamo turto likvidumas. Likvidus turtas yra toks, kurį galima bet kada parduoti už kainą, artimą įsigijimo kainai. Finansinis turtas paprastai yra likvidesnis nei materialusis. Didelis turto likvidumas reiškia, kad jis gali būti parduotas nesunkiai, su nedideliais nuostoliais. Siekiant, kad vertybiniai popieriai būtų nupirkti, jei jie nėra per daug likvidūs, galima patenkinti investuotojų reikalavimą pridėti likvidumo priemoką. Likvidumo priemoka yra vertybinių popierių vertės padidėjimas, palyginti su likvidesniais. Vyriausybės obligacijos yra paklausios, todėl joms nereikia gauti jokios arba nedidelę likvidumo priemoką. Kuo didesnis įkeičiamo turto likvidumas, tuo mažesnės palūkanų normos gali tikėtis skolininkas (Obi, 1998).

Išanalizavus įvairaus tipo palūkanų normas bei jas lemiančius mikroekonominiai veiksniai ir makroekonominiai veiksniai galima padaryti išvadą, kad nors oficialiosios palūkanų normos tiesiogine prasme nėra svarbiausias ekonominis rodiklis, tačiau jas keičiančių Centrinų bankų vadovų sprendimų

netiesioginė įtaka ekonomikai yra milžiniška. Taigi Centrinų bankų darbuotojai, rengiantys sprendimus monetarinės politikos srityje, turi kuo geriau suprasti tokių sprendimų poveikį ekonomikai, nes šalies būklė tiesiogiai priklauso nuo jos finansų ir ekonomikos sektorių darbuotojų sprendimų bei kitų ekonominės sistemos veiksmų, kurie bus analizuojami ir šio magistro baigiamojo darbo analitinėje dalyje.

2. LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS EKONOMINIŲ RODIKLIŲ ATITIKIMO KONVERGENCIJOS KRITERIJAMS ANALIZĖS METODOLOGIJA IR JOS PAGRINDIMAS

Ekonominės konvergencijos vertinimas – sudėtingas procesas, reikalaujantis kruopštumo, nuovokumo, išvalgumo, analitinio mąstymo, makroekonominių (ypač monetarinės ir fiskalinės politikos) žinių. Norint pasiekti kuo tikslesnių ir objektyvesnių rezultatų, prieš pradėdant konvergencijos kriterijų analizę būtina turėti šį procesą charakterizuojančią *kiekybinę* (kokie makroekonominių rodiklių pokyčiai buvo užfiksuoti nagrinėjamoju laikotarpiu) bei *kokybinę* (kokie veiksniai galėjo tokius pokyčius nulemti) informaciją, todėl vienas iš svarbiausių žingsnių prieš pradėdant konvergencijos kriterijų analizę yra tinkamo metodų derinio parinkimas.

Taigi toliau trumpai aptarsime tuos kiekybinius ir kokybinius metodus, kurie naudojami tyriminėje dalyje.

2.1. Konvergencijos kriterijų įvertinimas kiekybiniais metodais

Kiekybiniai metodai siejami su pozityvizmu, jie leidžia surinkti duomenis tokia forma, kokia tinkama statistinei analizei atlikti. Darbe konvergencijos kriterijams įvertinti naudojami tokie kiekybiniai metodai:

- *Dinamikos eilučių analizė*, kuomet analizė atliekama pasinaudojant įvairiais dinaminių eilučių kitimo lygiais (Martišius, Kėdaitis, 2002).
- *Reiškinų tarpusavio analizė*, kai nustatomas vienas ar keli rodikliai, darantys įtaką analizuojamam kintamajam.

Kadangi pasinaudojant šiais metodais pirmojoje empirinio tyrimo dalyje buvo analizuotas makroekonominių rodiklių kitimas, kiekvieno iš jų skaičiavimo principus aptarsime išsamiau.

Dinamikos eilučių analizė. Makroekonominiai reiškiniai nuolat vystosi ir kinta, todėl keičiasi net tik jų apimtis, bet ir sudėtis. Toks kitimas laikui bėgant vadinamas *dinamika* (Bartosevičienė, 2005). Skaitinė statistinių rodiklių seka laiko atžvilgiu vadinama *dinamikos eilute*. Atsižvelgiant į tai, ar lygiai priklauso laiko momentui ar laikotarpiui, dinaminės eilutės skirstomos į *momentines* ir *intervalines*. Momentinės eilutės rodo nagrinėjamų reiškinų apimtį tam tikru laiko momentu, intervalinės eilutės – reiškinų apimtį per tam tikrą laikotarpį (Martišius, Kėdaitis, 2002).

Analitiniai dinamikos eilučių rodikliai. Analizuojant įvairaus pobūdžio reiškinų pasikeitimą laiko atžvilgiu paprasto lygių sugretinimo dažnai nepakanka - reikia parodyti reiškinio raidos greitį, intensyvumą ir t.t. Šiam tikslui skaičiuojami analitiniai dinamikos eilučių rodikliai – *absolutus lygio padidėjimas (sumažėjimas)*, *didėjimo (mažėjimo) tempas*, *padidėjimo (sumažėjimo) tempas*.

1. *Absoliutus lygio padidėjimas/ sumažėjimas (prieaugis)* rodo, keliais vienetais pasikeičia jo lygis per tam tikrą laikotarpį. Jis apskaičiuojamas baziniu ir grandininu būdu.

$$\Delta y = y_i - y_0 \text{ (bazinis)} \quad (2.1)$$

$$\Delta y = y_i - y_{i-1} \text{ (grandininis)} \quad (2.2)$$

čia: y_i - ataskaitinio laikotarpio dinamikos eilutės lygis; y_{i-1} - lygis, tiesiogiai einantis prieš lygį y_i ; y_0 - pradinis (bazinis) dinamikos eilutės lygis.

2. *Didėjimo/mažėjimo (kitimo) tempas* rodo, kiek kartų padidėjo ar sumažėjo reiškinio lygis šiuo laikotarpiu praėjusio laikotarpio atžvilgiu arba kiek procentų siekia praėjusio laikotarpio atžvilgiu. Kaip ir absoliutus lygio padidėjimas (sumažėjimas), šis rodiklis skaičiuojamas baziniu ir grandininu būdu.

$$T_d = \frac{y_i}{y_0} \times 100\% \text{ (bazinis)} \quad (2.3)$$

$$T_d = \frac{y_1}{y_{i-1}} \times 100\% \text{ (grandininis)} \quad (2.4)$$

3. *Padidėjimo/sumažėjimo (prieaugio) tempas* rodo, keliais procentais pasikeičia reiškinio lygis per nagrinėjamą laikotarpį. Jis apskaičiuojamas taip:

$$T_p = T_d - 100, \text{ jei } T_d \text{ išreikštas procentais.} \quad (2.5)$$

Vidutiniai dinamikos eilučių kitimo rodikliai. Viso laikotarpio dinamikai apibendrintai apibūdinti skaičiuojami vidutiniai dinamikos eilučių kitimo rodikliai – *vidutinis eilutės lygis, vidutinis absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas), vidutinis didėjimo (mažėjimo) tempas.*

1. *Vidutinis eilutės lygis.* Socialinio reiškinio bendram lygiui apibūdinti per visą dinamikos eilutės parodytą laikotarpį yra apskaičiuojamas vidutinis eilutės lygis (Bartosevičienė, 2005). Šį dydį nesunku apskaičiuoti intervalinėje eilutėje, kurioje jis lygus paprastam aritmetiniam eilutės lygių vidurkiui, kur jie nutolę vienas nuo kito per lygius laiko tarpus (Martišius, Kėdaitis, 2002).

$$y = \frac{\sum y_i}{n}; \quad (2.6)$$

čia: y_i - dinamikos eilutės lygiai; n - lygių skaičius.

2. *Vidutinis absoliutus padidėjimas/sumažėjimas* parodo, keliais vienetais pasikeičia reiškinio lygis vidutiniškai per laiko vieneta. Šis rodiklis apskaičiuojamas taip:

$$\Delta \bar{y} = \frac{y_n - y_1}{n - 1}; \quad (2.7)$$

čia: y_n - galutinis dinamikos eilutės lygis; y_1 - pradinis lygis; n - dinamikos eilutės narių skaičius.

3. *Vidutinis didėjimo/mažėjimo tempas skaičiuojamas pagal geometrinį vidurkį* tokiu būdu:

$$\bar{T} = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}} \times 100\%; \quad (2.8)$$

čia: y_n – galutinis dinamikos eilutės lygis; y_1 – pradinis dinamikos eilutės lygis.

Reiškinų tarpusavio analizė. Dviejų ar daugiau kintamųjų ryšiui nustatyti taikomi *koreliacinės ir regresinės analizės metodai* (Čekanavičius, Murauskas, 2004, p.125). Žinodami ryšį, galime tiksliau prognozuoti būsimus įvykius ir tam tikra prasme kontroliuoti įvykių eigą.

1. *Koreliacinė analizė.* Jei didėjant vieno kintamojo vertei didėja ir kito kintamojo vertė, toks sąryšis vadinamas *teigiama koreliacija*.

Ryšių stiprumui tarp kintamųjų X ir Y apskaičiuoti naudojamas koreliacijos koeficientas r , kur r visada moduliui mažiau arba lygus vienetui. Kai absoliutusis dydis r artimas vienetui, tai ryšys tarp kintamųjų X ir Y yra labai stiprus. Taigi ryšio (koreliacijos) matai ir nusako tą dydį, kuriuo sumažėja spėjimo klaidos tikimybė.

2. *Duomenų padėties ir sklaidos charakteristikos.* Norint nustatyti vieną ar kitą makroekonominį rodiklio padėtį, gali būti skaičiuojami vidurkis, moda, mediana, jei reikia žinoti šiuos rodiklius įtakojančių veiksnių sklaidą - standartinis nuokrypis, dispersija, variacijos koeficientas ir kiti rodikliai. Šio magistro baigiamojo darbo tyriminėje dalyje skaičiuojamas aritmetinis vidurkis, standartinis nuokrypis ir variacijos koeficientas.

Aritmetinis vidurkis – tai vidurio (centro) matas. Tai populiariausias duomenų padalinus iš reikšmių skaičius. Vidurkis, apskaičiuotas iš imties pagal tokią formulę:

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{n} \quad (2.9)$$

čia: $\sum x$ - kiekybinio kintamojo (atsitiktinio dydžio) reikšmių suma; n – reikšmių skaičius

Standartinis nuokrypis (paklaida) yra matuojamų dydžių sklaidos apie vidurkį matas. Jis parodo duomenų „išsibarstymo“ lygį aplink vidurkį ir apskaičiuojamas pagal tokią formulę:

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n (k_i - \bar{k})^2 \times P_i} \quad (2.10)$$

čia: σ -standartinis nuokrypis; k_i –i-tojo laikotarpio rodiklio reikšmė; \bar{k} - i-tojo laikotarpio reikšmių aritmetinis vidurkis; P_i –tikimybė, jog įvyks i-tasis atvejis.

Variacijos koeficientas parodo, koks yra vidutinio nuokrypimo nuo vidurkio procentas. Kuo jis mažesnis, tuo tikslesnis pasiskirstymas.

$$V = \frac{\sigma}{\bar{k}} \quad (2.11)$$

čia: V - variacijos koeficientas; σ - standartinis nuokrypis; \bar{k} - i -tojo laikotarpio reikšmių aritmetinis vidurkis.

Išanalizavę šio magistro baigiamojo darbo analitinėje dalyje naudojamus kiekybinius metodus galime daryti išvadą, jog šie metodai reiškinius matuoja skaičiais ir siekia būti objektyviais bei patikimais. Tačiau, kaip minėta, norint pasiekti kuo tikslesnių ir objektyvesnių rezultatų, darbe taikysime ir kokybinius tyrimo metodus, kadangi šie tyrimo metodai puikiai papildo vienas kitą, o jų deriniai lemia tyrimo rezultatų sėkmę.

2.2. Konvergencijos kriterijų įvertinimas kokybiniais metodais

Kokybiniai metodai (kitaip dar vadinami vertinimo *subjektyviaisiais*, *interpretaciniais*, *natūralistiniais*) remiasi informacija ir duomenimis, gautais pasitelkus intuityvius metodus ir metodikas. Pasak Martišiaus (2000), šios rūšies metodams priskiriamos *įvairios apklausos*, dokumentų analizė, ekspertų nuomonė, Delfų būdas bei kitos ateitį numatančios procedūros. Šie metodai tinkamiausi ilgalaikiai prognozei sudaryti, nes jiems beveik nereikia praėjusių laikotarpių duomenų.

Atliekant konvergencijos kriterijų teorinę analizę pastebėta, jog kokybiniai metodai ypač tinkami nustatinėjant vienokius ar kitokius makroekonominių rodiklių pokyčius lėmusius veiksnius bei priežastis. Vis dėlto, magistro baigiamojo darbo kokybiniam tyrimui atlikti buvo pasirinkti dokumentų analizės bei stebėjimo metodai taigi juos ir aptarsime išsamiau.

Dokumentų analizė. Tai toks pirminės sociologinės informacijos rinkimo būdas, kai pagrindinis informacijos šaltinis yra dokumentai. Dokumentų, kuriuos tyrėjai gali naudoti, spektras pakankamai platus. Jis apima laiškus, dienoraščius, ataskaitas, biografijas, Vyriausybės nutarimus ir t.t. (Pruskus, 2004).

Dokumentai, kurie gali būti naudojami kaip sociologinio tyrimo informacijos šaltinis, klasifikuojami pagal tam tikrus kriterijus. Mokslinėje literatūroje išskiriamos įvairios dokumentų klasifikacijos. Šiame darbe nagrinėjami Europos Centrinio banko, Europos Komisijos, Europos Tarybos, nacionalinių institucijų aktai *pagal statusą* priskiriami *oficialiesiems* dokumentams, *pagal pateikimo formą – rašytiniams ir statistiniams*, *pagal funkcinius ypatumus – informaciniams* (institucijų pateikiama informacija) bei *direktyviniams* (įstatymai, nutarimai), *komunikatyviniams* (įvairūs planai, protokolai), *pagal paplitimo mastą – spausdinti* (viešai spaudoje paskelbti), *pagal formą – tekstiniai* (rašytiniai dokumentai) (Pruskus, 2004; Tidikis, 2003).

Pasak Tidikio (2003), vienas svarbiausių dokumentų analizės principų yra dokumentų patikimumas. Kadangi šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjami oficialūs dokumentai pirminiai, galima daryti išvadą, jog tyrimo rezultatai ir jais remiantis padarytos išvados yra patikimi.

Stebėjimas. Anot Kardelio (2002), stebėjimas turi būti nukreiptas į socialiai svarbias sritis, taigi tyrimo objektu buvo pasirinkta ilgalaikė Lietuvos bei Slovėnijos gyventojų socialinė visuomenės elgsena įvairiose situacijose bei ekonominės, teisinės bei kultūrinės aplinkos atskiri elementai.

Anot Kardelio (2002), stebėjimas elgsenos tyrimuose labai reikšmingas. Mokslinėje literatūroje išskiriami šie stebėjimo metodo privalumai:

- stebima tiesiogiai (pvz., galima stebėti tiriamųjų elgesį, atspindintį konkrečius dalykus konkrečiose situacijose);
- yra galimybė analizuoti grupės elgesį, nes vienu metu galima aprėpti daug tiriamųjų, kas kitais metodais sunkiai įmanoma;
- elgesį galima įvertinti tiksliau, nei tai padarytų pats asmuo;
- galimybė vienu metu aprėpti daugiau savybių, stebimų reiškinių;
- stebėjimas nepriklauso nuo tiriamojo nuostatos, nuo jo noro atsakinėti į pateiktus klausimus arba subjektyvaus atsakymo apklausos metu ir daugelis kitų.

Stebėjimas, kaip ir kiekvienas metodas, ypač socialinių tyrimų, nestokoja trūkumų. Pasak Tidikio (2003), šis metodas turi tokių trūkumų, kaip:

1. sunkumai apibendrinant rezultatus platesniu mastu, nes stebimos situacijos neretai negalima apkartoti, kadangi stebimas vienas atvejis;
2. stebėjimo rezultatus gali nulemti tyrėjo subjektyvus požiūris, ypač į gautų duomenų interpretavimą, taip pat noras gauti rezultatą, kurio buvo laukiama;
3. sudėtingos situacijos ir aplinkybės sunkina fiksuoti svarbiausius reiškinio indikatorius;
4. jei stebimieji žino, kad jie yra stebimi, tai gali sąlygoti nenatūralų jų elgesį.

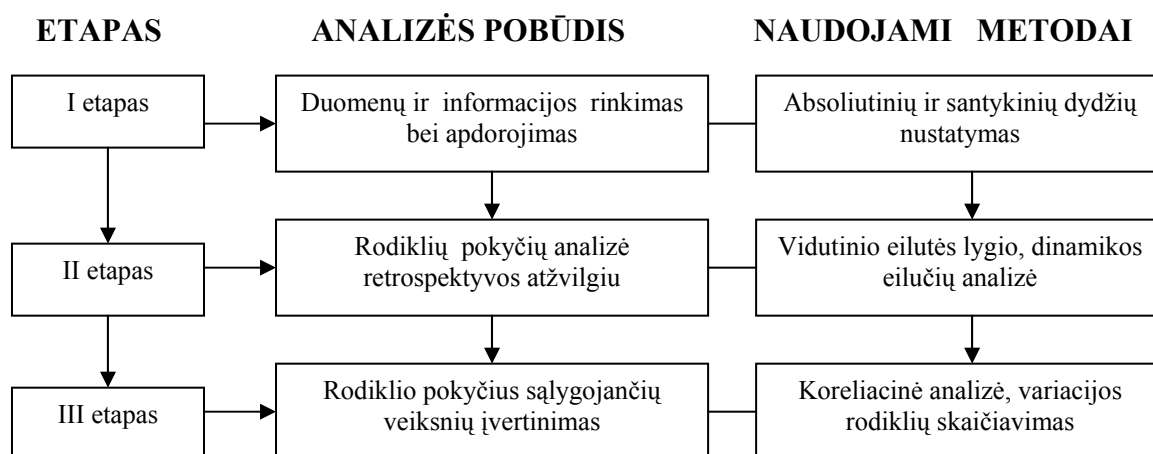
Tačiau stebėjimas nėra koks antrarūšis metodas. Jis ypač reikšmingas elgsenos tyrimuose. Įvairių testų, klausimynų bei pokalbių pagalba gauti tyrimo duomenys yra šališki, nes juos pateikiantys tyrimo dalyviai dažniausiai yra linkę pateikti informaciją taip, kaip jie ją supranta. Taigi stebėjimo metodas taikomas kaip alternatyva šiems metodams.

2.3. Lietuvos ir Slovėnijos ekonominių rodiklių atitikimo konvergencijos kriterijams vertinimo metodika

Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio atitikimas konvergencijos kriterijams 2000-2008 m. laikotarpiu įvertinamas pasinaudojant įvairiais kiekybiniais metodais - santykiniais, vidutiniais bei dinamikos eilučių dydžiais. Taikant įvairius analizės metodus, ištiriami rodiklių priežastiniai ryšiai ir jų tarpusavio priklausomybė. Abiejų šalių dalyvavimas

VKM II analizuojamas pasinaudojant kokybiniu tyrimo metodu, t.y. Europos Sąjungos institucijų (Europos Centrinio banko, Europos Komisijos, Europos Tarybos, nacionalinių institucijų) dokumentų analize bei stebėjimu, kuris padėjo objektyviau įvertinti veiksnius, nulėmusius abiejų šalių konvergencijos lygį.

2.1 paveiksle pateikiamas tyrimo modelis, kuriuo remiantis įvertinamas Lietuvos ir Slovėnijos aukščiau išvardintų ekonominių rodiklių atitikimas konvergencijos kriterijams.

Šaltinis: sudaryta autorės

2.1 pav. Konvergencijos kriterijų įvertinimo modelis

Atliekant tyrimą panaudotų metodų pagrindiniai aspektai ir vieta proceso eigoje bei siekiamų gauti rezultatų esmė pateikta žemiau.

Pirmajame etape atliekamas antrinių duomenų ir informacijos rinkimas bei apdorojimas. Atliekant analizę pirmiausia taikomi absoliutiniai rodikliai: BVP, nedarbo lygis, infliacija, biudžeto deficitas, valstybės skola, Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų norma ir kt. Absoliutūs rodikliai dažniausiai yra naudojami kaip pagrindas apskaičiuojant vidutinius dydžius.

Antrajame etape atliekamas pirmajame etape surinktų duomenų sisteminimas ir grupavimas. Šiame etape analizuojamos dinaminės eilutės. Dinaminėmis eilutėmis vadinama statistinių dydžių seka, rodanti, kaip bėgant laikui, kinta ekonominis rodiklis. Atliekant infliacijos ir ją įtakančių veiksnių, valdžios sektoriaus deficito, valstybės skolos analizę tiriamuoju laikotarpiu pasirinkti 2000–2008 m. Dinaminių eilučių pagalba galima apskaičiuoti dinamikos eilučių analitiniai ir apibendrinti (vidutiniai) rodikliai.

Trečiajame etape nagrinėjami ekonominiai reiškiniai, jų sąveika ir tarpusavio priklausomybė, nustatoma tokių pagrindinių veiksnių įtaka kaip nedarbo lygis, palūkanų norma, įvertinama darbo užmokesčio įtaka infliacijos pokyčiams. Norint nustatyti infliacijos ir vieno iš pagrindinių ją įtakančių veiksnių, t.y. nedarbo lygio sklaidą euro zonoje nagrinėjamoju laikotarpiu, buvo

skaičiuojamas standartinis nuokrypis ir variacijos koeficientas. Tyrimo eigoje skaičiuojamas koreliacijos koeficientas.

Pasinaudojant kiekybiniais metodais, darbe įvertinamas Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, metinio biudžeto deficito, valstybės skolos, nominaliosios ilgalaikių paskolų palūkanų normos atitikimas konvergencijos kriterijams 2000-2008 m. pateikiamos tyrimo išvados. Skaičiavimai atlikti panaudojant „Microsoft Office 2003 Premium“ programą „Microsoft Excel“. Tyrimui atlikti naudojami statistiniai duomenys pateikti procentiniais punktais.

Lietuvos ir Slovėnijos dalyvavimas VKM II, o taip pat makroekonominių rodiklių pokyčius lėmę priežastys bei veiksniai analizuojami pasinaudojant kokybiniais tyrimo metodais - (Europos Sąjungos institucijų - Europos Centrinio banko, Europos Komisijos, Europos Tarybos, nacionalinių institucijų) dokumentų analize bei stebėjimo metodu, kurio objektu buvo pasirinkta ilgalaikė Lietuvos bei Slovėnijos gyventojų socialinė visuomenės elgsena įvairiose situacijose bei ekonominės, teisinės bei kultūrinės aplinkos atskiri elementai.

3. KONVERGENCIJOS KRITERIJŲ ĮVERTINIMAS LIETUVOS IR SLOVĖNIJOS PAVYZDŽIU

Lietuvos ir Slovėnijos, kaip ir bet kurios kitos Europos Sąjungos valstybės, prisijungimas prie euro zonos reiškia ne tik vieningos ES valiutos - euro įsivedimą, bet ir bendrą euro zonos pinigų politiką. Nuo pat šalių įstojimo į Ekonominę ir Pinigų Sąjungą (EPS) ir jų nacionaliniams Centriniam bankams tapus Europos centrinių bankų sistemos (ECBS) nariais, monetarinės politikos priemonės privalo būti naudojamos pagal Europos centrinio banko (ECB) nurodymus, vadovaujantis visos euro zonos pinigų politikos tikslais ir uždaviniais. Nuo tada Lietuvos ir Slovėnijos bankas vykdo ne nacionalinę, o bendrą euro zonos pinigų politiką nacionaliniu lygiu (Nausėda, 2002). Pinigų politikos svarbiausias tikslas yra kainų stabilumo palaikymas (Lietuvos bankas, 2009). Siekiant kainų stabilumo naudojami tam tikri pinigų politikos instrumentai: atviros rinkos operacijos, kreditavimo mechanizmai, minimalių privalomųjų atsargų reikalavimai, o taip pat kiti instrumentai, kuriais reguliuojama palūkanų norma.

Jei tarp ES šalių nėra konvergencijos, t.y. jei jų ekonomikos nėra panašios, bendros pinigų politikos vykdymas tampa labai komplikuoatas. Jei ekonomika yra nuosmukio stadijoje, monetarinės politikos priemonės naudojamos paskatinti ekonomiką (t.y. vykdoma ekspansinė pinigų politika - palūkanų norma mažinama, o tai sukelia pinigų pasiūlos augimą). Ir atvirkščiai - jei pastebimi požymiai, jog ekonomika perkaitusi, infliacijos lygis auga, ji gali būti stabdoma pinigų politikos priemonėmis (didinama palūkanų norma ir tokiu būdu mažinamas pinigų pasiūlos augimas).

Kaip minėta, darbe nagrinėjamų konvergencijos kriterijų esmė yra užtikrinti, kad euro zonoje galėtų dalyvauti tik tos valstybės narės, kurių ekonominės sąlygos yra palankios palaikyti kainų stabilumą ir euro zonos gyvybingumą (Europos Centrinis bankas, 2006). Tačiau jeigu šalis ir atitinka visus konvergencijos kriterijus, ji nebūtinai visiškai užtikrina šalies ekonominę panašumą, kuris būtinas, norint vykdyti bendrą pinigų politiką. Šiuo metu kai kurios euro zonos šalys atitinka ne visus konvergencijos kriterijus, tačiau bendra pinigų politika sėkmingai vykdoma.

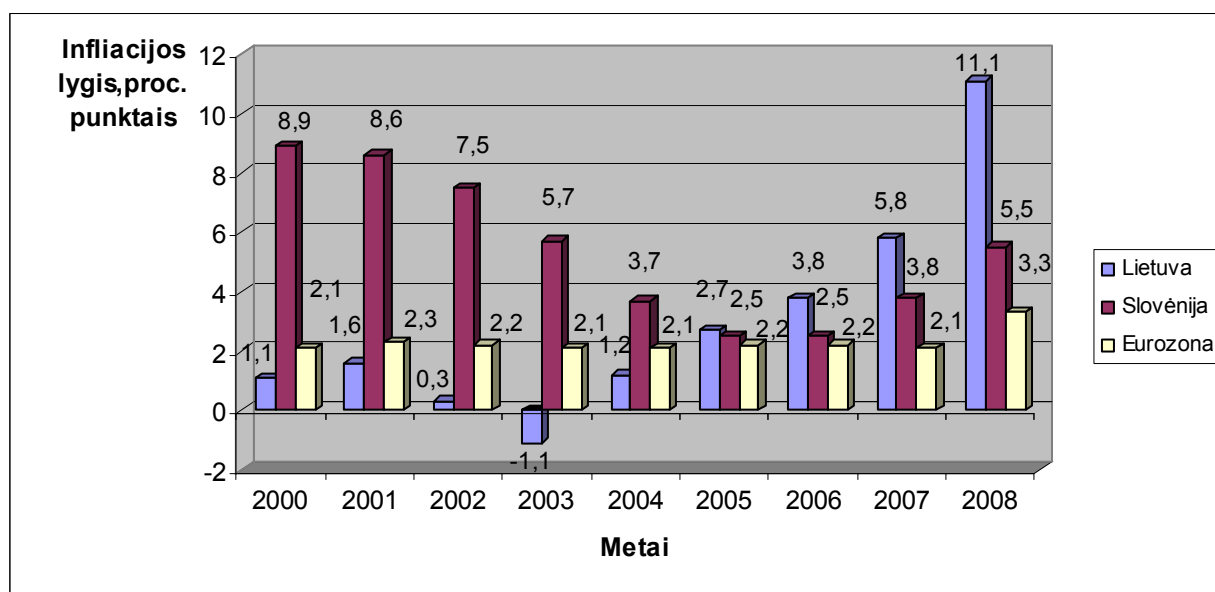
Taigi norint išsiaiškinti atsisakymo Lietuvą priimti į euro zoną bei sėkmingo Slovėnijos euro įsivedimo priežastis nuo 2007 m. sausio 1 d., tikslinga nagrinėti ir kitus euro zonos bei šių dviejų valstybių ekonominius rodiklius, kurie gali padėti nustatyti konvergencijos buvimą ar nebuvimą tarp Lietuvos ir Slovėnijos bei euro zonos šalių ekonomikos.

Pirmajame skyriuje atlikta teorinė analizė parodė, jog galima ne tik teigiama, bet ir neigiama ekonominė bendrosios pinigų politikos įtaka. Neigiama įtaka galima kalbant apie šalis, naujai įstojusias į Europos Sąjungą, kurių ekonomika skiriasi nuo euro zonos valstybių ekonomikos. Būtent tokios šalys ir yra Lietuva bei Slovėnija, kurių infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios

skolos, Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio atitikimas konvergencijos kriterijams 2000-2008 m. laikotarpiu infliacijos, biudžeto deficito, nacionalinės skolos, ilgalaikių palūkanų normos atitikimas konvergencijos kriterijams ir bus vertinamas šiame magistro baigiamajame darbe.

3.1. Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos pokyčių analizė 2000-2008 m.

Infliacija yra pagrindinis ir svarbiausias kriterijus, nusakantis kainų stabilumą, taigi visų pirma ir panagrinėsime Lietuvos bei Slovėnijos infliacijos pokyčius ir palyginsime juos su euro zonos infliacijos pokyčiais 2000-2008 m. Infliacija yra prociklinis dydis, paprastai didėjantis ekonominės plėtros metu (pasireiškia verslo ciklai). Taigi Lietuvai leisti įsivesti eurą galėjo būti atsisakyta dėl Lietuvos ir euro zonos šalių verslo ciklų nesutapimų bei kitų neekonominių priežasčių, kylančių dėl šalių ekonomikų vystymosi netolygumo. Tačiau vienintelis teisinis atsisakymo pagrindas buvo neatitikimas konvergencijos kriterijams. Infliacijos tempo dinamika 2000-2008 m. pavaizduota 3.1 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT duomenimis

3.1 pav. Infliacijos lygio dinamika Lietuvoje, Slovėnijoje ir euro zonoje 2000–2008 m.

Iš 3.1 pav. duomenų matome, kad iki Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą (t.y. 2004 m.), mūsų šalies infliacijos rodiklio dydis buvo ženkliai mažesnis nei vidutinė euro zonos infliacija (tai įrodo 3.1 lentelėje pateikti apskaičiuoti Lietuvos ir euro zonos bei Slovėnijos ir euro zonos infliacijos skirtumai (pliuso ženklas prie skaičiaus reiškia, jog šalies infliacijos dydis analizuojamais metais viršijo eurozonos infliacijos dydį, minuso ženklas – šalies infliacijos dydis buvo mažesnis, negu euro zonos vidurkis).

3.1.lentelė. Lietuvos ir Slovėnijos bei euro zonos infliacijos dydžių 2000-2008 m. skirtumai, proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Lietuva ir eurozona	-1	-0,7	-1,9	-3,2	-0,9	+0,5	+1,6	+3,7	+7,8
Slovėnija ir eurozona	+6,8	+6,3	+5,3	+3,6	+1,6	+0,3	+0,3	+1,7	+2,2

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT duomenimis

Iki 2004 m., t.y. iki įstojimo į Europos Sąjungą, Lietuvos infliacijos dydis nors ir nebuvo pastovus, tačiau palyginti nedidelis - 2003 m. užfiksuota netgi 3,2 proc. punkto mažesnė infliacija, nei euro zonos vidurkis. Nedidelis Lietuvos infliacijos perviršis euro zonos vidurkio atžvilgiu užfiksuotas ir 2005 m. (0,5 proc. punkto), todėl tikėtina, jog tais metais Lietuva dar būtų galėjusi tapti euro zonos nare. Tuo tarpu jau nuo 2006 m. pastebima aiški infliacijos didėjimo tendencija, kuri ir atitolino mūsų šalies infliacijos rodiklį nuo euro zonos vidurkio, o tuo pačiu ir euro įsivedimo datą.

Kaip minėta, infliacija yra prociklinis dydis, kuris paprastai didėja ekonominės plėtros metu (pasireiškia verslo ciklai) galima teigti, jog įstojus į Europos Sąjungą ir mūsų šalies ekonomikai pradėjo augti (tam nemažą įtaką turėjo Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama). Tuo tarpu euro zonos ekonomikos uždavinys yra išlaikyti ekonomiką tokiame pačiame lygyje, siekti, kad ji augtų lėtai ir stabiliai.

Tai įrodo MS EXCEL programa atlikti euro zonos infliacijos standartinio nuokrypio ir variacijos koeficientų skaičiavimai, pateikiami 3.2 lentelėje.

3.2 lentelė. Euro zonos infliacijos standartinio nuokrypio ir variacijos koeficientų 2000 ir 2008 m. rezultatai

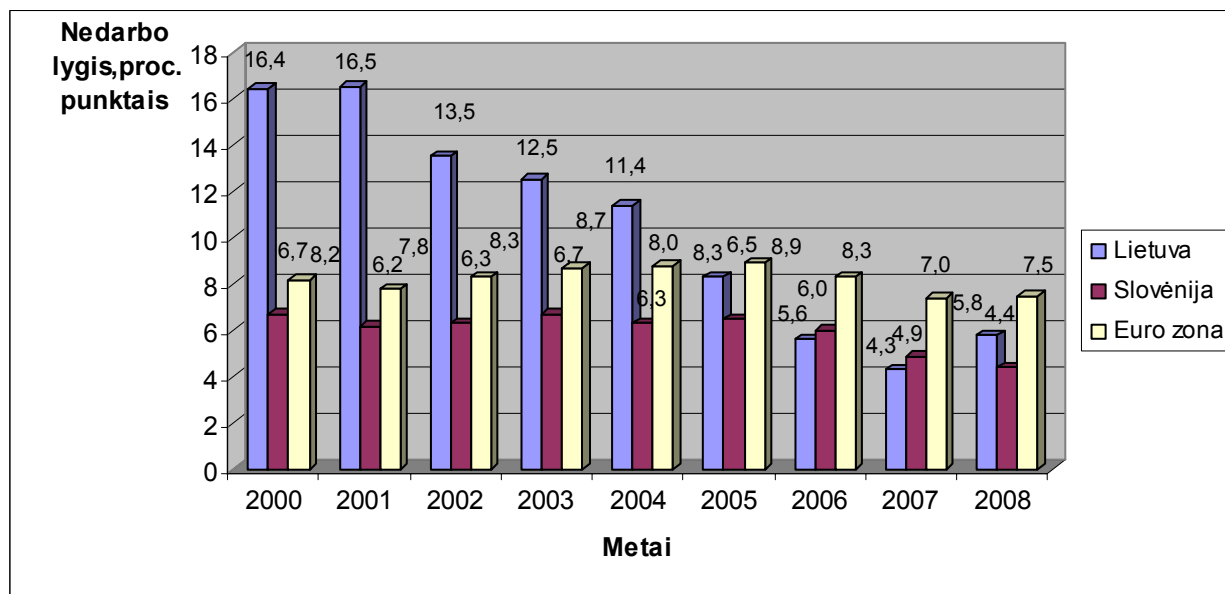
	Metai	
	2000	2008
Standartinis nuokrypis, proc	1,08	0,68
Infliacija euro zonoje, proc.	2,1	2,1
Variacijos koeficientas, proc.	51,43	32,38

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT duomenimis

Iš 3.2 lentelės duomenų matome, kad nors infliacijos dydis euro zonoje nagrinėjamoju laikotarpiu nesikeitė, tačiau jos sklaida sumažėjo 19,05 proc. punktų (nuo 51,43 proc. punkto iki 32,38 proc. punkto), o tai įrodo euro zonos šalių konvergenciją šio rodiklio atžvilgiu. Siekdamas užtikrinti kainų stabilumą, Europos Centrinis Bankas (ECB) kaip pagrindinį pinigų politikos strategijos elementą nurodo mažesnę negu 2 proc. euro zonos suderinto vartotojų kainų indekso (SVKI) metinį augimą. Taip ECB siekia užtikrinti žemesnę, tačiau artimą 2 proc. dydžiui infliaciją vidutiniu laikotarpiu. Tokio dydžio infliacija ekonomiką veikia skatinančiai, todėl euro zonos mastu dabartinis kainų lygis yra pakankamai stabilus ir nereikalauja atitinkamų institucijų įsikišimo reguliuojant palūkanų normą.

3.1.1. Lietuvos ir Slovėnijos nedarbo lygio, kaip vieno iš infliaciją įtakančių veiksnių, analizė 2000-2008 m.

Kaip anksčiau minėta, Lietuvai įsivesti eurą galėjo būti atsisakyta, o Slovėnijai leista tapti euro zonos nare dėl Lietuvos ir euro zonos šalių verslo ciklų nesutapimų bei kitų neekonominių priežasčių, kylančių dėl šalių ekonomikų vystymosi netolygumo. Tai įrodo 3.2 paveikslas, kuriame šiuos skirtumus patvirtina Lietuvos ir Slovėnijos bei euro zonos nedarbo lygio rodiklių dinamika 2000-2008 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT duomenimis

3.2 pav. Nedarbo lygio dinamika Lietuvoje, Slovėnijoje ir euro zonoje 2000-2008 m.

3.2 paveikslo duomenys rodo, kad nagrinėjamoju laikotarpiu euro zonos nedarbo lygis išliko nedaug tepakitęs ir natūralųjį nedarbo lygį (5-6 proc. punkto), kuris būdingas ir visiškai subalansuotai ekonomikai, vidutiniškai viršijo 2,21 proc. punkto. Lietuvos nedarbo lygis, nagrinėjamojo laikotarpio pradžioje buvęs 16,4 proc. punkto, 2006 m. pasiekė natūralaus nedarbo lygio dydį. Remiantis makroekonominė nedarbo teorija galima daryti išvadą, jog Lietuvoje nėra nei ciklinio, nei struktūrinio nedarbo. Priešingai, tokie žemi nedarbo lygio rodikliai byloja apie darbo jėgos trūkumą, kuris įtakoja darbo užmokesčio, o tuo pačiu ir gamybos kaštų augimą bei tolesnę infliacijos didėjimą mūsų šalyje. Iš paveikslo duomenų matome, jog tris paskutinius nagrinėjamojo laikotarpio metus Lietuvos nedarbo lygio rodiklis buvo žemesnis už euro zonos nedarbo lygio vidurkį, o tai įrodo, jog Lietuva jau pasiekė euro zonos konvergenciją šio rodiklio atžvilgiu. Vis dėlto, jei į šį tyrimą būtų įtraukti ir 2009 metai, pamatytume, jog dėl ekonominės krizės beveik visuose ūkio sektoriuose nedarbo lygio rodikliai mūsų šalyje per paskutinius keletą mėnesių ženkliai išaugo. Statistikos departamento duomenimis, antrąjį šių metų ketvirtį nedarbo lygis sudarė net 13,6 proc. punkto (Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2009).

Tuo tarpu nedarbo lygis Slovėnijoje 2000-2008 m. kito labai nežymiai ir buvo vidutiniškai 2,21 proc. punkto mažesnis nei euro zonoje. Nors aiškios kitimo tendencijos per visą nagrinėjamąjį laikotarpį pastebėti negalime (rodiklis svyravo), tačiau paskutiniuosius trejus nagrinėjamus metus, Slovėnijai besiruošiant tapti bei tapus euro zonos nare, šios šalies nedarbo lygis sumažėjo iki mažesnio nei natūralus nedarbo lygis dydžio ir siekė 4,4 proc. punkto. Taigi galima teigti, jog per visą nagrinėjamąjį laikotarpį nedarbo lygis Slovėnijoje sumažėjo 2,3 proc. punkto (t.y. nuo 6,7 proc. punkto iki 4,4 proc. punkto).

3.3 lentelėje pateikti euro zonos nedarbo lygio standartinio nuokrypio ir variacijos koeficientų pokyčių rezultatai, apskaičiuoti MS EXCEL programa.

3.3 lentelė. Euro zonos nedarbo lygio rodiklio standartinio nuokrypio ir variacijos koeficientų 2000 ir 2008 m. rezultatai

	Metai	
	2000	2008
Standartinis nuokrypis, proc	3,23	1,87
Nedarbo lygis euro zonoje, proc.	7,7	7,0
Variacijos koeficientas, proc.	41,95	26,71

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT duomenimis

Standartinio nuokrypio sumažėjimas nuo 3,23 iki 1,87 rodo euro zonos šalių konvergenciją nedarbo lygio rodiklio atžvilgiu. Tai patvirtina šio rodiklio variacijos koeficiento skaičiavimas, kuris reiškia, jog per nagrinėjamąjį laikotarpį euro zonos nedarbo lygio rodiklio sklaida sumažėjo 15,21 proc. punkto (nuo 41,95 proc. punkto iki 26,71 proc. punkto).

Tokio staigaus nedarbo lygio sumažėjimo naujai į ES įstojusiose šalyse priežastis – darbo jėgos emigracija į senąsias ES valstybes nares, kurios per kelias dešimtis narystės ES metų yra pasiekusios aukštą pragyvenimo lygį. Taigi šalyje trūkstant darbo jėgos (o tuo pačiu ir mažėjant nedarbui), didėja vidutinis darbo užmokestis (Statistikos departamento duomenimis, 2006 m. vidutinis darbo užmokestis padidėjo 17 proc. punktų, 2007 m. – 20 proc. punktų, 2008 m. – 15 proc. punktų) ir kainų lygis. Tuo pačiu didėja ir vietinių gamintojų produkcijos sąnaudos, o tai mažina konkurencingumą su užsienio gamintojų produkcija (tai įrodo prekybos deficito didėjimas, kuris 2006 m. siekė 37 proc. punktus, 2008 m. – 35 proc. punktus). Visi šie veiksniai gali neigiamai paveikti BVP augimo tempą, o tai rodo ekonomikos perkaitimą, kurio pasekmes dabar ir jaučiame ekonominės krizės pavidalu.

3.1.2. Lietuvos ir Slovėnijos palūkanų normos, kaip vieno iš infliaciją įtakojančių veiksnių, analizė 2000-2008 m.

Sparčiai kylantis darbo užmokestis ir didėjanti infliacija skatina vartojimą ir norą skolintis bei nekaupti santaupų. Per keletą paskutiniųjų nagrinėjamų metų ypač padidėjo ilgalaikių paskolų, skirtų būstui įsigyti, ėmimas, o tai ir buvo viena iš ekonomikos perkaitimo priežasčių.

3.4 lentelėje pateikiami Lietuvos ir Slovėnijos ilgalaikių paskolų nominaliųjų palūkanų normų ir infliacijos dinamika bei remiantis šiais rodikliais apskaičiuotos realiosios palūkanų normos nuo šių šalių įstojimo į ES (t.y. 2004 m.) iki to meto, kuomet Europos Komisija vertino šių šalių pasirengimą tapti euro zonos narėmis (2006 m.).

3.4 lentelė. Lietuvos ir Slovėnijos ilgalaikių paskolų nominaliųjų ir realiųjų palūkanų normų bei infliacijos dinamika 2004-2006 m.

		Metai		
		2004	2005	2006
Lietuva	Nominalioji palūkanų norma, proc.	4,43	3,73	4,00
	Infliacija, proc.	1,20	2,70	3,80
	Realioji palūkanų norma, proc.	3,23	1,03	0,20
Slovėnija	Nominalioji palūkanų norma, proc.	2,49	3,81	3,90
	Infliacija, proc.	3,70	2,50	2,50
	Realioji palūkanų norma, proc.	-1,21	1,31	1,40

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis EUROSTAT duomenimis

Iš 3.4 lentelės duomenų matome, kad per tris metus ilgalaikių paskolų realioji palūkanų Lietuvoje sumažėjo daugiau negu šešiolika kartų – nuo 3,23 proc. punkto iki 0,20 proc. punkto. To priežastis – spartus infliacijos dydžio augimas. Taigi galima daryti išvadą, jog tuo metu Lietuvoje dėti indėlio į banką tikrai nevertėjo, todėl ieškodami alternatyvių investavimo būdų, gyventojai turimas lėšas vis aktyviau investuodavo į nekilnojamąjį turtą. Nekilnojamojo turto rinka Lietuvos gyventojams tuomet buvo patraukli dėl jų manymu mažos rizikos ir galimo didelio pelno. Pakilusios nekilnojamojo turto kainos įtakojo statybos procese dalyvaujančių veiksnių kainų kilimą, o tai davė stimulą didėti ir kitoms kainoms.

Centrinis bankas monetarinės politikos priemonėmis infliaciją galėjo sumažinti, tačiau valiutų valdybos modelis Lietuvos banko veiksmus ženkliai apribojo. Vyriausybė iki šiol silpnai naudojo fiskalines priemones ir neturėjo konkretaus plano infliacijai suvaldyti. Tokiomis aplinkybėmis galima laukti tolesnio kainų kilimo ir ekonomikos perkaitimo, kas ir nutiko.

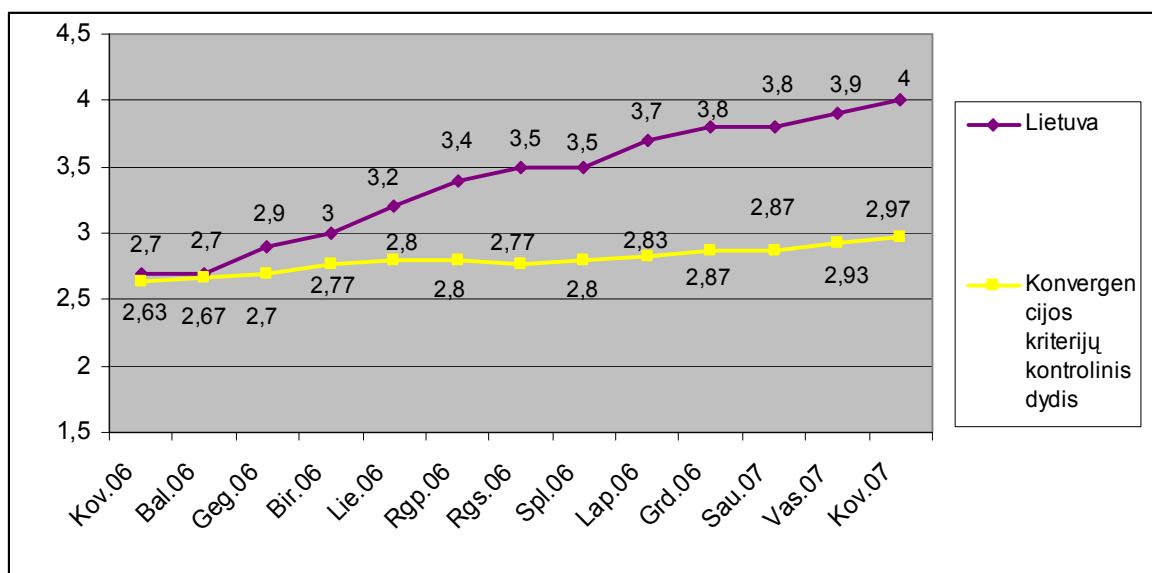
Tuo tarpu Slovėnijos ekonomikoje pastebima atvirkščia tendencija – nagrinėjamojo laikotarpio pradžioje fiksuojama netgi neigiama realioji palūkanų norma (-1,2 proc. punkto), kuri jau sekančiais metais po įstojimo į Europos Sąjungą ne tik kad tapo teigiama, bet ir pasiekė didesnę teigiamą realiųjų palūkanų normos dydį nei fiksuotasis absoliutinis dydis 2004 m. Pasiiekti tokių gana neblogų rezultatų Slovėnijai pavyko dėl tinkamos šios šalies Centrinio banko vykdomos monetarinės politikos ir intensyvaus tokių priemonių kaip atviros rinkos operacijos, kreditavimo mechanizmai, minimalių

privalomųjų atsargų reikalavimai ir kiti instrumentai, kuriais reguliuojama palūkanų norma bei mažinama infliacija. Lietuvoje taip pat tokiu būdu buvo galima sumažinti infliaciją, tačiau dėl valiutų valdybos apribojimų Lietuvos bankui buvo sudėtinga paveikti realiąją palūkanų normą (Weyerstrass, Neck, 2007).

Akivaizdu, jog euro zonos narių ir Lietuvos ekonomikos nėra identiškios, taigi nėra ir aiškios konvergencijos. Dėl šios priežasties bendros pinigų politikos vykdymas tampa pakankamai sudėtingas. Prisijungus naujoms narėms, kurių verslo ciklai skirtingi, gali pasikeisti ir pinigų politikos kryptys, kurios atskiras šalis gali paveikti visokeriopa linkme (t.y. tiek teigiamai, tiek ir neigiamai). Taigi galima daryti išvadą, jog integracija į euro zoną nėra vien tik teigiamas procesas, naujai įstojusiai valstybei nešantis tik naudą ir gėrį. Būtent šį klausimą „Lietuva ir Slovėnija paruošusios tapti euro zonos narėmis ar ne nuo 2007 m. sausio 1 d.“ ir svarstė Europos Komisija 2006 m. Taigi sekančiame poskyryje ir panagrinėsime infliacijos kaip Lietuvos ir Slovėnijos (ne)prisijungimo prie euro zonos nuo 2007 m. sausio 1 d. lėmusio veiksnio kitimo dinamiką ir ne(prisijungimo) priežastis bei pasekmes.

3.1.3. Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos atitikimo konvergencijos kriterijams įvertinimas

3.4 paveiksle pavaizduota infliacijos Lietuvoje ir kontrolinių konvergencijos kriterijų dydžių kitimo dinamika 2006 m. kovo – 2007 m. kovo mėnesiais, kuomet Europos Komisija priiminėjo sprendimą dėl leidimo mūsų šaliai įsivesti eurą nuo 2007 m. sausio 1 d.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos banko duomenimis

3.3 pav. Infliacijos Lietuvoje ir kontrolinių konvergencijos kriterijų dydžių kitimo dinamika 2006 m. kovo mėn. – 2007 m. kovo mėn.

3.3 paveikslo duomenys įrodo, jog per pirmuosius nagrinėjamojo laikotarpio mėnesius (2006 m. kovą – 2007 m. kovą) Lietuvos infliacijos lygis galima sakyti sutapo su konvergencijos kriterijų

kontroliniu dydžiu (2006 m. kovo mėn. kontrolinį dydį viršijo 0,07 proc. punkto, o balandžio mėn. vos 0,03 proc. punkto). Tačiau toliau aiškiai pastebima tokių pokyčių didėjimo tendencija (2007 m. kovo mėn. vidutinė metinė infliacija siekė 4 proc. punkto ir 1,03 proc. punkto viršijo leistiną konvergencijos kriterijų kontrolinį dydį), o tai ir lėmė, jog nuo 2007 m. sausio 1 d. Lietuvai Europos Komisija nerekomendavo tapti euro zonos nare. Ir nors leistinas infliacijos dydis viršijo tik 0,1 proc. punkto Europos Komisija nusprendė Lietuvai nesuteikti išimties dėl euro įsivedimo, taip nedarydama preteksto ateityje prašyti nuolaidų kitoms šalims (nors tokia nuolaida 2001 m. buvo suteikta Graikijai dėl biudžeto deficito perviršio). Taigi dėl to kaip viena iš euro Lietuvoje neįvedimo priežasčių buvo skelbiama kaip nepasitikėjimas makroekonominiais rodikliais.

Kalbant apie Slovėnijos infliacijos dydžio kitimą, 3.1 paveikslo ir 3.1 lentelės duomenys rodo, jog Slovėnijos infliacijos lygis pirmaisiais nagrinėjamais metais (t.y. 2000 m.) buvo ištis labai aukštas (euro zonos vidurkį viršijo net 6,8 proc. punkto), tačiau tendencingai ir užtikrintai mažėjo (2006 m. išliko nepakitęs - 2,5 proc. punkto) iki pat euro įsivedimo 2007 m. sausio 1 d. Tai rodo, jog Slovėnija visą nagrinėjamąjį laikotarpį stengėsi laikytis fiskalinės drausmės ir kruopščiai rengėsi įstojimui į Europos Sąjungą, o vėliau ir į euro zoną.

Taigi nenuostabu, jog šiuos šalies pastangos nebuvo bevaisės ir atnešė ištis puikių rezultatų – Slovėnijai pirmajai iš dešimties 2004 m. gegužės 1 d. į ES įstojusių šalių nuo 2007 m. sausio 1 d. buvo leista įsivesti bendrąją ES valiutą – eurą, kuris pakeitė iki tol penkiolika metų šalyje gyvavusį piniginių vienetą – tolarą kursu 1 EUR= 239,64 SIT (Slovėnijos tolarų), o Slovėnijos centrinis bankas *Banka Slovenije* tapo visateisiu Eurosistemos nariu, turinčiu tas pačias teises ir įsipareigojimus kaip ir kitų dvylika eurą įsivedusių ES valstybių narių nacionaliniai centriniai bankai. Pagal Europos Centrinų bankų sistemos ir ECB statuto 49 straipsnį, Slovėnijos Centrinis bankas sumokėjo likusią savo įmokos į ECB kapitalą dalį, taip pat pervedė ECB savo įnašą į ECB užsienio atsargas (Europos Centrinis bankas, 2006).

Iš 3.1 paveikslo duomenų taip pat matome, kad pirmaisiais euro įsivedimo (t.y. 2007 m.) Slovėnijoje užfiksuota 1,3 proc. punkto padidėjusi infliacija palyginus su ta, kurią Europos Komisija įvertino kaip priimtina stojimui į euro zoną. Tai rodo, jog euro įvedimas turėjo didesnę ar mažesnę poveikį kainų lygio kilimui Slovėnijoje. Slovėnijos vartotojų asociacijos duomenimis, kuri gina piliečių teises, dėl euro įvedimo labiausiai pabrango kava vidutiniškai (8,6 proc. punkto), padidėjo mokestis už automobilių parkavimą, pakilo viešbučių paslaugų, kai kurios pašto ir bankinių paslaugų kainos, pabrango cigaretės ir spauda (Bole, 2007).

Išanalizavus Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos dinamiką 2000-2008 m. galima padaryti išvadą, jog pagrindinė priežastis, kodėl Lietuvai nebuvo leista įsivesti euro, buvo Lietuvos ir euro zonos verslo ciklo neatitikimas, nors teisinis atsisakymo pagrindas buvo infliacijos kriterijaus neatitikimas.

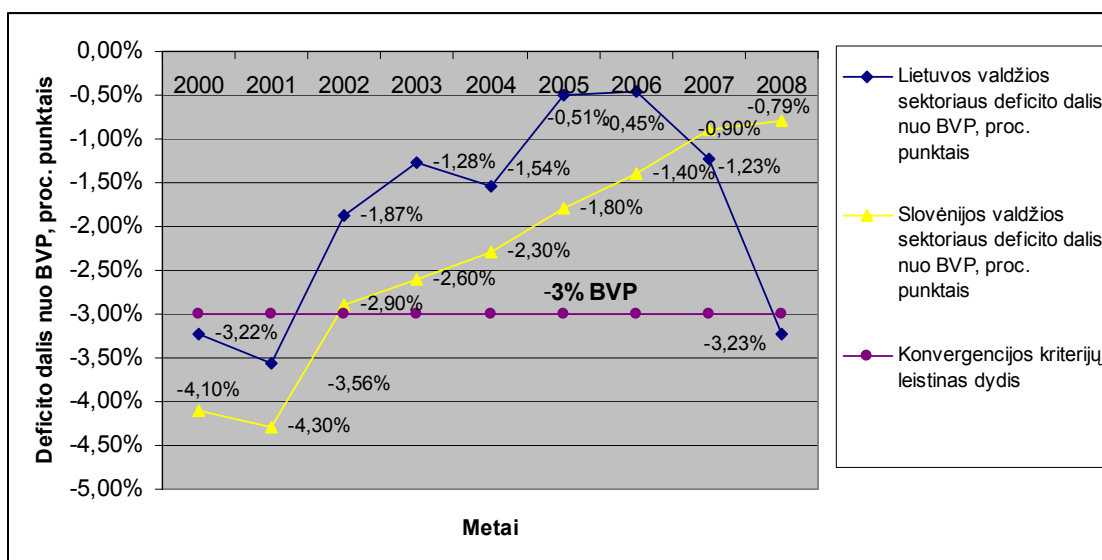
Dėl darbo jėgos emigracijos į senąsias ES šalis nars sparčiai kylantis darbo užmokestis ir augantis kainų lygis ženkliai padidino vietinių gamintojų produkcijos sąnaudas ir atitinkamai tuo pačiu labai sumažino konkurencingumą su užsienio gamintojų produkcija, o tai ir lėmė prekybos su užsienio valstybėmis deficito augimą. Sparčiai didėjanti infliacija skatina vartojimą ir norą skolintis, o tuo pačiu ir nekaupiti santaupų. Visi šie veiksniai neigiamai veikia BVP augimo tempą, o tai rodo ekonomikos perkaitimą. Situaciją apsunkina ir žema realioji palūkanų norma, kuri lėmė investicijų nukreipimą ne į indėlius, o į nekilnojamąjį turtą, kurio kainos per keletą paskutiniųjų nagrinėjamųjų metų netgi viršijo senųjų ES narių kainų lygį.

Išanalizavus BVP augimo tempą, infliacijos ir nedarbo rodiklius nustatyta, kad Slovėnijos ekonomika 2000–2008 m. laikotarpiu pasiekė didesnės konvergencijos. Lietuvos atveju konvergencija nustatyta tik nedarbo lygio atžvilgiu. Infliacijos sumažėjimą Slovėnijoje lėmė fiskalinės (Vyriausybės išlaidų reguliavimas, savaiminių stabilizatorių įvedimas, mokesčių sistemos tobulinimas) ir monetarinės (atviros rinkos operacijos, kreditavimo mechanizmai, minimalių privalomųjų atsargų reikalavimai, kiti instrumentai, kuriais reguliuojama palūkanų norma) politikos priemonių naudojimas, o tai ir lėmė sėkmingą pasirošimą įstojimui į ES, o vėliau ir į euro zoną. Lietuvoje taip pat buvo galima sumažinti infliaciją tokiu būdu, tačiau dėl valiutų valdybos apribojimų Lietuvos bankui buvo sudėtinga sureguliuoti palūkanų normą.

Norint pasiekti Lietuvos ir euro zonos verslo ciklų konvergencijos, mūsų šalies institucijos turėtų kruopščiai ir motyvuotai parinkti tinkamas monetarinės politikos priemones, kurios darytų teigiamą įtaką Lietuvos ekonomikai ir padėtų jai pamažu artėti prie euro zonos ekonominio lygio. Esant dabatinei situacijai, bendros pinigų politikos vykdymas tik dar labiau apsunkintų mūsų šalies ekonominę padėtį ir sukeltų suirutę.

3.2. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito analizė 2000-2008 m.

Valdžios sektoriaus deficitas yra vienas iš dviejų valstybės finansų kriterijų, kuriuos šalis privalo įvykdyti, norėdama įstoti į euro zoną. Konvergencijos kriterijai reglamentuoja, jog šalies biudžeto deficitas paprastai turi būti mažesnis nei 3 proc. punkto bendrojo vidaus produkto (BVP) arba jis turi sparčiai ir nuosekliai artėti prie šio lygio. 3.4 pav. pateikiama Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio metinio biudžeto deficito dalies nuo bendrojo vidaus produkto (BVP) dinamika 2000-2008 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės, Slovėnijos Centrinio banko ir Slovėnijos Statistikos biuro duomenimis

3.4 pav. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dalies nuo BVP (proc. punktais) dinamika 2000-2008 m.

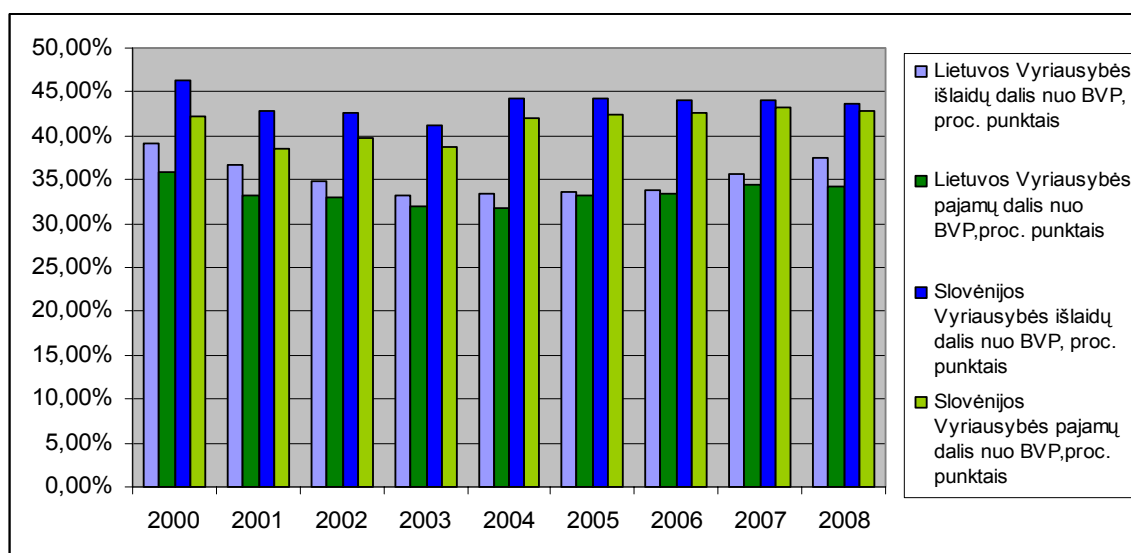
Iš 3.4 pav. duomenų matome, kad 2000-2008 m. Lietuvos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dalis nuo BVP iki 2007 m. turėjo aiškią mažėjimo tendenciją ir jau buvo pasiekusi 1,23 proc. punkto nuo BVP ribą, tačiau 2008 m. prasidėjusi pasaulio ekonominė krizė pakoregavo mūsų šalies metinio biudžeto deficito dydį taip, kad dabar galime teigti, jog per visą nagrinėjamąjį laikotarpį valdžios sektoriaus deficitas netgi padidėjo 0,01 proc. punkto (nuo 3,22 proc. punkto iki 3,23 proc. punkto). Pastebima, jog leistina konvergencijos norma, t.y. mažiau nei 3 proc. punkto BVP, buvo pasiekta jau 2002 m. (tais metais metinis biudžeto deficitas siekė 1,87 proc. punkto BVP) ir tolimesniais metais jau neviršijo nustatytosios ribos. Sumažėjimas užfiksuotas ir 2003 m. (nuo 1,87 proc. punkto iki 1,28 proc. punkto), tuo tarpu 2004 m. valdžios sektoriaus deficitas šiek tiek padidėjo ir siekė 1,54 proc. punkto BVP. Šiam padidėjimui įtakos turėjo pensijų kaupimo sistemos įvedimas. 2005 m. deficitas sumažėjo iki 0,51 proc. punkto BVP, 2006 m. iki 0,45 proc. punkto BVP. Tuo tarpu 2007 m. padidėjo 0,78 proc. punkto (nuo 0,45 proc. punkto iki 1,23 proc. punkto), o paskutiniaisiais analizuojamais, t.y. 2008 m. išaugo iki konvergencijos kriterijams neleistinos ribos ir netgi ją viršijo 0,23 proc. punktais.

Atlikta analizė parodė, jog Lietuva, iki 2008 m. atitiko valstybės biudžeto būklės konvergencijos kriterijų. Būtent tokia buvo ir Europos Komisijos išvada 2006 m., kuomet buvo vertinamas Lietuvos pasirengimas tapti euro zonos nare. Dabartiniais duomenimis, mūsų šalis šio kriterijaus nebeatitinka, taigi jei Europos komisija vertintų mūsų šalies konvergenciją, tai būtų dar viena kliūtis, kuri lemtų euro neįsivedimą.

Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dalis nuo BVP, skirtingai nei Lietuvos, jau nuo 2001 m. tendencingai ir užtikrintai mažėjo per visą likusį nagrinėjamąjį laikotarpį. Valstybės

finansų kokybę Slovėnijoje pablogėjo 2000–2001 m., o 2001 m. valdžios sektoriaus deficitas pasiekė didžiausią ribą – 4,3 proc. punkto BVP. Po 2002–2003 m. atliktų koregavimų nuo 2002 m. valdžios sektoriaus deficitas liko žemiau 3 proc. punktų BVP ribos. Dėl griežtesnės valstybės biudžeto būklės priežiūros politikos ir ekonomikos atsigavimo valdžios sektoriaus deficitas 2003 m. ir 2004 m. vėl atitinkamai sumažėjo iki 2,6 proc. punkto ir 1,3 proc. punkto 2005 m. ir 2006 m. – 1,8 proc. punkto ir 1,4 proc. punkto. Kaip matome, Slovėnijos Vyriausybės įsipareigojimas laikytis patikimos biudžeto politikos akivaizdus jau nuo 2001 m., kuomet dėl nepakankamų pridėtinės vertės mokesčio įplaukų buvo sumažintos išlaidos tam, kad būtų pasiektas deficito sumažinimo tikslas (paskutiniaisiais nagrinėjamais ir antraisiais narystės euro zonoje, t.y. 2008 m. siekė vos 0,79 proc. punkto BVP). Taigi Slovėnija, priešingai nei Lietuva atitinka valstybės biudžeto būklės kriterijų ir jai netaikomas Tarybos sprendimas dėl biudžeto deficito viršijimo.

Vis dėlto, būtina akcentuoti, jog biudžeto deficitas didina vyriausybės išlaidas, o tai didina ekonomikos perkaitimo grėsmę. Norint pagrįsti, jog valstybės pajamos bei išlaidos yra glaudžiai susijusios su bendrojo vidaus produkto pokyčiais, MS EXCEL programa buvo apskaičiuoti šių dviejų dydžių koreliacijos koeficientai. Nustatyta, jog koreliacijos koeficientas, gautas analizuojant ryšį tarp valstybės biudžeto pajamų ir bendrojo vidaus produkto (BVP), yra 0,988075, o tarp valstybės išlaidų ir BVP – 0,988885. Vadinasi, ryšys tarp šių dviejų ekonominių rodiklių yra labai stiprus, taigi toliau pabandysime nustatyti, kuris iš valstybės biudžeto elementų – pajamos ar išlaidos turėjo didesnę įtaką nagrinėjamoju laikotarpiu Lietuvos ir Slovėnijos biudžeto deficitui (žr. 3.5 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės, Slovėnijos Centrinio banko ir Slovėnijos Statistikos biuro duomenimis

3.5 pav. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektorių pajamų ir išlaidų dalies nuo BVP (proc. punktais) dinamika 2000–2008 m.

Pažvelgę į 3.5 pav. ir 2 priede pateiktus lentelės duomenis galime teigti, jog nagrinėjamoju laikotarpiu Lietuvoje pastebima gana aiški pajamų kitimo tendencija - nuo 2000 m. iki 2004 m. metinės biudžeto pajamos mažėjo, o nuo 2004 m. iki 2008 m. didėjo. Nors spartus pajamų augimas atspindėjo gerus ekonominės veiklos rezultatus ir geresnį mokesčių surinkimą bei administravimą, tačiau lyginant su bendruoju vidaus produktu biudžeto pajamų dalis nuo BVP netgi sumažėjo 1,56 proc. punkto (nuo 35,89 proc. punkto iki 34,33 proc. punkto). To priežastimi iš dalies galima laikyti gyventojų pajamų mokesčio, kuris sudaro didžiausią dalį nacionalinio biudžeto pajamų, reformos įvykdymą, tačiau sumažinus gyventojų pajamų mokesčių, daugiau surenkama įplaukų iš vartojimo ir pelno mokesčių.

Kalbant apie nacionalinio biudžeto išlaidas galime teigti, jog jau nuo 2000 m. fiksuojamas sparčiai augantis išlaidų dydis (per devynnerius metus biudžeto išlaidos išaugo beveik du kartus). Tačiau lyginant išlaidų dalį nuo BVP galima pastebėti, jog visą 2000-2008 m. laikotarpį išlaidos turėjo tokią pačią kitimo tendenciją kaip ir pajamos. Vis dėlto, atsižvelgdama į esamą infliacijos dydį, Vyriausybė turėtų mažinti spartų biudžeto išlaidų augimo tempą, o biudžetą sudaryti programiniu būdu. Seimo nariai ir frakcijos siūlydamos papildomas išlaidas ar naujas programas, turėtų atsižvelgti į subalansuoto biudžeto principą ir rasti, kur būtų galima sutaupyti lėšų prioritetinėms programoms.

Iš 3.5 paveikslu duomenų matome, jog Slovėnijos pajamų ir išlaidų kitimo tempas 2000-2008 m. laikotarpiu aiškios krypties neturėjo. Per visą nagrinėjamąjį laikotarpį Slovėnijoje pajamų dalis nuo BVP padidėjo 0,65 proc. punkto, išlaidų sumažėjo 2,66 proc. punkto. Tačiau analizuodami absoliutinius pajamų ir išlaidų pokyčius aiškiai matome, jog ir pajamos, ir išlaidos sparčiai didėjo visą nagrinėjamąjį laikotarpį (atitinkamai 1,95 ir 1,81 karto). Įvertinusios Slovėnijos biudžeto deficito strategiją Europos Sąjungos institucijos padarė išvadą, jog šios valstybės biudžeto strategijos tikslai yra priimtini, o programos biudžeto projekcijoms gresianti rizika yra iš esmės subalansuota. Tačiau pripažįstama, kad Slovėnijos rizika ilgalaikio tvarumo požiūriu yra labai didelė dėl smarkiai padidėjusių išlaidų senėjančiai visuomenei, nes pagal ES Ekonominės politikos komiteto ir Europos Komisijos prognozes numatoma, jog iki 2050 m. Slovėnijoje labai padidės valstybės grynosios išlaidos, susijusios su gyventojų senėjimu (sudarys 9,7 proc. punkto BVP). Gyventojų senėjimo naštą pakelti būtų lengviau, jeigu iki prognozuojamo demografinės situacijos pablogėjimo būtų sukurta pakankama veiklos erdvė valstybės finansų srityje (Slovėnijos Makroekonominės analizės ir plėtros institutas, 2005).

Išanalizavus Lietuvos ir Slovėnijos biudžeto deficito dinamiką 2000-2008 m. Lietuvos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dalis nuo BVP iki 2007 m. turėjo aiškiają mažėjimo tendenciją ir jau buvo pasiekusi 1,23 proc. punkto nuo BVP ribą, tačiau 2008 m. prasidėjusi pasaulio ekonominė krizė pakoregavo mūsų šalies metinio biudžeto deficito dydį taip, kad dabar galime teigti, jog per visą nagrinėjamąjį laikotarpį valdžios sektoriaus deficitas netgi padidėjo 0,01 proc. punkto (nuo 3,22 proc. punkto iki 3,23 proc. punkto). Leistina konvergencijos norma (t.y. 3 proc. punktų BVP) buvo pasiekta

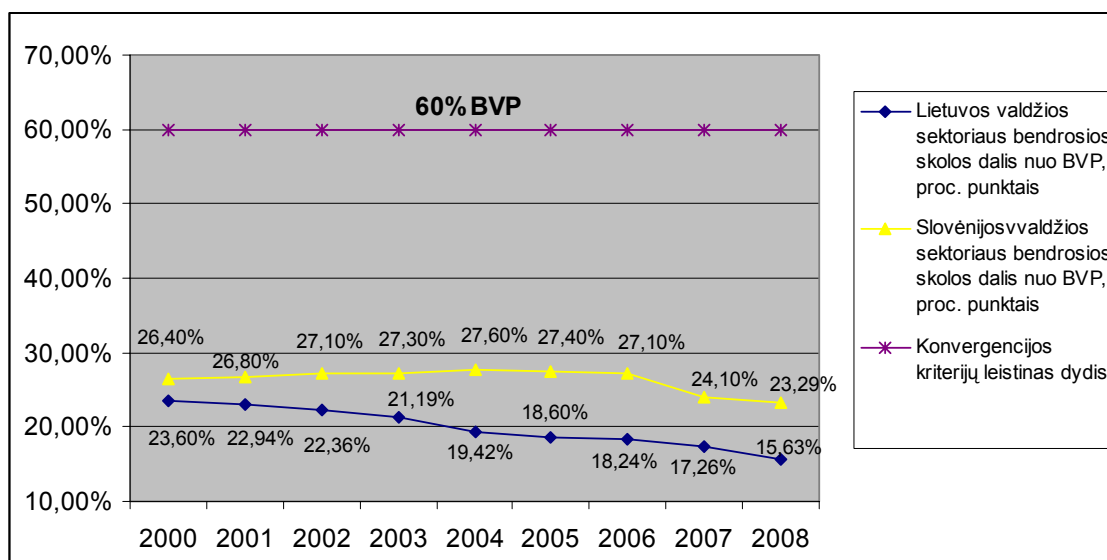
jau 2002 m. ir tolimesniais metais nustatyta riba jau nebuvo viršyta. 0,59 proc. punkto BVP padidėjimas, kuriam įtakos turėjo pensijų kaupimo sistemos įvedimas, užfiksuotas 2004 m., tačiau tolimesniais metais Lietuvos valdžios deficitas ir toliau tendencingai mažėjo iki 2008 m. Atlikta analizė parodė, jog iki 2008 m. atitiko valstybės biudžeto būklės konvergencijos kriterijų. Būtent tokia buvo ir Europos Komisijos išvada 2006 m., kuomet buvo vertinamas Lietuvos pasirengimas tapti euro zonos nare. Dabartiniais duomenimis, mūsų šalis šio kriterijaus nebeatitinka.

Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dalis nuo BVP, skirtingai nei Lietuvos, jau nuo 2001 m. tendencingai ir užtikrintai mažėjo per visą likusį nagrinėjamąjį laikotarpį. Valstybės finansų kokybė Slovėnijoje pablogėjo 2000–2001 m., o 2001 m. valdžios sektoriaus deficitas pasiekė didžiausią ribą – 4,3 proc. punkto BVP. Po 2002–2003 m. atliktų koregavimų nuo 2002 m. valdžios sektoriaus deficitas liko žemiau 3 proc. punktų BVP ribos. Taigi Slovėnija, priešingai nei Lietuva, šiuo metu atitinka valstybės biudžeto būklės kriterijų.

3.3. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus skolos analizė 2000-2008 m.

Dar viena iš bendrijos makroekonomikos problemų yra valstybių skolos, apimančios visus valdžios sektorių sudarančių subjektų skolinius išsipareigojimus (indėliams, paskoloms, vertybiniais popieriais, išskyrus akcijas). Prieš įstodamos į euro zoną, šalys privalo pasiekti mažesnę nei 60 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP) valstybės skolos dydį.

3.6 pav. pateikta Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektorių bendrosios skolos dalies nuo BVP dinamika 2000-2008 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės, Slovėnijos Centrinio banko ir Slovėnijos Statistikos biuro duomenimis

3.6 pav. Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektorių bendrosios skolos dalies nuo BVP (proc. punktais) dinamika 2000-2008 m.

Iš 3.6 paveikslo duomenų matome, kad 2000-2008 m. Lietuvos valdžios sektoriaus bendrosios skolos santykis buvo daugiau nei dvigubai mažesnis už 60 proc. BVP ribą. Per visą nagrinėjamąjį laikotarpį šis dydis sumažėjo 7,97 proc. punkto - nuo 23,6 proc. punkto iki 15,63 proc. punkto. Pagrindinis šio mažėjimo veiksnys – teigiama Vyriausybės finansinių sandorių įtaka, pajamų iš privatizavimo padidėjimas ir teigiamas pakilusios nominalios lito vertės poveikis užsienio skolos vertinimui. Vis dėlto, tikėtis, jog ir netolimoje ateityje šis dydis sudarys mažiau kaip 20 proc. BVP, negalime, nes šalį apėmusi ekonominė krizė sparčiai didina valstybės skolą, kurios didėjimas yra našta tiek šalies biudžetui, tiek tą skolą mokantiems mokesčių mokėtojams. Pasak ekonomistų, skolintis užsienyje nėra pati geriausia išeitis, nes tokiu atveju didėja užsienio skola ir palūkanos „iškeliauja“ už šalies ribų. Bet skolinantis šalies viduje senka pinigų ištekliai, kurie galėtų būti panaudoti verslui kredituoti, o tai ypač svarbu dabartiniu metu.

Kalbant apie Slovėnijos valdžios sektoriaus bendrosios skolos santykio su BVP kitimą galima teigti, jog nuo 2000 m. Slovėnijos valdžios sektoriaus skola išliko šiek tiek mažesnė nei 30 proc. BVP., tačiau iki 2005 m. pabaigos kiekvienais metais didėjo ir pasiekė 27,6 proc. BVP ribą. Tokiam valdžios sektoriaus skolos didėjimui įtakos turėjo pirminis deficitas. Deficito esminiai pakeitimai biudžeto sudarymo sistemoje bei skolos reguliavimas būtent ir lėmė valdžios sektoriaus skolos padidėjimą. Kalbant apie galimą Slovėnijos valdžios sektoriaus skolos santykio raidą ateityje, dabartinės tendencijos rodo, kad ateityje valdžios sektoriaus skola turėtų mažėti, tačiau pasaulinė ekonominė krizė taip pat gali turėti neigiamos įtakos ir šios šalies valdžios sektoriaus skolos rodikliui. Vis dėlto, galima prognozuoti, jog Slovėnijos Vyriausybei ir ateityje ši konvergencijos kriterijų pavyks išlaikyti mažesnę negu 60 proc. BVP.

Išnagrinėjus Lietuvos valdžios sektoriaus bendrosios skolos santykio su BVP kitimą 2000-2008 m. galima teigti, jog šis dydis per visą nagrinėjamąjį laikotarpį buvo daugiau nei dvigubai mažesnis už 60 proc. BVP ribą. Per 2000-2008 m. valdžios sektoriaus bendrosios skolos santykis su BVP sumažėjo 7,97 proc. punkto. Pagrindinis šio mažėjimo veiksnys – teigiama Vyriausybės finansinių sandorių įtaka, pajamų iš privatizavimo padidėjimas ir teigiamas pakilusios nominaliosios lito vertės poveikis užsienio skolos vertinimui. Tačiau tikėtis, jog ir netolimoje ateityje šis dydis sudarys mažiau kaip 20 proc. BVP, negalima, nes šalį apėmusi ekonominė krizė sparčiai didina valstybės skolą, kurios didėjimas yra našta tiek šalies biudžetui, tiek tą skolą mokantiems mokesčių mokėtojams.

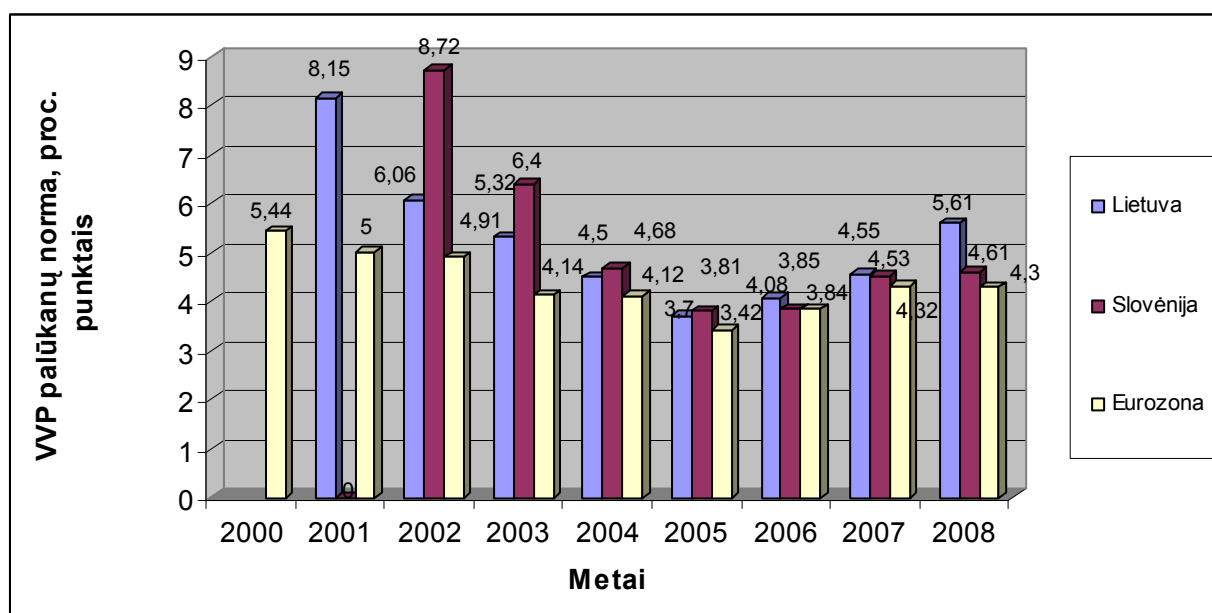
Slovėnijos valdžios sektoriaus bendrosios skolos santykio su BVP analizė parodė, jog nuo 2000 m. Slovėnijos valdžios sektoriaus skola buvo mažesnė nei 30 proc. BVP., tačiau iki 2005 m. pabaigos kiekvienais metais didėjo, kol pasiekė 27,6 proc. punkto BVP. Tokiam valdžios sektoriaus skolos didėjimui įtakos turėjo pirminis deficitas, dėl kurio pakeitimų biudžeto sudarymo sistemoje ir padidėjo valdžios sektoriaus skola. Kalbant apie galimą Slovėnijos valdžios sektoriaus skolos santykio raidą

ateityje galima tikėtis, jog šiai šaliai pavyks išlaikyti mažesnę negu 60 proc. BVP valstybės skolos dydį, nors pasaulinė ekonominė krizė taip pat gali turėti neigiamos įtakos ir šios šalies valdžios sektoriaus skolos rodikliui. .

3.4. Lietuvos ir Slovėnijos ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos analizė 2000-2008 m.

Dar vienas iš kriterijų šalims, norinčioms tapti euro zonos narėmis, yra ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) normos atitikimas. Pagal konvergencijos kriterijus tokia palūkanų norma negali būti didesnė už trijų ES valstybių narių, kuriose infliacijos lygis yra žemiausias, praėjusių metų ilgalaikių palūkanų normų vidurkį daugiau kaip 2 procentiniais punktais.

3.7 pav. pateikiama ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normos dinamika Lietuvoje, Slovėnijoje ir euro zonoje 2000-2008 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis remiantis EUROSTAT duomenimis

3.7 pav. Ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normos dinamika Lietuvoje, Slovėnijoje ir euro zonoje 2000-2008 m.

3.7 pav. duomenys rodo, jog 2000-2008 m. laikotarpiu euro zonoje VVP palūkanų normos tendencingai mažėjo iki pat 2005 metų. Paskutiniuosius trejus metus šis rodiklis aiškios kitimo tendencijos neturėjo – tai didėjo, tai vėl mažėjo. Per visą laikotarpį šis dydis euro zonoje sumažėjo 1,14 proc. punkto (nuo 5,44 proc. punkto iki 4,3 proc. punkto). Daugiausia VVP palūkanų norma (net 0,77 proc. punkto) sumažėjo 2003 m. – nuo 4,91 proc. punkto iki 4,14 proc. punkto. Pasinaudojant vidutinės eilutės lygio metodu nustatyta, jog euro zonos vidutinė nagrinėjamojo laikotarpio VVP palūkanų norma buvo 4,39 proc. punkto. Palyginę šį dydį su vidutine infliacija, kuri tuo pačiu metu euro zonoje buvo

1,92 proc. punkto. galime teigti, jog vidutinė VVP palūkanų 2000-2008 m. laikotarpiu euro zonoje buvo 2,47 proc. punkto.

Aiškiai pastebima, jog mūsų šalyje visą nagrinėjamąjį laikotarpį VVP palūkanų normos dydis išsilaikė vidutiniškai 0,86 proc. punkto aukštesnis nei euro zonoje. Tačiau palyginus VVP palūkanų normos Lietuvoje ir euro zonoje skirtumus 2001 m. ir 2008 m. (atitinkamai 3,15 proc. punkto ir 1,31 proc. punkto) tampa aišku, jog Lietuva pasiekė realios konvergencijos VVP palūkanų normos atžvilgiu. Per visą nagrinėjamąjį laikotarpį šis dydis Lietuvoje sumažėjo 1,45 karto (nuo 8,19 proc. punkto iki 5,61 proc. punkto). Didžiausias sumažėjimas fiksuojamas 2002 m. (net 2,09 proc. punkto), kuomet valiutų valdyba buvo susieta su euru. Vėlesniais metais pastebimas vidutiniškai 2,5 karto mažesnis, tačiau kiekvienais metais pastovus ir tolygus VVP normos sumažėjimas, išskyrus paskutiniuosius dvejus analizuojamojo laikotarpio metus, kuomet įtakojama ekonominės krizės, vyriausybė buvo priversta paspartinti vertybinių popierių emisiją, o kartu ir didinti palūkanas 1,53 proc. punkto.

Pagrindiniai veiksniai, nulėmę VVP palūkanų normos skirtumo mažėjimą 2001 – 2006 m. laikotarpiu, buvo teigiama Lietuvos ekonomikos raida ir Lietuvos pažanga pereinant prie rinkos ekonomikos. Šiam VVP palūkanų normos skirtumo mažėjimo procesui taip pat buvo naudingi rinkos lūkesčiai dėl Lietuvos ankstyvo dalyvavimo VKM II ir nuo 2004 m. birželio mėn. Lietuvos sklandus faktinis dalyvavimas mechanizme su esančiu valiutų valdybos modeliu. Palūkanų normų konvergencijos procesą taip pat palaikė euro įvedimo lūkesčiai. Tai, jog skirtumas tarp Lietuvos ir euro zonos VVP palūkanų norma sumažėjo iki tokio žemo lygio, rodo valiutų valdybos modelio patikimumą ir rinkos pasitikėjimą bendra ekonomine bei fiskaline Lietuvos raida. Dabartinė situacija parodo, jog mūsų šalies ekonominė situacija yra itin prasta, nes vyriausybė skolinasi net ir už aukštas palūkanas, taip sumažindama verslo sektoriaus įmonių galimybes gauti paskolas.

Iš 3.7 paveikslo duomenų matome, jog VVP palūkanų norma Slovėnijoje 2002-2008 m. buvo didesnė nei euro zonoje. Įvertinta, jog vidutinė VVP palūkanų norma nagrinėjamoju laikotarpiu Slovėnijoje buvo 5,23 proc. punkto (0,84 proc. punkto didesnė nei euro zonos ir 0,02 proc. punkto mažesnė nei Lietuvos). Nuo 2004 m., kuomet šalis prisijungė prie VKM II, VVP palūkanų normos skirtumas euro zonos atžvilgiu smarkiai sumažėjo. Tai reiškė laipsnišką Slovėnijos infliacijos lygio mažėjimą, kas ir lėmė pagrindinių trumpalaikių palūkanų normų sumažinimą bei mažėjančias atskirų šalių rizikos priemokas ir perspektyvą prisijungti prie euro zonos. Paskutiniaisiais analizuojamais metais matome, jog Slovėnijos VVP palūkanų norma pasiekė 4,61 proc. punkto ribą ir buvo 0,31 proc. punkto didesnė už euro zonos ir 1,00 proc. punkto mažesnė už Lietuvos dydį.

Pagrindiniai šią tendenciją nulėmę veiksniai buvo ekonominės ir finansinės padėties neaiškumo sumažinimas vykdant apdairią fiskalinę ir pinigų politiką bei mažėjantis infliacijos Slovėnijoje, palyginti su euro zona, skirtumas. Šiam VVP palūkanų normos skirtumo mažėjimo procesui taip pat

buvo naudingi rinkos lūkesčiai dėl Slovėnijos ankstyvo dalyvavimo VKM II nuo 2004 m. birželio mėn. ir nuo tada nusistovėjęs palyginti pastovus tolaro kursas euro atžvilgiu. Palūkanų normų konvergencijos procesą kaip ir Lietuvoje taip pat palaikė euro įvedimo lūkesčiai. Galima teigti, jog Slovėnijos VVP palūkanų norma tolygiai artėjo prie normų euro zonoje, o tai rodo rinkos pasitikėjimą bendra ekonomine ir fiskaline Slovėnijos raida bei patikimą pinigų ir valiutos kurso politiką.

Išanalizavus Lietuvos, Slovėnijos ir euro zonos VVP palūkanų normos kitimą galima padaryti išvadą, jog mūsų šalyje 2000-2008 m. šis dydis išsilaikė vidutiniškai 0,86 proc. punkto aukštesnis nei euro zonoje. Per visą nagrinėjamąjį laikotarpį VVP palūkanų norma Lietuvoje sumažėjo 1,45 karto (nuo 8,19 proc. punkto iki 5,61 proc. punkto), o didžiausias sumažėjimas užfiksuotas 2002 m. (2,09 proc.), kuomet valiutų valdyba buvo susieta su euru. Vėlesniais metais pastebimas vidutiniškai 2,5 karto mažesnis, tačiau kiekvienais metais pastovus ir tolygus VVP normos sumažėjimas, išskyrus paskutiniuosius dvejus analizuojamojo laikotarpio metus, kuomet įtakojama ekonominės krizės, vyriausybė buvo priversta paspartinti vertybinių popierių emisiją, o kartu ir didinti palūkanas 1,53 proc. punkto.

VVP palūkanų norma Slovėnijoje 2000-2008 m. buvo 0,84 proc. punkto didesnė nei euro zonoje. Nuo 2004 m., kuomet šalis prisijungė prie VKM II, VVP palūkanų normos skirtumas euro zonos atžvilgiu smarkiai sumažėjo. Tai reiškė laipsnišką Slovėnijos infliacijos lygio mažėjimą, kas ir lėmė pagrindinių trumpalaikių palūkanų normų sumažinimą bei mažėjančias atskirų šalių rizikos priemokas ir perspektyvą prisijungti prie euro zonos. Paskutiniaisiais analizuojamais metais Slovėnijos VVP palūkanų norma pasiekė 4,61 proc. punkto ribą ir buvo 0,31 proc. punkto didesnė už euro zonos ir 1,00 proc. punkto mažesnė už Lietuvos dydį.

Pagrindiniai veiksniai, lėmę sėkmingą Slovėnijos ekonominės ir finansinės padėties pagerinimą buvo apdairios fiskalinės ir monetarinės politikos vykdymas bei mažėjantis infliacijos, palyginti su euro zona, skirtumas. Tokiam VVP palūkanų normų skirtumo mažėjimo procesui buvo labai naudingi rinkos lūkesčiai dėl Slovėnijos ankstyvo dalyvavimo VKM II nuo 2004 m. birželio mėn. ir nuo tada nusistovėjęs palyginti pastovus tolaro kursas euro atžvilgiu. Palūkanų normų konvergencijos procesą kaip ir Lietuvoje taip pat palaikė euro įvedimo lūkesčiai. Visą 2000-2008 m. laikotarpį Slovėnijos VVP normos tolygiai artėjo prie normų euro zonoje, o tai rodo rinkos pasitikėjimą bendra ekonomine ir fiskaline Slovėnijos raida bei patikimą pinigų ir valiutos kurso politiką. Taigi galima daryti išvadą, jog Slovėnija visiškai atitinka konvergencijos kriterijų Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normos atžvilgiu, ko negalima pasakyti apie paskutiniųjų nagrinėjamų metų mūsų šalies rezultatus.

3.5. Lietuvos ir Slovėnijos nacionalinių valiutų stabilumo įvertinimas 2000-2008 m.

Lietuva ir Slovėnija 2004 m. gegužės 1 d. įstodamos į Europos Sąjungą įsipareigojo įvesti Europos Sąjungos bendrąją valiutą - eurą, o viena iš jo įvedimo sąlygų – dalyvavimas antrajame valiutų kurso mechanizme (VKM II) ne mažiau kaip dvejus metus, kuomet įvykdžiusios visus konvergencijos kriterijus, šalys galėtų tapti euro zonos narėmis. Taigi Lietuvos banko valdyba dar 2004 m. kovo 4 d. įgaliojo Lietuvos banko valdybos pirmininką kartu su finansų ministru pateikti prašymą ES Ekonomikos ir finansų ministrų Tarybos pirmininkui dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie VKM II po mūsų valstybės įstojimo į Europos Sąjungą. ES institucijų sprendimu abi šalys kartu su Estija prie VKM II (valiutų kurso mechanizmo) prisijungė 2004 m. birželio 28 d. (tiek Lietuva, tiek Estija VKM II dalyvauja iki šiol), prisiimdamos vienašalį įsipareigojimą išlaikyti fiksuoto valiutos kurso režimą ir nacionalinės valiutos (atitinkamai lito ir euro bei tolaro ir euro) kursą be jokio svyravimo. Vėliau prie šios sistemos prisijungė ir kitos kartu su Lietuva ir Slovėnija į ES įstojusios šalys - nuo 2005 m. gegužės 2 d. VKM II narėmis tapo Latvija, Malta ir Kipras, 2005 m. lapkričio 28 d. - Slovakija. Tai rodo, jog Lietuvos ir Slovėnijos ekonomikos buvo vienos iš stipriausių naujai į ES įstojuusių šalių tarpe ir šios šalys buvo laikomos realiausiomis kandidatėmis anksčiausiai tapti euro zonos narėmis. Tapti VKM II narėmis Lietuva ir Slovėnija iš karto po įstojimo į ES Lietuva galėjo, nes sėkmingai taikė griežtai fiksuotą valiutų kurso režimą tiek nominaliosios konvergencijos, tiek priimtino ir subalansuoto neinfliacinio ekonomikos augimo požiūriu.

2006 m. pranešimuose apie konvergenciją Europos Komisijos (EK) ir Europos Centrinis bankas (ECB) įvertino Lietuvos ir Slovėnijos pažangą (ekonominę, teisinę ir institucinę šalių pasirengimą įvesti eurą) remiantis iki 2006 m. kovo mėn. turėtais duomenimis. Šiuose pranešimuose nurodyta, kad Lietuvoje užtikrinta tvari valstybės finansų padėtis, laikomasi ilgalaikių palūkanų normų kriterijų, tačiau viršijamas kainų stabilumo kriterijus (t.y. infliacija leistiną normą viršija 0,1 proc. punkto), dėl kurio mūsų šaliai euro įvedimas buvo atidėtas tolimesniam laikui. Tuo tarpu Slovėnija atitiko visus Maastrichto kriterijuose nurodytus reikalavimus ir Europos Taryba priėmė sprendimą dėl tikslios euro įvedimo Lietuvoje datos – 2007 m. sausio 1 d. (Europos centrinis bankas, 2006).

Iki 2006 m. įvykusio Lietuvos ekonominio, teisinio ir institucinio pasirengimo įvesti eurą litas VKM II buvo dalyvavęs apytikriai 22 mėnesius (nuo 2004 m. gegužės mėn. Iki 2006 m. balandžio mėn.) Po atidaus Lietuvos valiutų valdybos tinkamumo ir tvarumo įvertinimo įstojimo į VKM II metu Lietuva prisijungė prie valiutų kurso mechanizmo su savo valiutų valdybos modeliu kaip vienašaliu įsipareigojimu ECB nesuteikdama jokių papildomų įsipareigojimų. Buvo nustatytos standartinės $\pm 15\%$ svyravimo ribos centrinio kurso, kuris yra 3,45280 lito už vieną eurą, atžvilgiu.

Nagrinėjamo laikotarpio metu iki Lietuvos dalyvavimo VKM II lito kursas buvo stabilus ir atitiko vėlesnį VKM II centrinių kursą euro atžvilgiu. Nuo dalyvavimo VKM II pradžios litas ir toliau buvo stabilus ir nenukrypo nuo savo centrinio kurso euro atžvilgiu. Tai rodo nepasikeitusią Lietuvos valiutų kurso politiką taikant valiutų valdybos modelį (žr. 3.5 lentelę).

3.5 lentelė. Lietuvos ir Slovėnijos nacionalinių valiutų kursų stabilumas

		Lietuva	Slovėnija
Dalyvavimas VKM II		Taip	Taip
Dalyvavimo VKM II pradžios data		2004 m. birželio 28 d.	2004 m. birželio 28 d.
Dvišalio centrinio kurso nuvertinimas šalies iniciatyva		Ne	Ne
Maksimalūs nuokrypiai virš kurso ir žemiau kurso nuo 2004 m. birželio 28 d. iki 2006 m. balandžio 28 d. (proc.)	virš kurso ribos	0,0%	0,1%
	žemiau kurso ribos	0,0%	-0,2%

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos ir Slovėnijos Centrinųjų bankų ir Europos Centrinio banko duomenimis

Iš 3.5 lentelės duomenų matome, jog Lietuva dalyvaudama VKM II savo iniciatyva nenuvertino nacionalinės valiutos centrinio kurso euro atžvilgiu. Nors valiutų valdybos režimas reikšė, jog Lietuvos bankas reguliariai veikė užsienio valiutų rinkose, užsienio valiutos sandorių, kuriuos jis sudarė su Lietuvos komerciniais bankais, grynosios apimtys buvo nedidelės.

3.6 lentelės duomenys rodo, jog trumpalaikių palūkanų normų skirtumai, palyginti su 3 mėn. EURIBOR palūkanų norma, nagrinėjamu laikotarpiu sumažėjo – nuo 0,6 proc. punkto iki nulio.

3.6 lentelė. Valiutų kurso spaudimo Lietuvos litui ir Slovėnijos tolarui pagrindiniai rodikliai

		2004		2005			2006		
		04	07	01	04	07	10	01	04
Valiutos kurso kintamumas (valiutos kurso euro atžvilgiu dienos pokyčių (proc.) mėnesinis standartinis nuokrypis, perksičiuotas į metinį)	Lietuva	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Slovėnija	0,4%	0,2%	0,2%	0,1%	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%
Tumpalaikių palūkanų normų skirtumas (3 mėn. tarpbankinių palūkanų normų ir 3 mėn. EURIBOR skirtumas (proc. pinktais))	Lietuva	0,6%	0,6%	0,5%	0,4%	0,2%	0,2%	0,1%	0,0%
	Slovėnija	2,3%	1,9%	1,9%	1,9%	1,9%	1,9%	1,6%	0,9%

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Lietuvos ir Slovėnijos Centrinųjų bankų ir Europos Centrinio banko duomenimis

Vis dėlto, nors litas ir susietas su euru, ES bendrosios valiutos privalumai nevisiškai panaudojami – ūkio subjektai patiria litų keitimo į eurus ir eurų – į litus išlaidas, trukdoma didesnei prekybos ir finansų integracijai su ES ir kt. Todėl delsimas įvesti eurą yra susijęs ir su didesnėmis ekonomikos išlaidomis.

Iš 3.6 lentelės duomenų matome, kad Slovėnijos tolaras iki šalies vertinimo tapti eurozonos nare VKM II dalyvavo tokį pat laikotarpį kaip ir mūsų šalies litas. Nustatytasis centrinis Slovėnijos valiutos kursas siekė 239,64 tolaro už vieną eurą, kuris prisijungimo metu buvo lygus rinkos kursui. Nustatytos standartinės $\pm 15\%$ svyravimo ribos nuo centrinio kurso.

Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje, prieš tolarui prisijungiant prie VKM II, Slovėnijos valdžios institucijos vykdė valiutos kurso politiką euro atžvilgiu, kuria pavyko nuosekliai sustabdyti tolaro vertės mažėjimą euro atžvilgiu. Ši politika, kuri buvo vykdoma kelerius pastaruosius metus, buvo orientuota į nepadengtųjų palūkanų paritetą ir skirta nominaliam konvergencijos procesui palaikyti. Prisijungus prie VKM II, jos buvo atsisakyta. Po prisijungimo prie VKM II, tolaru buvo prekiaujama kursu, artimu jo centriniam paritetui euro atžvilgiu. Dalyvaudama VKM II Slovėnija kaip ir Lietuva savo iniciatyva nenuvertino nacionalinės valiutos centrinio kurso euro atžvilgiu. Slovėnijos Centrinis bankas (Banka Slovenije) vykdė laikinas intervencijas užsienio valiutų rinkose netrukus po prisijungimo prie VKM II taip parodydamas savo ketinimą išlaikyti nominalų tolaro kursą, artimą centriniam paritetui.

Analizuojamu laikotarpiu Centriniam bankui pavyko užtikrinti stabilų euro ir tolaro kursą kartu išlaikant aukštesnes negu euro zonos vidaus palūkanų normas. Jis ribojo tolaro kurso svyravimus naudodamas užsienio valiutų apsikeitimo sandorius, kurie suteikė komerciniams bankams galimybę palaikyti likvidumą vietos valiuta, atliekant septynių dienų trukmės apsikeitimo operacijas užsienio valiutos atsargomis Centriniam banke. Įmokos už šias operacijas, atliekamomis kartu su sterilizavimo operacijomis tolarais išreikštais vekseliais, leido išlaikyti nemažą atotrūkį tarp trumpalaikių palūkanų normų Slovėnijoje ir euro zonoje. Prie šio atotrūkio šiek tiek prisidėjo ir rizikos premijos. Siekiant sumažinti susikaupusią neužbaigtų apsikeitimo sandorių sumą, kartais būdavo vykdomi vienakrypčiai užsienio valiutos pirkimai, o tai rodė, kad bendrai nemaži gryniesi užsienio valiutos pirkimai buvo vykdomi siekiant sumažinti potencialų spaudimą valiutai.

Nagrinėjamu laikotarpiu tolaro kurso svyravimai euro atžvilgiu iš esmės buvo labai nedideli (žr. 3.6 lent.). Po prisijungimo prie VKM II, trumpalaikių palūkanų normų skirtumai, palyginti su 3 mėn. EURIBOR palūkanų norma, nagrinėjamu laikotarpiu nuosekliai mažėjo, tačiau 2005 m. paskutinį ketvirtį sudarė 1,7 proce. punkto. Po to, kai 2006 m. vasario mėn. ir kovo mėn. Slovėnijos centrinis bankas sumažino pagrindinę palūkanų normą 50 bazinių punktų, ji sumažėjo iki 0,7 proc. punkto. Iki prisijungimo prie VKM II Slovėnijos valdžios institucijų vykdoma valiutos kurso politika euro atžvilgiu taip pat rodė praeityje buvusį nemažą skirtumą tarp infliacijos Slovėnijoje ir euro zonoje.

Taigi išanalizavus Lietuvos ir Slovėnijos dalyvavimą VKM II galima daryti išvadą, jog abiejų šalių dalyvavimo VKM II metu, kuris Lietuvai tęsiasi iki šiol, nacionalinių valiutų kursas buvo stabilus ir atitiko centrinį kursą euro atžvilgiu, o tai rodo nepasikeitusią valiutų kurso politiką taikant valiutų valdybos modelį. Kalbant apie Lietuvos atvejį galima teigti, jog nors litas ir susietas su euru, ES

bendrosios valiutos privalumai nevysiškai panaudojami – ūkio subjektai patiria litų keitimo į eurus ir eurų – į litus išlaidas, trukdoma didesnei prekybos ir finansų integracijai su ES ir kt., taigi delsimas įvesti eurą yra susijęs su didesnėmis ekonomikos išlaidomis

Kalbant apie buvusios Slovėnijos nacionalinės valiutos – tolaro dalyvavimą VKM II, dar prieš įstojant į šią sistemą, Slovėnijos valdžios institucijos euro atžvilgiu vykdė orientuotą į nepadengtuju palūkanų paritetą, skirtą nominaliam konvergencijos procesui palaikyti, tačiau prisijungus prie VKM II, jos buvo atsisakyta. Tuomet jau tolaru buvo prekiaujama kursu, artimu jo centriniam paritetui euro atžvilgiu. Visą dalyvavimo VKM II laikotarpį Slovėnijos Centrinis bankas vykdė laikinas intervencijas užsienio valiutų rinkose netrukus po prisijungimo prie VKM II taip parodydamas savo ketinimą išlaikyti nominalų tolaro kursą, artimą centriniam paritetui, taigi tolaro kurso svyravimai euro atžvilgiu ir buvo labai nedideli. Šiai institucijai pavyko užtikrinti stabilų euro ir tolaro kursą kartu išlaikant aukštesnes negu euro zonos vidaus palūkanų normas. Jis riboja tolaro kurso svyravimus naudodamas užsienio valiutų apsisikeitimo sandorius, kurie suteikė komerciniams bankams galimybę palaikyti likvidumą vietos valiuta, atliekant septynių dienų trukmės apsisikeitimo operacijas užsienio valiutos atsargomis Centriniam banke. Įmokos už šias operacijas, atliekamomis kartu su sterilizavimo operacijomis tolarais išreikštais vekseliais, leido išlaikyti nemažą atotrūkį tarp trumpalaikių palūkanų normų Slovėnijoje ir euro zonoje.

3.6. Lietuvos perspektyvų tapti euro zonos nare ir Slovėnijos naudos joje įvertinimas

Šiame magistro baigiamajame darbe atlikta konvergencijos proceso analizė parodė, jog gauti rezultatai labai priklauso nuo naudojamų statistinių duomenų kokybės ir vientisumo. Pastarasis aspektas ypač aktualus valdžios finansų rodiklių (t.y. valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos) sudarymui ir pateikimui - jam jokių būdu neturi daryti įtakos politiniai veiksniai. Taigi Europos Sąjungos valstybės narės turėtų būti skatinamos teikti prioritetą statistinių duomenų ir informacijos kokybei bei vientisumui užtikrinti, kad renkant tokius duomenis būtų naudojama tinkama patikrų ir balansų sistema bei taikomi griežti standartai, kurie įtvirtintų nacionalinių statistikos institucijų nepriklausomumą, vientisumą ir atskaitomumą bei padėtų skatinti pasitikėjimą fiskalinės statistikos kokybe.

Remdamiesi atlikto tyrimo rezultatais galime teigti, jog Lietuva nėra tinkamai pasiruošusi įsivesti bendrąją ES valiutą – eurą dėl milžinišku tempu didėjančio infliacijos lygio, kuriam įtakos daugiau turi ne netvarka globalioje, o Lietuvos vidaus rinkoje, nors Lietuvos Vyriausybė 2007 m. balandžio mėn. ir parengė atnaujintą „Nacionalinį euro įvedimo planą“, „Lietuvos visuomenės informavimo apie euro įvedimą ir komunikacijos strategiją“, kasmet rengia konvergencijos programą – Europos Sąjungos

steigimo sutartyje numatytą dokumentą, kuriame pagal Europos Komisijos priimtinių veiksmų kodekse nustatytus reikalavimus pateikiama naujausia informacija apie vykdomą bei suplanuotą biudžeto ir mokesčių politiką. Joje apžvelgiami pastarųjų metų ekonominiai pokyčiai, pateikiami pinigų bei biudžeto politikos planai vidutinės trukmės laikotarpiui, vertinami rizikos veiksniai, informuojama apie nacionalinius kriterijus valdžios sektoriaus finansų kokybei ir pateikiamas Lietuvos pasiruošimas įveikti visuomenės senėjimo pasekmes, taip pat apžvelgiamos didelį poveikį valdžios finansams turėsiančios struktūrinės reformos, pateikiamas ekonomikos ciklo poveikio valstybės finansams įvertinimas.

Prieš dvejus metus SEB Vilniaus banko analitikai, skelbę optimistines prognozes, suteikusias Lietuvai vilčių eurą įsivesti 2009 metais, o pesimistines, šią datą nukėlusias iki 2012 metų, šiandien teigia, jog euro įsivedimas Lietuvai jau tampa nebe tikslu, o vizija ir toliau bendros ES valiutos įsivedimo datą iki 2015 metų. Būtent tokią prognozę paskelbė neseniai Lietuvoje viešėjęs Europos Komisijos (EK) pirmininko pavaduotojas Giunteris Ferhoigenas (Guenter Verheugen). Tuo tarpu premjero Andriaus Kubiliaus prognozės žymiai optimistiškesnės. Jis teigia, jog mūsų šalis turi labai aiškia ilgalaikę strategiją - 2011 m. Lietuva turėtų pasiekti už Maastrichto kriterijų mažesnę fiskalinę deficitą, o 2012 metais - būti pajėgi prisijungti prie euro zonos.

Remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis, mūsų šalies 2014-2015 metais laukia gyventojų senėjimo problemos mažesni dirbančiųjų skaičius, daugės pensinio amžiaus žmonių, taigi reikės didinti mokesčius arba mažinti pensijas. Kaip minėta šio magistro baigiamojo darbo tyriminėje dalyje, panašios prognozės (iki 2050 m.) numatomos ir Slovėnijai, taigi abiejų šalių rizika dėl padidėjusių išlaidų senėjančiai visuomenei yra labai didelė. Gyventojų senėjimo našta ir Lietuvai, ir Slovėnijai būtų pakelti lengviau, jeigu iki prognozuojamo demografinės situacijos pablogėjimo būtų sukurta pakankamai tobula sistema valstybės finansų srityje, kuri sumažintų šios rizikos grėsmę. Šiuo atveju Slovėnija yra pranašesnė už Lietuvą, nes jos laiko resursai šiek tiek didesni nei mūsų šalies. Be to, Slovėnija jau pasiekė vieną iš savo kaip europietiškosios šalies tikslų – nuo 2007 m. buvo priimta į euro zoną ir ne tik sėkmingai savo finansų sistemą integravo į platesnę ES finansų sistemą, bet ir 2008 m. pirmąjį pusmetį sėkmingai pirmininkavo Europos Sąjungai.

Neseniai atlikta apklausa parodė, jog 95 proc. Slovėnijos gyventojų mano, jog įvedimas buvo naudingas - šalis tapo patrauklesnė investuotojams, dar labiau pagerino ir taip iki šiol turėtą gerą įvaizdį. Atlikus Slovėnijos Vyriausybės bei šios šalies makroekonomikos ekspertų parengtų konvergencijos programų bei analitinių darbų analizę pastebėta, jog slovėnai euro įvedimui strategiškai ir kruopščiai rengėsi jau nuo pat nepriklausomybės atgavimo (šalis ilgą laiką buvo Jugoslavijos Federacijos sudėtyje) – dar 1991 m. buvo sukurtas ir visą tą laiką tobulintas Slovėnijos trumpo ir vidutinio laikotarpio makroekonominių rodiklių prognozavimo modelis, kuris nuolat buvo peržiūrimas ir tobulinamas darant jį vis sudėtingesnę bei pateikiantį vis patikimesnes prognozes. *SLOPOL6* – tai šeštoji Slovėnijos

ekonominės politikos ekonometrinio modelio versija, kurią apima 57 keinsizmo ir neoklasicizmo elementų turinčios lygtys - 21 elgesio ir 36 balansinės lygtys, sudarytos mažiausių kvadratų metodu, naudojant Slovėnijos Statistikos biuro, nacionalinės Vyriausybės, Makroekonominės analizės ir plėtros instituto (IMAD) bei Slovėnijos banko ketvirtinius ar net mėnesio duomenis nuo 1995 m. iki 2005 m.

Pagrindinis šio modelio tikslas - verslo ciklų reguliavimas, infliacijos ir nedarbo mažinimas, ekonominio augimo ir užimtumo Slovėnijoje stiprinimas. Būtent šio modelio dėka ir buvo galutinai pasirengta euro įvedimui bei įvertinti ekonominiai pokyčiai šalyje pirmaisiais narystės euro zonoje metais. Nustatyta, jog po euro įvedimo šaliai atsivėrė platesnės galimybės vystyti užsienio prekybą, o tai labai paspartino realiojo BVP augimą bei tiesioginių užsienio investicijų apimčių didėjimą, sumažėjo nedarbas ir infliacija (Weyerstrass, Neck, 2008).

Vis dėlto, Slovėnijos verslo asociacijų atstovai pripažįsta, kad būta ir tam tikrų nesklandumų, susijusių su euro įvedimu šalyje. Bendros Europos Sąjungos valiutos įvedimas atnešė ne tik naudos, bet ir nemažai išlaidų. Pats tolaro pakeitimo euru procesas iš tiesų įgyvendintas pavyzdinai, tačiau prieštarinčiai įvertintos su euro įvedimu susijusios iniciatyvos. Slovėnijos verslininkai anaiptol nebuvo patenkinti šalies vartotojų asociacijos idėja viešai skelbti vadinamuosius „juoduosius sąrašus“ - bendroves, kurios prekių ar paslaugų kainas padidino daugiau nei 6 proc. Šis sąrašas buvo sudaromas atsižvelgiant į vartotojų pranešimus apie padidėjusias kainas ir skelbiamas vartotojų asociacijos internetinėje svetainėje. Specialistai tvirtina, jog toks kainų stebėjimas ir viešas skelbimas buvo puiki restrikcinė priemonė nepagrįstai pasipelnyti iš valiutų kaitos, privertusi įmones nedidinti kainų.

Lietuvos bankas taip pat nuolat atlieka Lietuvos ekonomikos stebėseną, analizę ir numato galimas ekonomikos raidos perspektyvas. Makroekonominių prognozių rengimas yra šio proceso dalis, leidžianti sistemiškai vertinti pagrindinių makroekonominių rodiklių kitimą tiek trumpuoju, tiek vidutiniu laikotarpiu ir numatyti galimą makroekonominės raidos riziką. Lietuvos banko sudaromos makroekonominės prognozės yra makroekonometrinio modeliavimo ir ekspertų vertinimo rezultatas. Prognozuojant taip pat naudojamas struktūrinis makroekonominis modelis, kurį sudaro, prižiūri ir atnaujina Lietuvos banko Ekonomikos departamentas. Modeliavimo rezultatai koreguojami, atsižvelgiant į ekspertų turimas žinias apie ekonomikos struktūros pokyčius, naujausią informaciją apie einamojo ir artimiausio laikotarpio ekonomikos raidą (Lietuvos bankas, 2009).

Atlikus ilgalaikį socialinės ir ekonominės aplinkos stebėjimą Lietuvoje ir Slovėnijoje galima patvirtinti šio magistro baigiamojo darbo įvade iškeltą hipotezę, jog mūsų šalis į euro zoną nuo 2007 m. sausio 1 d. nepriimta ne vien tik dėl šiek tiek didesnės vidutinės metinės infliacijos, nei neleistina konvergencijos norma, o dėl savo skurdumo tiek finansine, tiek ir kultūrine prasme. Su Slovėnijos gyventojais negalime konkuruoti nei atlyginimais, nei pensijomis, neturime stiprių visuomeninių vartotojų teisių gynimo organizacijų, tačiau labiausiai pastebimi kultūros ir mentaliteto skirtumai, kurie

ir lemia ekonominius netolygumus analizuojamųjų šalių tarpe, o tai leidžia sutaupyti lėšų beveik visose sferose. Pastebėta, jog Slovėnijos politikai supranta, kad žinių visuomenė - šalies ateitis. Liublianose universitetuose šiuo metu studijuoja apie 65 tūkst. gyventojų, o dirbantys studentai ir jų darbdaviai nemoka mokesčių valstybei.

IŠVADOS

1. Konvergencijos procesą ekonomine prasme galima apibrėžti kaip valstybės narės, norinčios įvesti eurą, įvertinimą, ar ji įvykdė ekonominio panašumo kriterijus, nustatytus Europos Bendrijos steigimo sutarties 121 straipsnio 1 dalyje ir Protokole dėl perviršinio deficito procedūros. Remiantis Europos Ekonominės bendrijos teisine sutartimi, norinčios įvesti eurą Europos Sąjungos narės privalo atitikti *kainų stabilumo, valdžios sektoriaus metinio ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos* bei *šalies nacionalinės valiutos stabilumo* kriterijus. Visi šie konvergencijos kriterijai yra be galo reikalingi ir svarbūs šalių ekonominiam vystymuisi ir stabilumui palaikyti, taigi jų praktinė reikšmė yra be galo didelė.

2. Atlikta analizė parodė, jog *Slovėnijos ekonomika 2000–2008 m. pasiekė didesnės konvergencijos nei Lietuva visų rodiklių, išskyrus valdžios sektoriaus bendrosios skolos santykio su BVP atžvilgiu:*

- Iki Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą mūsų šalies infliacija buvo ženkliai mažesnė nei euro zonoje (2003 m. - 3,2 proc. punkto). Nedidelis Lietuvos infliacijos perviršis euro zonos vidurkio atžvilgiu užfiksuotas ir 2005 m., todėl tikėtina, jog tais metais Lietuva dar būtų galėjusi tapti euro zonos nare. Tuo tarpu jau nuo 2006 m. pastebima aiški infliacijos didėjimo tendencija, kuri ir atitolino mūsų šalies infliacijos rodiklį nuo euro zonos vidurkio, o tuo pačiu ir euro įsivedimo datą. Slovėnijos infliacijos lygis 2000 m. euro zonos vidurkį viršijo net 6,8 proc. punkto, tačiau tendencingai ir užtikrintai mažėjo iki pat euro įsivedimo 2007 m. sausio 1 d. Tai rodo, jog Slovėnija visą nagrinėjamąjį laikotarpį stengėsi laikytis fiskalinės drausmės ir kruopščiai rengėsi įstojimui į Europos Sąjungą, o vėliau ir į euro zoną.

- Lietuvos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dalis nuo BVP iki 2007 m. turėjo aiškia mažėjimo tendenciją ir jau buvo pasiekusi 1,23 proc. punkto nuo BVP ribą, tačiau 2008 m. prasidėjusi pasaulio ekonominė krizė pakoregavo mūsų šalies metinio biudžeto deficito dydį taip, jog per 2000–2008 m. šis rodiklis netgi padidėjo 0,01 proc. punkto. Dabartiniais duomenimis, mūsų šalis šio kriterijaus nebeatitinka, taigi jei Europos komisija vertintų mūsų šalies konvergenciją, tai būtų dar viena kliūtis, kuri lemtų euro neįsivedimą. Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dalis nuo BVP, skirtingai nei Lietuvos, jau nuo 2001 m. tendencingai ir užtikrintai mažėjo per visą likusį nagrinėjamąjį laikotarpį. Valstybės finansų kokybė Slovėnijoje pablogėjo 2000–2001 m., o 2001 m. valdžios sektoriaus deficitas pasiekė didžiausią ribą – 4,3 proc. punkto BVP. Po 2002–2003 m. atliktų koregavimų nuo 2002 m. valdžios sektoriaus deficitas liko žemiau 3 proc. punktų BVP ribos.

- 2000-2008 m. Lietuvos valdžios sektoriaus bendrosios skolos santykis su BVP sumažėjo 7,97 proc. punkto dėl teigiamos Vyriausybės finansinių sandorių įtakos, pajamų iš privatizavimo padidėjimo ir teigiamo pakilusios nominaliosios lito vertės poveikis užsienio skolos vertinimui. Slovėnijos valdžios sektoriaus bendrosios skolos santykio su BVP analizė parodė, jog nuo 2000 m. Slovėnijos valdžios sektoriaus skola buvo mažesnė nei 30 proc. BVP., tačiau iki 2005 m. pabaigos kiekvienais metais didėjo, kol pasiekė 27,6 proc. punkto BVP, o vėliau vėl mažėjo. Tokiam valdžios sektoriaus skolos didėjimui įtakos turėjo pirminis deficitas, dėl kurio pakeitimų biudžeto sudarymo sistemoje ir padidėjo valdžios sektoriaus skola.

- Lietuvoje ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų norma 2000-2008 m. išsilaikė vidutiniškai 0,86 proc. aukštesnė nei euro zonoje. Per nagrinėjamąjį laikotarpį VVP palūkanų norma Lietuvoje sumažėjo 1,45 karto, o didžiausias sumažėjimas užfiksuotas 2002 m. (2,09 proc.), kuomet valiutų valdyba buvo susieta su euru. Pagrindiniai veiksniai, nulėmę šio rodiklio skirtumo mažėjimą, buvo teigiama Lietuvos ekonomikos raida ir Lietuvos pažanga pereinant prie rinkos ekonomikos, rinkos lūkesčiai dėl Lietuvos ankstyvo dalyvavimo VKM II su esančiu valiutų valdybos modeliu, euro įsivedimo lūkesčiai. Ilgalaikių VVP palūkanų norma Slovėnijoje 2000-2008 m buvo 0,84 proc. punkto aukštesnė nei euro zonoje. Nuo 2004 m., kuomet šalis prisijungė prie VKM II, ilgalaikių palūkanų normų skirtumas euro zonos atžvilgiu smarkiai sumažėjo, o tai reiškė laipsnišką Slovėnijos infliacijos lygio mažėjimą, kas ir lėmė pagrindinių trumpalaikių palūkanų normų sumažinimą bei mažėjančias atskirų šalių rizikos priemokas bei sėkmingą prisijungimą prie euro zonos nuo 2007 m. sausio 1 d.

- Abiejų šalių dalyvavimo VKM II metu, kuris Lietuvai tęsiasi iki šiol, nacionalinių valiutų kursas buvo stabilus ir atitiko centrinį kursą euro atžvilgiu, o tai rodo nepasikeitusią valiutų kurso politiką taikant valiutų valdybos modelį. Nors litas ir susietas su euru, ES bendrosios valiutos privalumai nevisiškai panaudojami – ūkio subjektai patiria litų keitimo į eurus ir eurų – į litus išlaidas, trukdoma didesnei prekybos ir finansų integracijai su Europos Sąjunga ir kt., taigi delsimas įvesti eurą yra susijęs su didesnėmis ekonomikos išlaidomis.

3. Pagrindinė priežastis, kodėl Lietuvai nebuvo leista įsivesti euro nuo 2007 m. sausio 1 d., buvo Lietuvos ir euro zonos verslo ciklų neatitikimas, nors teisinis atsisakymo pagrindas buvo infliacijos kriterijaus neatitikimas. Dėl darbo jėgos emigracijos į senąsias Europos Sąjungos šalis nares, sparčiai kylantis darbo užmokestis ir augantis kainų lygis ženkliai padidino vietinių gamintojų produkcijos sąnaudas ir atitinkamai tuo pačiu labai sumažino konkurencingumą su užsienio gamintojų produkcija, o tai ir lėmė prekybos su užsienio valstybėmis deficito augimą. Sparčiai didėjanti infliacija skatina vartojimą ir norą skolintis, o tuo pačiu ir nekaupiti santaupų. Visi šie veiksniai neigiamai veikia BVP augimo tempą, o tai rodo ekonomikos perkaitimą. Situaciją apsunkina ir žema realioji palūkanų norma,

kuri lėmė investicijų nukreipimą ne į indėlius, o į nekilnojamąjį turta, kurio kainos per keletą paskutiniųjų nagrinėjamųjų metų netgi viršijo senųjų ES narių kainų lygį.

4. Esminiai veiksniai, lėmę sėkmingą Slovėnijos ekonominės ir finansinės padėties pagerinimą buvo apdairios fiskalinės (Vyriausybės išlaidų reguliavimas, savaiminių stabilizatorių įvedimas, mokesčių sistemos tobulinimas) ir monetarinės (atviros rinkos operacijos, kreditavimo mechanizmai, minimalių privalomųjų atsargų reikalavimai, kiti instrumentai, kuriais reguliuojama palūkanų norma) politikos vykdymas bei mažėjantis infliacijos, palyginti su euro zona, skirtumas, kurį euro įsivedimo lūkesčiai, ekonominės politikos ekonometrinis modelio (SLOPOL6) sukūrimas, kurio dėka buvo galutinai pasirengta euro įvedimui bei įvertinti ekonominiai pokyčiai šalyje pirmaisiais narystės euro zonoje metais. Remiantis šiuo modeliu atliktomis prognozėmis buvo sureguliuoti verslo ciklai, sumažinta infliacija ir nedarbas, paspartintas realiojo BVP augimas bei tiesioginių užsienio investicijų apimčių didėjimas.

5. Atlikus ilgalaikį socialinės ir ekonominės aplinkos stebėjimą Lietuvoje ir Slovėnijoje bei konvergencijos kriterijų analizę 2000-2008 m., **patvirtinta šio magistro baigiamojo darbo** įvade iškelta **hipotezė**, jog *mūsų šalis į euro zoną nepriimta ne vien tik dėl šiek tiek didesnės vidutinės metinės infliacijos, nei neleistina konvergencijos norma, o dėl savo skurdumo tiek finansine, tiek ir kultūrine prasme*. Su Slovėnijos gyventojais negalime konkuruoti nei atlyginimais, nei pensijomis, neturime tokių stiprių visuomeninių vartotojų teisių gynimo organizacijų, tačiau labiausiai pastebimi kultūros ir mentaliteto skirtumai, kurie ir lemia ekonominius netolygumus analizuojamųjų šalių tarpe, o tai leidžia sutaupyti lėšų beveik visose sferose.

Norint pasiekti Lietuvos ir euro zonos verslo ciklų konvergencijos, mūsų šalies institucijos turėtų ne tik kruopščiai ir motyvuotai parinkti tinkamas monetarinės politikos priemones, kurios darytų teigiamą įtaką Lietuvos ekonomikai ir padėtų jai pamažu artėti prie euro zonos ekonominio lygio, bet ir didesnę dėmesį skirtų socialinės, kultūrinės, teisinės aplinkos tobulinimui.

LITERATŪRA

Įstatymų, reglamentų, sutarčių aprašas:

1. **Europos bendrijos steigimo sutartis (suvestinė redakcija).** Autentiškas vertimas Europos komitetas prie LR Vyriausybės Vertimo, dokumentacijos ir informacijos centras. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9224>.
2. **Europos Centrinio banko reglamentas.** Dėl Europos centrinio banko nustatytų privalomųjų atsargų taikymo pereinamojo laikotarpio nuostatų įvedus eurą Slovėnijoje. Nr. 1637/2006, 2006 m. lapkričio 2 d. [interaktyvus, žiūrėta 2009-07-15]. Prieiga per internetą: <http://www.ecb.eu/ecb/legal/pdf/l_30620061107lt00150016.pdf>.
3. **LR lito patikimumo įstatymas.** Nr. I-407, 1994 m. kovo 17 d., Vilnius. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-05-26]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=130305&p_query=&p_tr2>.
4. **LR Valstybės skolos įstatymas.** Nr. X-251, 2005 m. birželio 16 d., Vilnius. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-05-26]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=258941>.

Knygų aprašas:

1. **Aleknevičienė V.** Finansai ir kreditai. - Vilnius: Enciklopedija, 2005.
2. **Balck D. C.** Macroeconomics theories and policies. - Upper Saddle River, Pearson: Prentice Hall, 2002.
3. **Barron J. M., Ewing B. T., Lynch G. J.** Understanding macroeconomic theory. - New York London: Routledge, 2006.
4. **Bartosevičienė V.** Ekonominė statistika. - Kaunas: Technologija, 2005.
5. **Bartosevičienė, V.** Ekonominiai statistiniai tyrimai. - Kaunas: Technologija, 2004.
6. **Bartosevičienė V., Stukaitė D.** Ekonominės statistikos praktikumas. - Kaunas: Technologija, 2006.
7. **Baumol W. J., Blinder A. S.** Macroeconomics: principles and policy. - Fort Worth: The Dryden Press, 1994.
8. **Buckiūnienė O.** Valstybės ir tarptautiniai finansai. - Vilnius: Vilniaus kolegija, 2006.
9. **Buckiūnienė O., Meidūnas V., Puzinauskas P.** Lietuvos finansų sistema. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.

10. **Burda M., Wyplosz Ch.** Macroeconomics: a European text. - New York: Oxford University Press, 1993.
11. **Buškevičiūtė E.** Viešieji finansai. - Kaunas: Technologija, 2006.
12. **Butautas, D.** Modernūs Lietuvos ateities finansai. - Vilnius: Dainius A. Butautas, 2006.
13. **Davulis G.** Ekonomikos teorija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
14. **Dornbusch R. Fischer S., Startz R.** Macroeconomics. - Boston: Irwin McGraw-Hill, 1998.
15. **Drilingas B.** Makroekonomikos pagrindai. - Kaunas: Technologija, 1997.
16. **Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicev S.** Ekonomikos teorija. Vilnius: Eugrimas, 2005.
17. **Kancerevyčius G.** Finansai ir investicijos. - Kaunas: Smaltija, 2004.
18. **Kinderys A.** Tarptautinių žodžių žodynas. - Vilnius: Alma Littera, 2001.
19. **Krugman P., Wells R.** Macroeconomics. - New York: Worth Publishers, 2006.
20. **Levišauskaitė K.** Vyriausybės finansai. - Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003.
21. **Lileikienė, A.** Makroekonomika. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1999.
22. **Lipsey R. G.** Macroeconomics. - New York: Harper Collins Publishers, 1990.
23. **Mayer T., Deussenberry J. S., Aliber R. Z.** Pinigai, Bankai ir ekonomika. - Vilnius: Alma littera, 1995.
24. **Mankiw N. G.** Principles of macroeconomics. - Australia: Thomson, 2004.
25. **Martišius S. A., Kėdaitis V.** Įvadas į dinamikos eilučių analizę.- Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002.
26. **McConnell C. R., Brue S. L.** Economics: principles, problems, and policies. - Boston: MCGraw-Hill, 2008.
27. **Miles D., Scott A.** Macroeconomics: understanding the wealth of nations. - New York: John Wiley & Sonc, Inc, 2002.
28. **Naraškevičiūtė V., Lakštutienė A.** Valstybės finansai. - Kaunas: Technologija, 2007.
29. **Obi C.P.** Verslo Finansų pagrindai. – Kaunas: Technologija, 1998.
30. **O’Sullivan A., Sheffrin S.M., Perez S. J.** Macroeconomics: principles, applications, and tools. - Upper Saddle River, Pearson: Prentice Hall, 2008.
31. **Paliulytė R.** Makroekonomika. - Vilnius: Vilniaus vadybos aukštoji mokykla, 2005.
32. **Pruskus V.** Sociologija: teorija ir praktika. Vilnius: VĮ Vilniaus teisės ir verslo kolegija, 2004.
33. **Salvatore, D. Diulio E. A.** Macroeconomics for a sustainable world. New York: McGraw-Hill, 2000.

34. **Samuelson P.A., Nordhaus W.D.** Macroeconomics a version of economics. - New York: McGraw-Hill, 1989.
35. **Schiller B. R.** The macro economy today. - Boston: McGraw-Hill, 2006.
36. **Sikdar S.** Principles of macroeconomics. Oxford: Oxford University Press, 2006.
37. **Skominas V.** Makroekonomika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
38. **Smalenskas G.** Finansai. Vilnius: Homo liber, 2005.
39. **Snieška V.** Makroekonomika. Kaunas: Technologija, 2005.
40. **Sheffrin S. M.** Macroeconomic: theory and policy. - Cincinnati: South - Western Publishing Co, 1988.
41. **Skominas V.** Makroekonomika. - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
42. **Smalenskas G.** Finansai. - Vilnius: Homo liber, 2005.
43. **Snieška V.** Makroekonomika. - Kaunas: Technologija, 2005.
44. **Sikdar S.** Principles of macroeconomics. - Oxford: Oxford University Press, 2006.
45. **Štuopytė Ž.** Valstybės skolinimosi poveikio verslo aplinkai prognozavimas. - Kaunas: Technologija, 2004.
46. **Vaškelaitytis V.** Pinigai: Centriniai bankai ir jų funkcijos. - Vilnius: Mokslo tyros institutas, 2006.
47. **Vaškelaitytis V.** Pinigai: pinigų politika ir jos priemonės. - Vilnius: Mokslo tyros institutas, 2006.
48. **Visokavičienė B.** Makroekonominis reguliavimas. - Vilnius: Valstybės žinios, 1998.
49. **Wonnacott P., Wonnacott R.** Makroekonomika. - Kaunas: Litterae Universitatis, 1994.

Duomenų bazių internete aprašas:

1. **A Dictionary of Economics.** - Oxford University Press. Oxford Reference Online. [interaktyvus, žiūrėta 2009-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.encyclopedia.com/A+Dictionary+of+Economics/publications.aspx>>.
2. **EUROSTAT duomenų bazė.** [interaktyvus, žiūrėta 2009-08-15]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL>.
3. **Slovėnijos Statistikos biuras.** [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.si/eng/index.asp>>.
4. **Slovėnijos Centrinis bankas.** [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.bsi.si/en/>>.

5. **Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.** [Interaktyvus, žiūrėta 2009-10-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/faq/view/?id=165>>.

Periodinės literatūros aprašas iš internetinės duomenų bazės:

1. **Bole V.** The first year of the euro: a review of Slovenia's economic performance. Business Source Complete powered by EBSCOhost. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-04-25]. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=39755501&site=bsi-live>>.

2. **Karazijienė Ž., Sabonienė A.** Valstybės skolos struktūra ir valstybės skolinimosi įtaka Lietuvos ekonomikai. *Ekonomika ir vadyba*, Nr. 14, 2009. [interaktyvus, žiūrėta 2009-11-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-271.pdf>>.

3. **Slovėnijos Makroekonominės analizės ir plėtros institutas (IMAD).** Challenges of Economic Policies Ahead of the Adoption of the Euro, 2005. Business Source Complete powered by EBSCOhost. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-10-25]. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=17965157&site=bsi-live>>.

4. **Weyerstrass K., Neck R.** A New EU Member Country on the Road to the Euro Area: Monetary and Fiscal Policies for Slovenia. International Atlantic Economic Society, 2007. Business Source Complete powered by EBSCOhost. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-04-25]. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=27901072&site=bsi-live>>.

5. **Weyerstrass K., Neck R.** SLOPOL6: a Macroeconometric Model For Slovenia. International Advances in Economic Research, 2008. Business Source Complete powered by EBSCOhost. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-06-26]. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=34034151&site=bsi-live>>.

Neperiodinės literatūros internete aprašas:

1. **Dzikevičius A.** Finansai ir investicijos. [interaktyvus, žiūrėta 2009-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://finansai.tripod.com/fanalize.htm>>.

2. **Europos Centrinis bankas.** Pranešimas apie konvergenciją. [interaktyvus, žiūrėta 2009-07-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.euro.lt/documents/Pranesimas%20apie%20konvergencija%202006%20ECB.pdf>>.

3. **Europos Centrinio banko pranešimas spaudai.** Slovėnija prisijungia prie euro zonos. [interaktyvus, žiūrėta 2009-07-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.ecb.int/press/pr/date/2007/html/pr070102.lt.html>>.

4. **Komisija vertina Lietuvos konvergencijos būklę.** [interaktyvus, žiūrėta 2009-03-12]. Prieiga per internetą:

<<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/622&format=PDF&aged=1&language=LT&guiLanguage=fr>>.

5. **Lietuvos bankas**. Euro įvedimas Lietuvoje. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/euras/konvergencija.htm>>.

6. **Lietuvos laisvosios rinkos institutas**. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/llri_pozicija_del_infliacijos_reguliavimo_priemoniu_isivedant_eura/3810>.

7. **LR Finansų ministerija**. Lietuvos kredito reitingų raida. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/web/finmin/kredito_reitingai/lietuvos_kredito_reitingu_raidai>.

8. **LR Vidaus reikalų ministerija**. Euro įvedimas Lietuvoje. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-05-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrm.lt/index.php?id=589>>.

9. **Mastrichto kriterijai**. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Mastrichto_kriterijai>.

10. **Nausėda G.** Kai kurie Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą ekonominiai aspektai. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-29]. Prieiga per internetą: <http://www1.urm.lt/data/3/LF61813316_Nausedos.doc>.

11. **Nausėda G.** Lietuvos makroekonomikos apžvalga. [Interaktyvus, žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <www.smtp.lt/get.php?f.209>.

Bekerytė J. Konvergencijos kriterijų įvertinimas Lietuvos ir Slovėnijos pavyzdžiu / Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. habil. dr. V. K. Paulikas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Strateginio valdymo ir politikos fakultetas, 2009. – 82 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotas ir įvertintas Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio atitikimas konvergencijos kriterijams 2000-2008 m. laikotarpiu. Pirmoje darbo dalyje analizuojami infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normos bei šalių dalyvavimo antrajame valiutų kurso mechanizme (VKM II) teoriniai aspektai – pateikiama kiekvieno iš šių kriterijų samprata, analizuojamos atsiradimo priežastys bei pasekmės, nagrinėjami vieną ar kitą reiškinį lemiantys veiksniai, pateikiami su šių makroekonominių rodiklių pokyčiais susijusių problemų sprendimo būdai. Antrojoje darbo dalyje aptariamai tyrimui atlikti naudoti kiekybiniai ir kokybiniai metodai bei įvertinama jų taikymo galimybė konvergencijos kriterijų įvertinimui. Trečiojoje darbo dalyje tiriama Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos ir nacionalinės valiutos stabilumo lygio dinamika 2000-2008 m. ir identifikuojami tokį kitimą lėmę veiksniai bei priežastys. Taip pat įvertinamos Lietuvos perspektyvos ateityje įsivesti bendrąją ES valiutą – eurą ir aptariama Slovėnijos narystės euro zonoje nauda šaliai.

Pagrindiniai žodžiai: Europos Sąjunga, euro zona, konvergencijos kriterijai, infliacija, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficitas, valdžios sektoriaus bendroji skola, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų norma, antrasis valiutų kurso mechanizmas (VKM II).

Bekerytė J. Evaluation of Convergence Criteria: the Example of Lithuania and Slovenia. / Final Master's Degree Work in European Union Policy and Administration. Supervisor prof. habil. dr. V. K. Paulikas. – Vilnius: Faculty of Strategic Management and Policy, Mykolas Romeris University, 2009. – 82 p.

ANOTATION

In the Final Master's Degree Work there are evaluated Lithuania and Slovenia's inflations, government's annual budget deficit and gross debts, long-term government stock interest rate and national currency stability level conformity to the convergence criteria in 2000-2008. The first part of the paper explores theoretical aspects of inflation, government's annual budget deficit and gross debts, long-term government stock interest rate and participation of the countries in ERM II – conceptions of every of those criteria are presented, the reasons and outcomes of the appearance are being analysed, factors causing one or another occurrence are being examined, solving methods for the problems related to these macroeconomical indexes are being introduced. In the third part of the work Lithuania and Slovenia's inflation, long-term government's annual budget deficit and gross debts, long-term government stock interest rate and national currency stability level dynamics in 2000-2008 are researched and the factors and reasons that caused this kind of change are identified. Also, perspectives of Lithuania in the future to introduce the common EU currency – euro are being estimated and benefit of the Slovenia membership in the euro zone to the country is being discussed.

Key words: European Union, eurozone, convergence criteria, inflation, government's annual budget deficit, government's gross debt, long-term government stock interest rate, European exchange rate rate mechanism (ERM II).

Bekerytė J. Konvergencijos kriterijų įvertinimas Lietuvos ir Slovėnijos pavyzdžiu / Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. habil. dr. V. K. Paulikas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Strateginio valdymo ir politikos fakultetas, 2009. – 82 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe įvertinamas Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio atitikimas konvergencijos kriterijams 2000-2008 m. laikotarpiu.

Tyrimo objektas - Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio konvergencijos procesas euro zonos atžvilgiu 2000-2008 m.

Tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos bei nacionalinės valiutos stabilumo lygio atitikimą konvergencijos kriterijams 2000-2008 m.

Atsižvelgiant į tyrimo tikslą ir iškeltus uždavinius, darbe teoriniu aspektu išnagrinėti Europos Ekonominės bendrijos sutartyje reglamentuoti konvergencijos kriterijai bei pagrįsta jų svarba ES šalims, norinčioms įstoti į euro zoną; ištirta Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos ir nacionalinės valiutos stabilumo lygio dinamika 2000-2008 m.; įvertintas šių makroekonominių rodiklių atitikimas konvergencijos kriterijams, identifikuoti jų nulėmę veiksniai ir priežastys; išanalizuotos Lietuvos perspektyvos ateityje įsivesti eurą ir narystės euro zonoje nauda Slovėnijai.

Atlikus Lietuvos ir Slovėnijos infliacijos, valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito ir bendrosios skolos, ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normos ir nacionalinės valiutos stabilumo lygio dinamikos analizę 2000-2008 m., Europos Centrinio banko, Europos Komisijos, Europos Tarybos, nacionalinių institucijų dokumentų analizę bei ilgalaikį socialinės ir ekonominės aplinkos stebėjimą abiejose šalyse daroma išvada, kad šiuo metu Lietuva neatitinka dviejų iš konvergencijos kriterijų – mūsų šalies infliacijos lygis bei biudžeto deficitas yra didesni, nei konvergencijos kriterijų leistina norma ir šie rodikliai sparčiai toliau didėja tolandami bendros Europos Sąjungos valiutos įsivedimo datą. Pagrindinė priežastis, kodėl Lietuvai nebuvo leista įsivesti euro nuo 2007 m. sausio 1 d., buvo Lietuvos ir euro zonos verslo ciklą neatitikimas, nors vienintelis teisinis

atsisakymo pagrindas buvo infliacijos kriterijaus neatitikimas. Sėkmingą pasiruošimą Slovėnijos pasiruošimą įstojimui į Europos Sąjungą, o vėliau ir į euro zoną lėmė ne tik fiskalinės ir monetarinės politikos priemonių derinimas, ekonometrinio modelio SLOPOL6 panaudojimas atliekant makroekonominių rodiklių prognozes, bet ir socialiniai, kultūriniai, teisiniai bei kiti šios šalies pranašumai mūsų valstybės atžvilgiu.

Pagrindiniai kiekybiniai tyrimo metodai: dinamikos eilučių analizė (augimo tempai, prieaugio tempai, vidutinis eilutės lygis), aprašomosios statistikos metodai (dažnių analizė, grafinė analizė), skaičiuojamas standartinis nuokrypis, variacijos bei koreliacijos koeficientai. Kokybiniai tyrimo metodai: dokumentų analizė, mokslinis stebėjimas.

Bekerytė J. Evaluation of Convergence Criteria: the Example of Lithuania and Slovenia. / Final Master's Degree Work in European Union Policy and Administration. Supervisor prof. habil. dr. V. K. Paulikas. – Vilnius: Faculty of Strategic Management and Policy, Mykolas Romeris University, 2009. – 82 p.

SUMMARY

In the Final Master's Degree Work there are evaluated Lithuania and Slovenia's inflations, government's annual budget deficit and gross debts, long-term government stock interest rate and national currency stability level conformity to the convergence criteria in 2000-2008.

The object of the research was Lithuania and Slovenia's, inflation, the government's annual budget deficit and gross debt, long-term government stock interest rate and national currency stability level conformity to the convergence criteria in 2000-2008.

The main goal of the research was to assess Lithuania and Slovenia, inflation, the government's annual budget deficit and gross debt, long-term government stock interest rates and the national currency stability in the level of compliance with the convergence criteria in 2000-2008.

The following findings are presented in the paper: the theoretical analyze of the convergence criteria which are reglamented in the European Economic Community Treaty and motivated their importance to the EU countries wishing to join the euro zone; evaluated Lithuania and Slovenia's inflations, government's annual budget deficit and gross debts, long-term government stock interest rate and national currency stability level conformity to the convergence criteria in 2000-2008, estimated macroeconomic indicators of compliance with the convergence criteria, and it contributed to identify the factors and causes; weighted Lithuanian prospect of adopting the euro and euro-area membership benefits for Slovenia.

After Lithuania and Slovenia inflation, the government's annual budget deficit and gross debt, long-term government interest rates and currency stability in the national-level analysis of the dynamics of 2000-2008, the European Central Bank, European Commission, the Council of Europe, national authorities, the documents analysis and long-term social and economic environment monitoring in both countries, it is concluded that at present Lithuania does not meet two of the convergence criteria - our country's inflation rate and budget deficit is higher than the permissible rate of the convergence criteria, and these figures are growing rapidly and now the exact date of adoption euro is unkwown. The main reason why Lithuania was not allowed to adopt the euro from the 1 January, 2007 was in Lithuania and the euro area business cycles of the discrepancy, although the only legal ground for refusal was the inflation criterion for non-compliance. The successful preparation of the Slovenian preparations for its

accession to the EU, and later to the euro zone depends not only on fiscal and monetary policy coordination, the econometric model SLOPOL6 use the forecasts of macroeconomic indicators, but also social, cultural, legal and other advantages of this country against our country.

The main quantitative methods of the research: analysis of the dynamics of the lines (growth rates, growth rates, the average line-level), descriptive statistical methods (frequency analysis, graphical analysis) to calculate the standard deviation, variance and correlation coefficients. Qualitative methods of the research: document analysis, scientific observation.

PRIEDAI

1 Priedas

Infliacijos ir nedarbo lygio dinamika euro zonos šalyse 2000-2008 m.

1 lentelė. Infliacijos lygio dinamika euro zonos šalyse ir Lietuvoje 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Eurozona	2,1	2,3	2,2	2,1	2,1	2,2	2,2	2,1	3,3
Airija ¹	5,3	4,0	4,7	4,0	2,3	2,2	2,7	2,9	3,1
Austrija ¹	2,0	2,3	1,7	1,3	2,0	2,1	1,7	2,2	3,2
Belgija ¹	2,7	2,4	1,6	1,5	1,9	2,5	2,3	1,8	4,5
Graikija ²	2,9	3,7	3,9	3,4	3,0	3,5	3,3	3,0	4,2
Ispanija ¹	3,5	2,8	3,6	3,1	3,1	3,4	3,6	2,8	4,1
Italija ¹	2,6	2,3	2,6	2,8	2,3	2,2	2,2	2,0	3,5
Kipras ⁴	4,9	2,0	2,8	4,0	1,9	2,0	2,2	2,2	4,4
Liuksemburgas ¹	3,8	2,4	2,1	2,5	3,2	3,8	3,0	2,7	4,1
Malta ⁴	3,0	2,5	2,6	1,9	2,7	2,5	2,6	0,7	4,7
Nyderlandai ¹	2,3	5,1	3,9	2,2	1,4	1,5	1,7	1,6	2,2
Portugalija ¹	2,8	4,4	3,7	3,3	2,5	2,1	3,0	2,4	2,7
Prancūzija ¹	1,8	1,8	1,9	2,2	2,3	1,9	1,9	1,6	3,2
Slovėnija ³	8,9	8,6	7,5	5,7	3,7	2,5	2,5	3,8	5,5
Suomija ¹	2,9	2,7	2	1,3	0,1	0,8	1,3	1,6	3,9
Vokietija ¹	1,4	1,9	1,4	1,0	1,8	1,9	1,8	2,3	2,8
Lietuva	1,1	1,6	0,3	-1,1	1,2	2,7	3,8	5,8	11,1

2 lentelė. Nedarbo lygio dinamika euro zonos šalyse ir Lietuvoje 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Eurozona	8,2	7,8	8,3	8,7	8,8	8,9	8,3	7,4	7,5
Airija ¹	4,3	3,9	4,5	4,8	4,6	4,4	4,5	4,6	6,0
Austrija ¹	3,6	3,6	4,2	4,3	4,9	5,2	4,8	4,4	3,8
Belgija ¹	6,9	6,6	7,5	8,2	8,4	8,5	8,3	7,5	7,0
Graikija ²	11,2	10,7	10,3	9,7	10,5	9,9	8,9	8,3	7,7
Ispanija ¹	11,1	10,3	11,1	11,1	10,6	9,2	8,5	8,3	11,3
Italija ¹	10,1	9,1	8,6	8,5	8,1	7,7	6,8	6,1	6,8
Kipras ⁴	4,9	3,8	3,6	4,1	4,7	5,3	4,6	4,0	3,6
Liuksemburgas ¹	2,2	1,9	2,6	3,8	5,0	4,6	4,6	4,2	4,9
Malta ⁴	6,7	7,6	7,5	7,6	7,4	7,2	7,1	6,4	5,9
Nyderlandai ¹	2,8	2,2	2,8	3,7	4,6	4,7	3,9	3,2	2,8
Portugalija ¹	4,0	4,1	5,1	6,4	6,7	7,7	7,8	8,1	7,7
Prancūzija ¹	9	8,3	8,6	9	9,3	9,3	9,2	8,4	7,8
Slovėnija ³	6,7	6,2	6,3	6,7	6,3	6,5	6,0	4,9	4,4
Suomija ¹	9,8	9,1	9,1	9,0	8,8	8,4	7,7	6,9	6,4
Vokietija ¹	7,5	7,6	8,4	9,3	9,8	10,7	9,8	8,4	7,4
Lietuva	16,4	16,5	13,5	12,5	11,4	8,3	5,6	4,3	5,8

¹ Šalis yra eurozonos narė nuo 1999 m.² Šalis yra eurozonos narė nuo 2001 m.³ Šalis yra eurozonos narė nuo 2007 m.⁴ Šalis yra eurozonos narė nuo 2008 m.

Lietuvos ir Slovėnijos valdžios sektoriaus finansų rodiklių dinamika 2000-2008 m.

1 lentelė. Lietuvos valdžios sektoriaus pajamų ir išlaidų dinamika 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Iš viso išlaidų, mln.Lt	17860,9	17864,5	18079,0	18885,9	20883,6	24013,2	27769,4	34405,9	41590,1
Iš viso pajamų, mln. Lt	16390,9	16136,0	17105,3	18158,3	19920,1	23651,2	27396,9	33213,9	37992,2
Biudžeto deficitas	-1470,0	-1728,5	-973,7	-727,6	-963,5	-362,0	-372,5	-1192,0	-3597,9
BVP, mln. Lt	45674	48585	51971	56804	62587	71380	81905	96740	111190
Išlaidų dalis nuo BVP,%	39,12%	36,77%	34,79%	33,25%	33,37%	33,64%	33,90%	35,57%	37,40%
Pajamų dalis nuo BVP,%	35,89%	33,21%	32,91%	31,97%	31,83%	33,13%	33,45%	34,33%	34,17%

2 lentelė. Slovėnijos valdžios sektoriaus pajamų ir išlaidų dinamika 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Iš viso išlaidų, mln. EUR	8431,0	8965,0	9967,0	10248,0	11810,0	12484,0	13385,0	14798,0	15249,0
Iš viso pajamų, mln. EUR	7684,0	8067,0	9289,0	9606,0	11196,0	11976,0	12959,0	14496,0	14973,0
Biudžeto deficitas	-747,0	-898,0	-678,0	-642,0	-614,0	-508,0	-426,0	-302,0	-276
BVP, mln. EUR	18214	20894	23396	24869	26677	28232	30448	33542	34948
Išlaidų dalis nuo BVP,%	46,29%	42,91%	42,60%	41,21%	44,27%	44,22%	43,96%	44,12%	43,63
Pajamų dalis nuo BVP,%	42,19%	38,61%	39,70%	38,63%	41,97%	42,42%	42,56%	43,22%	42,84%

3 lentelė. Lietuvos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dinamika 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Valdžios sektoriaus deficitas (-) / perteklius (+), mln. Lt	-1470,0	-1728,5	-973,7	-727,6	-963,5	-362,0	-372,5	-1192,0	-3597,9
BVP, mln.Lt	45674	48585	51971	56804	62587	71380	81905	96740	111190
Valdžios sektoriaus deficito dalis nuo BVP,%	-3,22%	-3,56%	-1,87%	-1,28%	-1,54%	-0,51%	-0,45%	-1,23%	-3,23%

4 lentelė. Slovėnijos valdžios sektoriaus metinio biudžeto deficito dinamika 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Valdžios sektoriaus deficitas (-) / perteklius (+), EUR	-747	-898	-678	-642	-614,0	-508	-426	-302	-276
BVP, mln. EUR	18214	20894	23396	24869	26677	28232	30448	33542	34948
Valdžios sektoriaus deficito dalis nuo BVP, %	-4,1%	-4,3%	-2,9%	-2,6%	-2,3%	-1,8%	-1,4%	-0,9%	-0,79%

5 lentelė. Lietuvos valdžios sektoriaus bendrosios skolos dinamika 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Valdžios sektoriaus bendroji skola (nominali vertė laikotarpio pabaigoje), mln. Lt	10779,1	11146,2	11620,1	12039,1	12155,3	13276,1	14938,6	16698	17375
BVP, mln. Lt	45674	48585	51971	56804	62587	71380	81905	96740	111190
Valdžios sektoriaus bendrosios skolos dalis nuo BVP, %	23,60%	22,94%	22,36%	21,19%	19,42%	18,60%	18,24%	17,26%	15,63%

6 lentelė. Slovėnijos valdžios sektoriaus bendrosios skolos dinamika 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Valdžios sektoriaus bendroji skola (nominali vertė laikotarpio pabaigoje), mln. EUR	4808	5600	6340	6789	7363	7736	8251	8084	8139
BVP, mln. EUR	18214	20894	23396	24869	26677	28232	30448	33542	34948
Valdžios sektoriaus bendrosios skolos dalis nuo BVP, %	26,40%	26,80%	27,10%	27,30%	27,60%	27,40%	27,10%	24,10%	23,29%

3 Priedas

Lietuvos ir Slovėnijos ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normų dinamika 2000-2008 m.

1 lentelė. Ilgalaikių Vyriausybės vertybinių popierių (VVP) palūkanų normų dinamika Lietuvoje, Slovėnijoje ir euro zonoje 2000-2008 m., proc. punktais

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Eurozona	5,44	5,0	4,91	4,14	4,12	3,42	3,84	4,32	4,30
Airija ¹	5,52	5,01	5,01	4,13	4,08	3,32	3,77	4,31	4,53
Austrija ¹	5,56	5,07	4,96	4,15	4,15	3,38	3,79	4,29	4,27
Belgija ¹	5,60	5,13	4,98	4,18	4,15	3,43	3,81	4,33	4,41
Graikija ²	6,10	5,30	5,11	4,27	4,25	3,58	4,07	4,50	4,81
Ispanija ¹	5,53	5,12	4,96	4,12	4,10	3,38	3,78	4,31	4,37
Italija ¹	5,40	4,94	4,86	4,13	4,10	3,14	3,80	4,30	4,24
Kipras ⁴	-	7,63	5,70	4,74	5,80	5,16	4,13	4,48	4,60
Liuksemburgas ¹	5,52	4,86	4,71	4,04	4,18	3,36	3,91	4,56	4,61
Malta ⁴	-	6,19	5,82	5,04	4,69	4,56	4,32	4,72	4,81
Nyderlandai ¹	5,41	4,96	4,89	4,12	4,09	3,37	3,78	4,29	4,23
Portugalija ¹	5,60	5,16	5,00	4,18	4,14	3,44	3,91	4,43	4,53
Prancūzija ¹	5,40	4,94	4,86	4,13	4,10	3,41	3,80	4,30	4,24
Slovėnija ³	-	-	8,72	6,40	4,68	3,81	3,85	4,53	4,61
Suomija ¹	5,49	5,04	4,98	4,13	4,11	3,35	3,78	4,29	4,30
Vokietija ¹	5,27	4,80	4,78	4,07	4,04	3,35	3,76	4,22	3,0
Lietuva	-	8,15	6,06	5,32	4,50	3,70	4,08	4,55	5,61